

TARVITAANKO KANSALAISTAITOA?

**Tutkimus kansalaistaidon osuudesta peruskoulun opetussuunnitelmassa
ja kansalaistaidollisen oppimateriaalin tarpeesta ala-asteen opetuksessa**

Sirpa-Liisa Pajula ja Eliisa Pihlajamaa

**Kasvatustieteen pro gradu -tutkielma
Kevät 1997
Chydenius-Instituutti
Jyväskylän yliopisto**

LAUSUNTO KASVATUSTIETEEN SYVENTÄVIIN OPINTOIHIN KUULUVASTA TUTKIELMASTA

Työn nimi: TARVITAANKO KANSALAISTAITOA?

Tutkimus kansalaistaidon osuudesta peruskoulun opetussuunnitelmassa ja kansalaistaidollisen oppimateriaalin tarpeesta ala-asteen opetuksessa

Tekijät: Sirpa-Liisa Pajula & Eliisa Pihlajamaa

Opinnäytteen lähtökohta on hyvin käytännöllinen. Siinä on tarkasteltu vuonna 1967 oppivelvollisuuskouluun oppiaineeksi tulleen kansalaistaidon "kohtaloa" vuoden 1994 opetussuunnitelmauudistuksessa. Kolmen vuoden takaisessa uudistuksessa kansalaistaito integroitiin yhdessä biologian, maantiedon ja ympäristöopin kanssa ympäristö- ja luonnontieto -nimisen oppiaineen osaksi. Tutkielma on toteutettu suhteellisen laajana kyselylomaketutkimuksena ja vastaajiksi valittiin kustannusyhtiö Otavan toimesta 400 satunnaisesti valittua ala-asteen opettajaa eri puolilta maata. Opettajien vastattavaksi postitetussa kyselyssä selvitettiin kansalaistaidollisten oppisisältöjen ja -materiaalien toimivuutta, sekä niiden tarpeellisuutta ala-asteen opetuksessa. Lomakkeensa täytettynä palautti 29% valituista opettajista.

Työn sisällys on päällisin puolin suhteellisen looginen, vaikka loppupuolen luvut 7 - 9 olisivat ansainneet hivenen luontevammat, ja näin myös lukijaa enemmän kunnioittavat otsakkeet. Tutkielman **johdanto** on sinällään kovin lyhyt ja hieman hajanainen, mutta kuitenkin se johdattaa lukijan joltisestikin työn teemaan. Silti on sanottava, että tämän "johdatuksen" se tekee turhan voimakkaan ennakkoasenteen säestämänä. Lukija saa tästä tutkimuksen osasta kuvan, että kansalaistaidon integroiminen ympäristö- ja luonnontietoon oli kovin paha asia. Näin tietysti voi olla, mutta tutkijan tehtävänä ei ole koskaan ennen varsinaisen tutkimuksen suorittamista "julistaa" työssä myöhemmin saatavia tuloksia. Tällainen ajattelutapa ei sovi tutkimuksellisen objektiivisuuden lahjomattomaan kaavaan.

Luku "Koulu muutoksien paineessa" pyrkii valottamaan koulun kokonaisvaltaista kasvatustehävää ja tässä suhteessa kirjoittajat ovat kyenneetkin sulattamaan läpi käymäänsä kirjallisuutta jonkinlaiseksi kokonaisuudeksi, vaikka hieman pidemmälle vietyä jäsentelyä työn tämäkin osuus olisi vielä vaatinut. Nyt tiedosta, sen eri muodoista ja elämänhallinnallisista taidoista puhutaan paljolti yhteismitallisesti ja problematisoimatta esimerkiksi koulukäytännöissä vallalla olevaa (tai sellaiseksi sanottua) tiedonkäsitystä. Luvun otsake sisältää semanttisen viitteen jotenkin siihen suuntaan, että koulu olisi instituutio, joka instrumentaalisesti "jakaa" (jonkinmoisista varastoistaan) yksittäisiä elämänarvoja tuleville kansalaisille. Asiaahan ei tulisi näin ymmärtää.

Luku 3 on sen sijaan edellistä jäsentyneempi ja pohditumpi kokonaisuus, joskin on sanottava, ettei täälläkään vielä luodata syvimpiä tieteen meren saloja. Tekijät ovat selvästi kyllä nähneet vaivaa kootessaan tutkielmansa teoreettista taustaa ja osoittavat pyrkimyksensä tuomalla tekstiin mukaan myös asiantuntijoiden suullisesti välittämää (ja ilmeisen oikein taltioitua) informaatiota.

Kansalaistaidollisen oppiaineen "katoaminen" ilmenee ensimmäisen kerran tutkimuksen luvussa 3.4., jossa on parilla havainnollisella kuviolla kyetty osoittamaan aiemmin mainitun integraation pääsuunta. Toisaalta on huomattava, että kyseisessä luvussa esitetyistä kuvioista ensimmäinen sisältää pelkän kansalaistaidon sisällöllisen jakautumisen erään (vuodelta 1985 peräisin olevan) oppikirjan mukaan ja kuvio 2 havainnollistaa ko. oppiaineen edustusta uudessa ympäristötiedon oppikirjassa. Vaikka suoranaista vertailua ei tältä osin voidakaan tehdä, on ilmeisen selvää, että tutkijat ovat oikeilla jäljillä ja olettavat ilmeisen oikein arvioidessaan kansalaistaidon kärsineen tappion opetussuunnitelmauudistuksessa.

Teoriataustan päättävässä luvussa 4 esitellään kansalaistaidollisia aihekokonaisuuksia tapakasvatusta, kansanterveysystötä, säästäväisyyttä, liikennekasvatusta, viestintäkasvatusta sekä kansainvälisyyskasvatusta. Luvun koonnissa on käytetty myös henkilöhaastatteluja. Haastattelut elävöittävät kyllä kerrontaa, vaikkakaan eivät yksittäisinä ja vuosikymmenien takaisina muistikuvina tuo paljoakaan syvyyttä itse tarkasteluun. Varsinainen teoreettinen ja käsitteellisempi ilmiön lähestyminen jää tältä osin tavoittamatta.

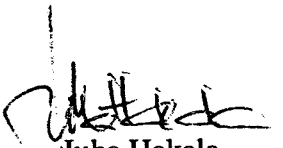
Tutkimusongelmat ovat luonteltaan kartoittavia ja ne on rakennettu paljolti sen pohjalle, mil-laista tietoa oppikirjakustantaja Otava on tutkimuselta odottanut. Sinällään tehtävät ovat selkeitä ja niihin voidaan olettaa myös konkreettisesti vastattavan. Tutkimuksen suorittaminen sekä kyselyn rakenne on selostettu asiallisesti ja riittävän seikkaperäisesti, mutta **luotettavuuden arviointi** jää kovin puutteelliseksi. Luotettavuuden estimoinnin kriteereitä on poimittu suhteellisen ulkokohtaisesti muutamista metodikirjoista, eikä syvällisempää oman työn analyysia (eikä myöskään itsekri-tiikkiä) juurikaan suoriteta.

Tutkimuksen **tulososio** jää työn alkuosaa puuttellisemmaksi siitäkin huolimatta, että se sisältää sinänsä arvokkaita (yksittäisiä) tietoja esimerkiksi oppimateriaalin laatijan näkökulmasta. Kirjoittajat ovat käyttäneet paljon suhteellisia jakaumia ja näiden mahdollistamia taulukoita sekä pylväsdiag-rammiesityksiä. Sinällään esitystavat ovat yleensä ottaen informatiivisia, mutta ne, yhdessä sanal-lisen tulkinnan kanssa, jäävät valitettavan pinnallisiksi. Luvun 7.1 alun kohdalla kirjoittajat ovat tosin yltäneet pirteään poikkeukseen ja esittäneet "hyvällä alulla" olevaa tulkintaa. On hyvä muistaa esimerkiksi Palosen (1988) näkemys tällä tavoin suoritetusta analyysistä: yksittäiset tulokset ja niistä kootut taulukoinnit ovat luokittelua. Tästä todellisen tutkimuksen tulisi vasta alkaa. Keskeistä on siis se, mitä yleistävää ja tässä mielessä arvokasta saatujen graafien, suorien jakaumien ja taulukoiden kautta voidaan sanoa.

Työn loppupuolella esitettävät graafit sisältävät tuloksista poimittavissa olevan kohdallisimman sanoman suhteellisen havainnollisesti. Valtaosa opettajista ei enää näe kansalaistaidolla sitä merki-tystä, mikä oppiaineella on aiemmin ollut. Pohdinnassa asia on esitetty hivenen toisessa valossa ja toisin painottaen. Sen sijaan yksittäisten aihepiirien merkitys nähdään voimakkaasti (luku 8) ja juuri näiden mielipiteiden ilmaisun suhteen lukija olisikin toivonut syvempää pohdintaa: mikä on kuvi-oiden 5-9 ydinsanoma? Entä luvussa 9 esitettyjen kuvioden? Millä perusteella? Tutkimuksen **diskussio** sisältää viitteitä siihen suuntaan, että kirjoittajat ovat kypsyneet matkalla ja näyttäisivät omaavan resursseja hieman laadullisempaankin opinnäytteeseen. Esitetyistä, muutamista kriittisistä huomioista huolimatta, työ on hyväksyttävissä kasvatustieteen pro gradu -tutkielmaksi.

Arvosana: lubenter approbatur

Kokkolassa 21. toukokuuta

Juha Hakala
projektipäällikkö

Kari Kiviniemi
yliassistentti

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO
Chydenius-Instituutti
Kasvatustieteellinen tiedekunta

TIIVISTELMÄ

Pajula, Sirpa-Liisa & Pihlajamaa, Eliisa:

Tarvitaanko kansalaistaitoa? Tutkimus kansalaistaidon osuudesta peruskoulun opetus-suunnitelmassa ja kansalaistaidollisen oppimateriaalin tarpeesta ala-asteen opetuksessa

Pro gradu -tutkielma: 63, 20 liitettä

Toukokuu 1997

Kansalaistaito tuli vuonna 1967 oppiaineeksi kouluihin. Kyseinen oppiaine syntyi yhteiskunnallisista tarpeista opettaa oppilaille käytännön elämän taitoja, lähimmäisen rakkautta, selviytymiskeinoja erilaisia elämäntilanteita varten. Kansalaistaito integroitiin vuoden 1994 opetussuunnitelmauudistuksessa yhdessä biologian, maantiedon ja ympäristöopin kanssa ympäristö- ja luonnontietoon. Peruskoulun opetussuunnitelman perusteissa (1994) sanotaan kansalaistaidon opetukseen sisältyvän samoja tavoitteita ja sisältöjä kuin ympäristö- ja luonnontietoon. Muilla ympäristö- ja luonnontietoon sisältyvillä oppiaineilla on selkeät omat tavoitteet, mutta kansalaistaidon sisältöjä ja tavoitteita ei erikseen mainita. Tutkimuksessa selvitettiin kansalaistaidollisten oppisisältöjen ja -materiaalien toimivuutta, sekä niiden tarpeellisuutta ala-asteen opetuksessa. Tulisiko ala-asteella edelleen opettaa niitä aiempaan kansalaistaitoon sisältyviä asioita, joita ei ole huomioitu esimerkiksi nykyisissä ympäristö- ja luonnontieteen koulukohtaisissa opetussuunnitelmissa ja uusissa oppikirjoissa?

Tutkimukseen oli valittu satunnaisesti 400:n opettajan otantajoukko ympäri Suomea. Kyselyyn vastanneiden taustamuuttujia olivat muun muassa sukupuoli, koulutus, työkokemus ja työsuhteen laatu. Pääosiltaan tutkimus on kvantitatiivinen eli määrällinen, jota täydentävät neljä avointa kysymystä. Opettajista noin puolet oli sitä mieltä, että kansalaistaitoon kuuluvia asioita tulisi yhä edelleen opettaa kouluissa. Opetusmateriaaleista nousivat erityisesti esille videofilmit, kalvosarja ja multimediatuotteet. Tutkimus osoittaa selvästi kansalaistaidollisten aihepiirien tarpeellisuuden ala-asteen opetuksessa. Kansalaistaidollisten oppisisältöjen opetukseen tarvitaan erilaisia opetuspaketteja ja -sarjoja.

Hakusanat: kansalaistaito, opetussuunnitelma, ympäristö- ja luonnontieto, civics, curriculum, environmental natural science.

1 JOHDANTO.....	1
2 KOULU MUUTOKSIEN PAINEESSA.....	3
2.1 Koulu elämänarvojen jakajana?	3
3 KANSALAISTAIDON MUUTTUMINEN AJAN SAATOSSA.....	6
3.1 Kansalaistaito vuoden 1994 opetussuunnitelmauudistuksessa	6
3.2 Kansalaistaito integroituna ympäristö- ja luonnontietoon.....	7
3.3 Kansalaistaidollinen eheyttäminen.....	10
3.4 Oppimateriaalin asema opetussuunnitelman ja opetuksen toteuttamisessa	12
3.5 Opetussuunnitelman evaluaatiosta	14
4 KANSALAISTAIDOLLISIA AIHEKOKONAISUUKSIA	16
4.1 Perhe tapakasvatuksen taustalla	17
4.2 Kansanterveystyö pohjana koulujen terveystasvatukselle.....	20
4.3 Säästäväisyydestä kuluttajakasvatukseen	21
4.4 Liikenne ympäristön mukaisesti?.....	23
4.5 Kaunokirjoituksesta tietokonekielelle.....	25
4.6 Kansainvälisyyttä ilman rajoja	27
5 TUTKIMUSONGELMAT.....	29
6 TUTKIMUSMENETELMÄT.....	29
6.1 Tutkimusasetelma	30
6.2 Tutkimuksen suorittaminen.....	31
6.3 Tulosten esittäminen	34
6.4 Tutkimuksen luotettavuus.....	35
7 TULOKSIAKANSALAISTAIDOLLISTEN AIHEIDEN TARPEELLISUUDESTA ALA-ASTEEN OPETUKSESSA.....	37
7.1 Nyky-yhteiskunnan tiedolliset ja taidolliset vaatimukset oppilaalle ja opetusmateriaalille	38
7.2 Mitä aiempaan kansalaistaitoon sisältyviä asioita ei ole tarpeeksi huomioitu nykyisessä opetus- suunnitelmassa ja uusissa oppikirjoissa?	43
7.3 Tulisiko ala- asteelle edelleen opettaa aiempaan kansalaistaitoon sisältyviä asioita?	45

8 AIHEPIIRIEN TÄRKEYS VASTAUKSIEN POHJALTA LAADITTUJEN JAKAUMIEN

MUKAAN.....	46
8.1 Liikennekasvatus aihepiirinä	46
8.2 Tapakasvatus aihepiirinä	47
8.3 Tietotekniikan käyttötaito aihepiirinä	48
8.4 Ympäristökasvatus aihepiirinä.....	49
8.5 Yhteenveto eri aihepiirien tärkeydestä.....	50

9 KANSALAISTAIDON OPETTAMISEEN TARVITTAVIEN OPPIMATERIAALIEN TÄRKEYS VASTAUKSIEN POHJALTA LAADITTUJEN PROSENTUAALISTEN JAKAUMIEN MUKAAN.....

9.1 Tarvitaanko ala-asteella opettajien mielestä erityisesti kansalaistaitoon liittyvää oppimateriaalia?51	
9.2 Diat oppimateriaalina.....	52
9.3 Kalvosarjat oppimateriaalina.....	53
9.4 Videofilmit oppimateriaalina.....	54
9.5 Multimediatuotteet oppimateriaalina.....	55
9.6 Yhteenveto oppimateriaalien tärkeydestä.....	56
10 DISKUSSIO.....	57

LÄHTEET

LIITTEET

1 JOHDANTO

Selviytyäkseen elämästä ihminen on tarvinnut kautta aikojen mitä erilaisempia tietoja ja taitoja. Aikaisemmin tarvittavat tiedot ja taidot elämästä selviytymiseen saatiin ensisijaisesti kotoa. Oppi meni konkreettisesti isältä pojalle. Aika muuttuu ja samoin tiedolliset ja taidolliset tarpeet elämänhallinnassa. Kouluissa tuli 1960-luvun vaihteessa tarve uudelle oppiaineelle, joka käsitelisi käytännön elämässä tarvittavia asioita. Tämän johdosta kouluhimme saatiin uusi oppiaine käsittelemään kyseisiä asioita. Uuden oppiaineen nimeksi tuli kansalaistaito.

Opetussuunnitelmauudistuksessa 1994 kansalaistaito integroitiin ympäristö- ja luonnontietoon. Uudet Opetussuunnitelman perusteet tulivat peruskoulujen opettajien käyttöön syksyllä 1994. Tällä opetussuunnitelmalla korvattiin 1985 opetussuunnitelma ja yksityiskohtaiset oppisisällöt sekä opetussuunnitelmatyön keskusjohtoisuus. Tällöin voitiin lisätä ala-asteiden paikallista suunnittelua. Opetussuunnitelman perusteissa (1994, 15) puhutaan koulukohtaisista opetussuunnitelmista. Siinä on annettu koulujen omille opetussuunnitelmille kehykset ja eri oppiainneiden tavoitteet, joiden puitteissa opetus tulisi järjestää. Paikallinen suunnittelu on tuonut mukanaan sen, että suunnittelun painopisteet ovat erilaisia. Uuden opetussuunnitelman myötä oppilasta pyritäänkin tukemaan itsenäiseen tiedonhankintaan. Tällöin oppimateriaalina voi toimia mitä erilaisempi tietolähde, jolloin kouluissa olevan oppimateriaalin tulisikin olla monipuolista. Monipuolinen tietotarjonta kouluissa mahdollistaa oppilaan omatoimisen tiedonhankinnan oppimistehtävissä. Opetussuunnitelman perusteiden uudistamisella on pyritty ajankoh- taistamaan opetuksen tavoitteita, sisältöjä ja opetusmenetelmiä. Mikäli opettajat pitävät kansalaistaitoa tai muita oppiaineita opetuksessaan merkittävänä sisällytetään tarpeelliseksi katsottu asia- tai oppiainekokonaisuus koulukohtaiseen opetussuunnitelmaan. Tämän hetken ympäristö- ja luonnontiedon oppimateriaaleissa ei käsitellä yksityiskohtaisesti kansalaistaidon oppisisältöjä. Vuoden 1994 opetussuunnitelmasta on jätetty osa aiemman kansalaistaidon aihepiireistä pois. Kansalaistaidon osuus uudessa Opetussuunnitelman perusteissa 1994 onkin vähäinen verrattuna biologian, maantiedon ja ympäristöopin osuuteen.

Koko Suomen kattavan tutkimuksemme tarkoituksena oli selvittää, mitkä asiat ja aihepiirit nousevat kansalaistaidollisten asioiden osalta keskeiseen asemaan. Mitkä syyt ja seikat vaikuttavat tiettyjen asioiden esille nousemiseen? Opetuksen suunnittelun pohjana on useimmiten käytetty oppikirjan sisällysluettelo. Mikäli oppikirjoista jätetään osa aihepiireistä pois, voimako olettaa opetuksen olevan valtakunnallisesti samankaltaista? Halusimme myös tietää tarvitaanko tällä hetkellä ala-asteen opetuksessa uutta kansalaistaidollista oppimateriaalia? Mikäli sitä tarvitaan, niin millaista sen tulisi olla vastatakseen tämän päivän koulun tarpeita?

2 KOULU MUUTOKSIEN PAINEESSA

2.1 Koulu elämänarvojen jakajana?

Kasvatustavoitteiden taustalla ovat ihmisten arvot ja arvostukset, joihin opetuksen tavoitteiden asettelu pohjautuu. Koulutuksen tehtävänä olisi luoda edellytykset elämänhallintaan koko elämää ajatellen. Hirsjärven (1992,36) mukaan, elämänkaarella tarkoitetaan ihmiselämän keskeisiä vaiheita, kuten yksilön siirtymistä sosiaalisista rooleista toiseen ja eri instituutioiden piiriin, jotka vaikuttavat yksilön sen hetkiseen elämään. Pelkistetysti esitettynä elämänkaaren keskeisimmät vaiheet ovat: koti (lapsen rooli) - koulu (koululaisen rooli) - työ (ammattirooli). Koulutuksesta ja kasvatuksesta vastuussa olevat instituutiot ovat erityistehtävän edessä. Niiden tavoitteena on hahmottaa koulutus ja kasvatustavoitteet ihmisen koko elämänkaaren kannalta. Tehtävä ei ole kovinkaan helppo nopeasti muuttuvassa maailmassa, mutta epäonnistuminen tässä tehtävässä voisi johtaa väestön jakaantumisen eriarvoisiin ryhmiin elämänhallintansa osalta. (Kari 1988, 4.) Opettajat ja vanhemmat ovat keskeisessä asemassa muodostettaessa uusia arvoja ja arvostuksia.

Maailmantilanteen muuttumisen myötä myös arvostukset muuttuvat. Kuitenkin on olemassa tiettyjä pysyviä arvoja, jotka liittyvät muun muassa ihmisen kasvuun ja kehitykseen, ihmissuhteisiin, tulevaisuuteen ja terveyteen. Koulun tulisi luoda oppilailleen integroitu maailmankuva siten, että he eläisivät yksilöinä rikasta henkistä elämää ja voisivat myös palvella yhteiskuntaa kulttuuri- ja työelämässä. Koulun tarkoituksena on auttaa lasta kasvussa kohti aikuisuutta. Koulun tulisi tarjota lapselle turvallinen oppimisympäristö, jossa oppilaan oma luovuus pääsisi oikeuksiinsa. Lasta tulisi rohkaista etsimään tietoa ja pitämään yllä jatkuvaa ihmettelyä ja kyseilyä. Lasta tulisi rohkaista itsenäistymään. Erityisesti itsenäistymään, sillä Asikaisen (1990, 38) mukaan oman tulevaisuuden ja yhteiskunnan tulevaisuuden yhteensovittaminen on nuorilla vaikeaa. Koppinen ja Koppinen (1988) kirjassaan toteavat, että itsenäisyyden tuntomerkinä pidetään lapsen jatkuvaa tutkivaa ja aktiivista suhtautumista ympäristöönsä.

Rohkaisemalla lapsen itsenäisyyttä ja tutkivaa asennoitumista ympäristöön sopivalla tavalla, voi lapsi löytää oman itsensä eli yksilöllisen identiteettinsä. Samalla lapsi oivaltaa myös toisen ihmisen merkityksen. (Koppinen & Koppinen 1988, 16.)

Aisteissa kaikki alkoi - niissä kohtaat toisen ihmisen - ympäröivän luonnon.
 - Vuorovaikutuksessa syntyy ihminen, kieli, sielun ymmärrys. Ilman syvällistä, pohtivaa suhdetta ympäristöön ei synny runouttaakaan. Paul la Cour: Fragmenter af en Dagbog. (Björkstén 1982, 76.)

Kasvatus- ja opetustyön päämääränä (Ops 1994) on yleissivistys, joka tähtää yksittäisen oppilaan elämänhallinnallisten taitojen saavuttamiseen. Erityisesti elämänhallintaan liittyvät arvo- ja moraalikysymykset ovat keskeisiä nopeasti muuttuvassa maailmassa. Terveyden ja hyvinvoinnin esille nostaminen on myös opetukselle asetettu tavoite. Ne vaikuttavat edelleen fyysisten, psyykkisten ja sosiaalisten voimavarojen tasapainoiseen kehittymiseen. Sosiaalisten taitojen hallinnan merkitystä korostetaan aikaisempaa enemmän yhteisön ja yksilön elinvoiman ylläpitäjänä. (Ops 1994.) Kasvatus- ja opetustyölle asetetaan useita päämääriä. Niiden lähtökohtana on antaa oppilaille tiedolliset valmiudet. Kasvatus- ja opetustyön päämääränä on antaa oppilaalle perusta myös hyviin käytöstapoihin, kykyyn huolehtia itsestään ja elinympäristöstään. Tiedollisiin valmiuksiin voidaan katsoa kuuluvaksi

- 1) eettinen ja esteettinen herkkyys
- 2) kehittynyt tunne-elämä
- 3) havainnoimisen ja kommunikoinnin taidot
- 4) työnteossa tarpeelliset perustaidot ja
- 5) taidot toimia yhteiskunnan jäsenenä.

Opiskeluvalmiuksien lähtökohtana ovat myös teknologian ymmärtäminen ja sen käyttöön liittyvät valmiudet. Näihin voidaan katsoa kuuluvaksi tiedonhankintakeinojen oppiminen, tiedonkäsittelytaidot, itsenäinen työskentely sekä ryhmätyöskentelytaitojen oppiminen. Kaiken oppimisen perustana on oppijan myönteinen minäkäsitys itsestään oppijana ja yhteiskunnan täysivaltaisena jäsenenä. (Ops 1994.) Lapsen myönteinen minäkäsitys lähtee kotoa, mikäli lapsi saa riittävästi rakkautta ja huolenpitoa. Oppimisen ohjaamisen myötä opettajien tulisi huomata myös nämä asiat opetuksessa.

Karin (1988) mukaan koulun tehtävänä on edelleenkin ja myös tulevaisuudessa lisätä myönteisiä oppimiskokemuksia koulussa, jonka kautta motivoidaan oppilaita jatkuvaan tietoiseen itsensä kehittämiseen. Oppilaiden yksilöllisten valmiuksien ja tavoitteiden pohjalta järjestetyt oppimistilanteet mahdollistavat myönteisten oppimiskokemusten syntymisen. Elämänhallinnallisten taitojen saavuttaminen vaatii monenlaisten tietojen ja taitojen oppimista. Tietotulvan lisääntyessä ongelmaksi voi tulla se, millä perusteella niin sanottua faktatietoa valitaan. Enemmän merkitystä kuitenkin lienee sillä, että ihminen oppii hallitsemaan omaa elämäänsä ja selviämään elämässä tarvittavista jokapäiväisistä käytännön tilanteista.

Linnankylän (1989, 105) mukaan oppiminen ei suju käden käänteessä, vaan se vaatii pitkäjänteistä tavoitteellista työskentelyä. Vaikka päämääränä on itsenäinen ja omaehtoinen oppija, opiskeluvaiheessa tarvitaan oppimisen taidot hallitsevan opiskelutoverin tai opettajan ohjausta. Ericsson & Smith (1994, 309) mukaan oppiminen täytyy yhdistää kokonaisuuteen, jota kautta oppimista voi tapahtua. Tiedolle on ominaista, että siitä pystytään luomaan järjestyneitä ja hierarkisia kokonaisuuksia. Takalan (1986, 67) mukaan ihmisen maailmankuva on hyvin yleisellä tasolla maailman pienoismalli. Tämän avulla ihminen voi rakentaa ajattelun tasolla erilaisia toimintavaihtoehtoja, ennakoida seuraamuksia ja valita joidenkin arvokriteerien avulla sen hyvän vaihtoehdon. Systemaattisesta tiedosta on erotettava erilleen sirpaletieto, jota arkitietomme pääasiassa on. (Niiniluoto 1989, 61). Opetuksessa on olennaista se, että oppilaat, jotka opiskelevat tänä päivänä saavat oppia sen mitä he tarvitsevat ja mistä he pitävät (Broady 1989). Saako tämän päivän lapsi elämänhallinnallisia taitoja kotoa? Esimerkiksi avioerot ovat yleistyneet ja sitä kautta yksinhuoltajuus. 1970-luvulla valtaosa perheistä oli kokonaisia ja yksinhuoltajuus oli harvinaista. Tällä hetkellä tilanne on päinvastainen.

Elämänhallintataidot sekä tulevaisuudenkuvien luominen, moraalin, osaamisen vahvistaminen, yhteiskunnassa ja kansainvälisessä yhteistyössä toimiminen luovat edellytykset kulttuurievoluution suunnan korjautumiseen. (Ops 1994). Ajan myötä myös koulun tavoitteet ja koulutuksen painopisteet ovat muuttuneet. Kuikka (1991, 166) mainitsee esimerkiksi 1920-luvulla painotetun kristillistä humanismia ja kansalaiskasvatusta, 1945-luvulla kansalaiskasvatusta. Mentäessä 60-luvulle elämässä tarvittavia taitoja ei enää välttämättä saatukaan kotoa. Tarvittiin uusi oppiaine välittämään näitä oppisisältöjä.

3 KANSALAISTAIDON MUUTTUMINEN AJAN SAATOSSA

Kansalaistaito tuli kouluihin oppiaineeksi vuonna 1967. Tämän oppiaineen sisältöön kuului elämänhallintaan liittyviä asioita kuten tapa-, liikenne-, kuluttaja-, valistus-, terveyskasvatusta. (Kettunen 1987). Kyseinen oppiaine syntyi käytännön tarpeista opettaa lapsille elämänhallintaan liittyviä tietoja ja taitoja. Opetushallituksen tiloissa toimivan kouluarkiston arkistonhoitajan Ritva Paatelaisen (henkilökohtainen tiedonanto 17.10.1996) mukaan valtioneuvosto asetti 24.1.1963 opetussuunnitelmakomitean (osamietintö 2.). Tällöin valtioneuvosto uudisti vuoden 1952 opetussuunnitelman varsinaista kansakoulun komiteamietintöä (komiteamietintö 1966: A 10). Malisen (1985, 41) mukaan opetussuunnitelma on etukäteissuunnitelma peruskouluissa tapahtuvalle opetukselle, joka perustuu Peruskoululakiin. Vuoden 1963 opetussuunnitelmakomitea sai työnsä päätökseen 2.6.1966. Kouluhallitus lähetti 10.11.1966 yleiskirjeen (1589) kansakouluille, kansalaiskouluille, kunnallisille keskikouluille, kansakoulujen lautakunnille, sekä suomenkielisten kansakoulujen tarkastajille. Yleiskirjeessä annettiin kouluille kansakoulujen opetussuunnitelmaehdotus harkinnan mukaan käytettäväksi.

Opetussuunnitelmassa 1985, joka pohjautuu peruskoululakiin (27.5.1983/476 1. luku 2§) annettiin peruskoulun tehtävät ja rakenteet. Kansalaistaidon opetuksen tavoitteena oli antaa oppilaille heidän itsensä ja ympäristönsä terveyttä, turvallisuutta, taloudellisuutta säilyttäviä ja edistäviä sekä uranvalintaa pohjustavia tietoja ja taitoja. Lisäksi opetuksessa tuli käsitellä ihmisen kasvua ja kehitystä, ihmissuhteiden luomista ja säilyttämistä, terveellisiä elämäntapoja, turvallista käyttäytymistä ja liikkumista, vaaratilanteiden ehkäisemistä, taloudellisia näkökohtia ja uranvalintaa pohjustavia asioita.

3.1 Kansalaistaito vuoden 1994 opetussuunnitelmauudistuksessa

Opetussuunnitelman laatijat päättävät siitä, millaisia sisältöjä opetukseen otetaan sekä miten niitä painotetaan ja toteutetaan. Koko maan kattavaa yhtenäistä linjaa ei varsinaisesti enää ole, mutta tietyt kasvatustavoitteet ovat yhtenäiset ja nämä pohjautuvat opetussuunnitelman perusteisiin.

Opetussuunnitelma on oppiainekohtainen suunnitelma ja yleensä koulutieto on jäsenetty perinteisen oppiaineluokituksen mukaan. Mikäli perinteiset oppiaineet ja työjärjestykset ovat opetukset suunnittelun perustana, ne ovat esteenä monitieteiselle ja integroivalle opiskelulle. (Norris ym. 1996). Helsingin Yliopiston kasvatustieteellisen tiedekunnan dosentti Hannu Rauhalan mielestä opetussuunnitelman yhteydessä täytyisikin puhua opetuksen suuntaviivoista, eikä opetussuunnitelmasta. (Kasvatustieteen luento Nivalassa 5/1995). Koulun opetussuunnitelmatyölle on tärkeää tiedostaa ja selkeyttää arvoperusta, jolle opetussuunnitelma pohjautuu. Valtiolliset, poliittiset ja taloudelliset järjestelmät ovat muuttuneet ja opetussuunnitelman on pysyttävä muutoksissa mukana. Kansainvälistyminen ja oman kulttuuriperinnön säilyttäminen tuovat mukanaan omat vaatimukset opetussuunnitelmatyölle. Työ- ja elinkeinoelämässä tapahtuneet muutokset vaikuttavat myös perhe-elämään ja vapaa-ajan käyttöön. Nämä asiat vaativat myös oman osansa opetuksen suunnittelusta. (Ops 1994; Niiniluoto 1989, 67).

Nykyiseen opetussuunnitelmaan lisättiin määräys 74/011/1996 (Liite 1.). Määräys koskee lääninhallitusta, kuntia, peruskoulua korvaavia ja vastaavien koulujen, valtion erityiskoulujen johtokuntia, sekä peruskoulun ala- ja yläastetta. Opetushallitus on tekemällään päätöksellään täydentänyt Peruskoulun opetussuunnitelman perusteiden (5.1.1994) lukua 1.3 seuraavalla tekstillä: Opetussuunnitelmaan laaditaan koko kouluyhteisöä velvoittava kuvaus hyvien tapojen edistämisestä. Oli katsottu, että tapakasvatus jää liian vähäiseksi kouluopetuksen parissa. Joten tähän osaan tehtiin lisäys. Tästä herää kysymys, että tarvitaanko ehkä muihinkin kansalaistaidollisiin osa-alueisiin vastaavanlaisia lisäyksiä?

3.2 Kansalaistaito integroituna ympäristö- ja luonnontietoon

Karin (1994, 224) mukaan puhutaan integroinnista, kun opetussuunnitelma jäsentyy laajaksi kokonaisuudeksi. Opetussuunnitelma on oppiainekohtainen suunnitelma ja yleensä koulutieto on jäsenetty perinteisen oppiaineluokituksen mukaan. Mikäli perinteiset oppiaineet ja työjärjestykset ovat opetukset suunnittelun perustana, ne ovat esteenä monitieteiselle ja integroivalle opiskelulle. (Norris ym. 1996).

Kansalaistaito integroitiin vuoden 1994 opetussuunnitelmauudistuksessa ympäristö- ja luonnontietoon kuuluvaksi yhdessä biologian, maantiedon ja ympäristöopin kanssa. Atjonen (1992) on tarkastellut oppiaineiden pohjalta rakennettua opetussuunnitelmaa, suhteessa erilaisin periaattein työstettyyn integroituun opetussuunnitelmaan. Siis integrointi edellyttää integroitavien osien tuntemusta. Oppiaineet tuovat opittavien asioiden tarkasteluun moniulotteisuutta kysymällä samoista asioista eri kysymyksiä. Tätä väitettä puolustaa muun muassa se, että ilman muiden ihmisten jo valmista ajattelumallia emme voisi täydentää sitä omalla ajattelumallilla, jota taas toiset ihmiset kenties kehittyneemmässä kulttuurissa voisivat täydentää taas jalommaksi ajattelumalliksi. Vastaväitteenä todetaan, että tällaisessa hajoita - ja - hallitse - käytännössä ei muisteta yhdistää erilaisia kysymyksiä ja etenkin niiden monia vastauksia. Hänen mukaansa lapset on oletettu astioiksi, joihin on kaadettu erilaisia liemiä ja toivottu niiden itsestään sekoittuvan. Lopputuloksena on ollut astioiden tulviminen ylitse eli oppimisvaikeudet, työrauhahäiriöt, motivaation puute ja opettajat ovat uupuneet liemien kaateluun eli opetussuunnitelmat ovat kuormitetut liaksi erilaisilla oppimäärillä.

Opetushallituksen ylitarkastaja Seija O. Lähdesmäki (Liitteet 6-7) kertoo 12.1.1996 kirjeessään oppiaineiden integroinnista yhdeksi oppiaineeksi. Hänen mukaansa valtioneuvosto on antanut peruskoulun uuden tuntijaon ennallaan säilyneiden säädösten pohjalta. Opetushallituksen antamassa opetussuunnitelman perusteet, se myös päättää niiden sisällöstä. Opetushallitus päätti yhdistää tuntijaossa ympäristö- ja luonnontiedon lisäksi myös käsityön, tekstiilityön ja teknisen työn yhdeksi oppiainekokonaisuudeksi. Ala-asteiden tuntijaoissa ei voi olla enää erikseen ympäristöopin, kansalaistaidon, biologian ja maantiedon omia tunteja, vaan ainoastaan ympäristö- ja luonnontiedon tunnit. Kansalaistaidolliset aihepiirit on sisällytetty ympäristö- ja luonnontiedon oppiaineeseen. Peruskoulun opetussuunnitelman perusteissa (1994) sanotaan kansalaistaidon opetukseen sisältyvän samoja tavoitteita ja sisältöjä kuin ympäristö- ja luonnontiedossa.

Tekstin yhteydessä ei eritellä kansalaistaidon tavoitteita. Ympäristö ja luonnontieteen oppiaineessa, samoin kuin muissakin oppiaineissa, opettajan tulee tukea ja ohjata oppilasta tutkivaksi ja toimivaksi kansalaiseksi.

Opetussuunnitelman perusteissa (1994) on lisäksi maininta, että ympäristö- ja luonnontiedon keskeisenä tavoitteena on, että oppilaan tulee:

- 1) Kiinnostua luonnosta, sen tutkimisesta ja suojelusta
  - 2) Oppia liikkumaan luonnossa, hankkia elämyksiä
  - 3) Havaita luonnon kauneus ja monimuotoisuus
  - 4) Tuntee elottoman ja elollisen luonnon rakenteita ja vuorovaikutussuhteita
  - 5) Oppia havainnoimaan elinympäristöään ja sen ilmiöitä
  - 6) Tekemään yksinkertaisia mittauksia ja kokeita myös omatekoisilla välineillä
  - 7) Harjaantua tekemään omien havaintojensa perusteella kysymyksiä ja johtopäätöksiä
  - 8) Oppia kuvaamaan saamiaan tuloksia, sekä keskustelemaan niistä
- (Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1994, 80.)

Ylläolevat tavoitteet ovat suuntautuneet lähinnä elinympäristöä koskevaksi. Voidaankin kysyä, että miten ylläolevat tavoitteet liittyvät varsinaisesti aiemman kansalaistaidon sisältöjen tavoitteisiin? Seija O. Lähdesmäen mukaan (Liitteet 6-7) kansalaistaito on sellaisenaan kouluista kokonaan kadonnut, mutta pääosa sen sisältämistä aineksesta on kuitenkin edelleen olemassa. Missä ne ovat, jos niitä ei enää opetussuunnitelmassa tavoitteineen mainita? Ovatko oppilaat eriarvoisessa asemassa, kun kouluilla ei ole yhtenäistä linjaa kansalaistaidollisen aineksen opetuksen suhteen? Kansalaistaito on syntynyt yhteiskunnallisista tarpeista opettaa oppilaille käytännön elämäntaitoja, lähimmäisen rakkautta, selviytymiskeinoja erilaisia elämäntilanteita varten. Tarvitsevatko tämän aikakauden ihmiset vastaavanlaisia taitoja? Aiemmin erilaiset käytännön elämässä tarvittavat tiedot ja taidot opittiin luontevasti muun työn ohessa. Entä nyt? Pystyvätkö tämän päivän koti ja koulu tarjoamaan niitä kansalaistaidollisia valmiuksia, mitä tällä hetkellä yhteiskunnassa tarvitaan? Ja mitä nämä valmiudet ovat? Vastauksen antaminen tähän kysymykseen ei ole yksiselitteistä, koska aikojen saatossa yleissivistys saa uusia piirteitä. Yhteistyössä oppilaiden vanhempien kanssa tulisi löytää ne tavoitteet, joihin pyritään oppilaan parasta ajatellen.

3.3 Kansalaistaidollinen eheyttäminen

Kun eri oppiaineiden opetus tapahtuu saman teeman tai aihepiirin puitteissa, puhutaan eheyttämisestä. Esimerkiksi musiikin tunnilla lauletaan linnuista, kuvaamataidon tunnilla piirretään linnuista, matematiikan tunnilla lasketaan lintujen lentomatkojen pituuksia ja niin edelleen. (Alkuopetuksen didaktiikan luento/Satu Kojola. Kevät 1996.) Eheyttämisessä on kyse oppiaineiden raja-aitojen hälventämisestä. Opetuksen eheyttäminen vaatii selkeää tietoa opetuksen tavoitteista. Opetuksen eheyttäminen voi näkyä muun muassa siten, että eri oppiaineiden sisältöjä järjestetään uudella tavalla tai oppiaineen sisältöjä jaetaan tai jaksotellaan järkeviksi oppimiskokonaisuuksiksi. Kokonaisopetukselle on taas tyypillistä oppiaineiden integrointi oppimiskokonaisuuksiksi ilman oppiainerajoja. Koulun opetus- ja kasvatustyötä ohjaava tietokäsitys tulee keskeiseen asemaan, sillä opetuksessa tulisi pyrkiä aktiivisen etsinnän kautta saadun tiedon käsittelemiseen. Koulutyössä ei puhuta oppiaineiden tavoitteista kuten ennen, vaan opetuksen tavoitteista paljon laajemmassa merkityksessä. Opetushallitus antaa opetuksen valtakunnalliset tavoitteet ja sisällöt. Opetuksen taso ja koulukohtaiset sisällöt jäävät kunnan ja yksittäisen koulun tasolla suunniteltaviksi. Opetussuunnitelman perusteisiin sisältyy aihekokonaisuuksia, jotka ylittävät selkeästi myös oppiaineiden rajat. (Peltonen 1991, 19.)

Joidenkin mielestä eheyttäminen on vain yksi opetusmenetelmä, jota opettaja voi soveltaa tarkoituksenmukaisella tavalla. (Atjonen 1992, 2-3). Voidaan kysyä, että onko tarkoituksenmukaista yhdistellä eri oppiaineita toisiinsa vain eheyttämisen vuoksi? Tulisiko asiat esitettyä ehkä paremmin niin sanotulla perinteisellä opetusmallilla? Perinteisesti kouluissa on pidetty "tunti sitä ja tunti tätä" oppiainetta? Atjosen (1992) mukaan eheyttämisen tulee olla kuitenkin jokaiselle opettajalle syvästi henkilökohtainen oppimisprosessi. Ei ole realistista olettaa niin sanottujen riviopettajien olevan valmiita suunnittelemaan aihekokonaisuuksia tai teemoja "alusta pitäen". Aihekokonaisuuksien avulla opetussuunnitelmaan voidaan sisällyttää oppiainerajoja ylittäviä, tärkeiksi katsottuja ajankohtaisia teemoja. Aihekokonaisuuksien avulla koulu voi reagoida nopeasti toimintaympäristönsä muutoksiin. (Ops 1994, 34.) Aihekokonaisuuksien kautta pyritään siihen, että opetussuunnitelmaan voidaan sisällyttää oppiainerajoja ylittäviä ja koulun toiminta-ajatukseen sisällyttäviä teemoja.

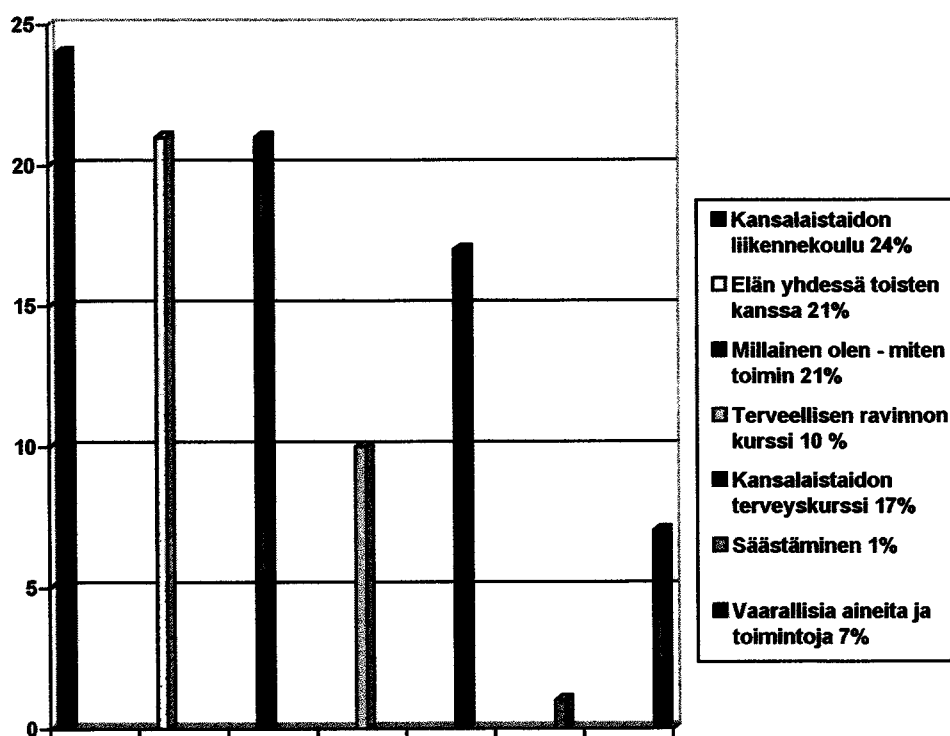

Atjosen (1992) mukaan tarvitaan opetussuunnitelmallista vastaantuloa, mikäli opetuksen eheyttäminen katsotaan peruskoulun kehittämisen toivotuksi suunnaksi. Hän kysyy, että millainen rooli mahtaisi olla vuoden 1994 opetussuunnitelman perusteilla, sekä sitä täydentävillä ohjausmateriaaleilla kuten esimerkiksi Opetushallituksen Tavattomasti tapoja kirjanen?

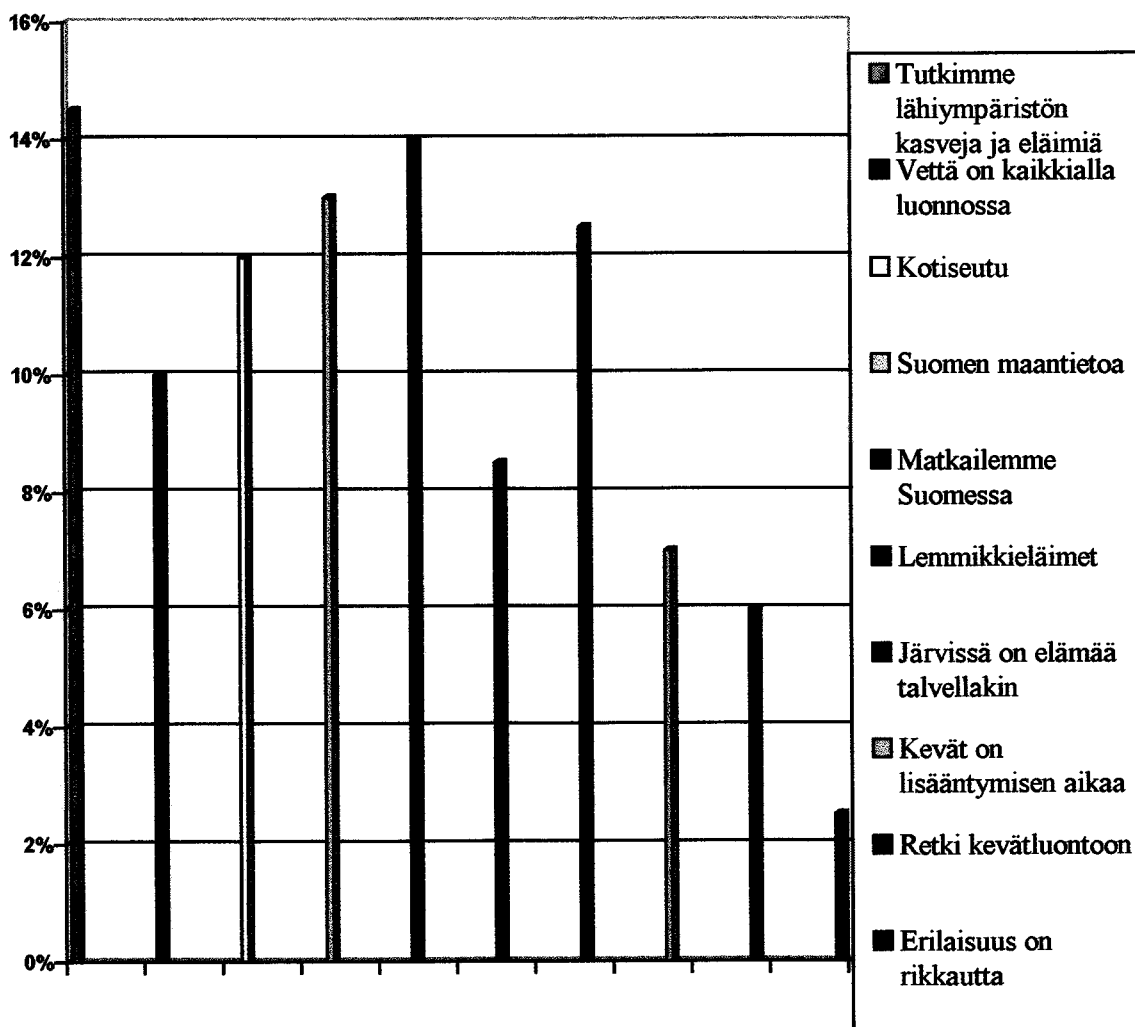
Eheyttämisestä voidaan olla monta eri mieltä. Laukkanen ym. (1990) toteaa, että tiedot ja taidot on parasta käsitellä oppiaineisiin sidottuina, jotta se selkiinnyttäisi oppilaan maailmankuvaa. Oppiaineiden, kuten muun muassa maantiedon oppeja ei kannata hänen mielestään sotkea musiikkiin tai ajankohtaisiin tietoihin, vaan eheyttäminen vesittää selvästi selkeää oppimista. Oppilaalle on parasta, ettei häntä rasiteta liian laajoilla kokonaisuuksilla, syy-yhteyksillä tai yleisillä lainalaisuuksilla. Oppilas oppii ne sitten myöhemmin, jos on oppiakseen. Hänen mukaan eheyttämisessä on sekin haitta, ettei oppilas tarkalleen tiedä, mitä kokeessa vaaditaan. Aina ei voi tietää mihin oppiaineeseen tiedot liittyvät. Tällöin arvosanojen antaminen tulee opettajalle vaikeammaksi. Erityisen epäoikeudenmukaiseksi tämä tulee lahjakkaiden ja tunnollisten oppilaiden kohdalla, koska he eivät saa palkkiota puurtamisestaan. (Laukkanen ym. 1990,117-118.) Jos opetus tapahtuu eheyttämisen periaatteiden mukaan tärkeää ei olekaan enää erotella eri oppiaineita toisistaan, vaan tärkeämpää olisikin saada kokonaiskuva käsiteltävästä asiasta.

3.4 Oppimateriaalin asema opetussuunnitelman ja opetuksen toteuttamisessa

Tarkasteltaessa kirjallisen oppimateriaalin asemaa opetussuunnitelman toteutumisessa voidaan todeta, että oppisisältöjen tarjonnan kautta oppikirjojen asema opetussuunnitelman toteutumisessa on varsin merkittävä. (Atjonen 1989; Kari 1987). Seuraavana esimerkkinä on vuoden 1985 ja 1994 Opetussuunnitelmien perusteisiin pohjautuvat kansalaistaidon ja uuden ympäristö- ja luonnontiedon oppikirjojen sisältämät kansalaistaidolliset oppisisällöt. (Koski ym. 1992; Karhiola ym. 1995; Nyberg ym. 1995.)

KUVIO 1. Kansalaistaidon (3.lk) oppikirjan sisällös (Koski 1985)

KUVIO 2. Koulun ympäristötieto oppikirjan (3.lk)sisällys (Nyberg ym. 1995)
Aiemman kansalaistaidon sisältöjä uudessa oppikirjassa on yhteensä 5%.

Oppikirja ei saisi olla kuitenkaan opetussuunnitelma. Koulukasvatuksessa annettujen yleistaavoitteiden toteutuminen oppikirjasidonnaisessa opetuksessa voi jäädä hyvin sattumanvaraiseksi ja pintapuoliseksi. Jotta oppimateriaali toimisi kouluissa tarkoituksenmukaisella tavalla tarvitaan tietoa oppimateriaalien sisällöistä, rakenteista sekä toimivuudesta opetustilanteissa. Näitä voidaan kutsua oppimateriaalitutkimuksen skeemaksi. (Kari, Jouko. 1987, 11.) Kirjat, jotka on laadittu oppiaineittain vaikeuttavat opetuksen eheyttämistä ja eriyttämistä (Atjonen 1989, 26-27). Toisaalta opettajalla on nykyisen opetussuunnitelman puitteissa annettu suuri vastuu oppisisältöjen suunnitteluun ja opetuksen eheyttämiseen niin, että oppilaalle voisi syntyä integroitunut kuva opetettavasta asiasta.

Konkreettista materiaalia on saatavissa ympäröivästä fyysisestä todellisuudesta, jonka käyttäminen vaatii opetuksen suunnittelijalta myös mielikuvitusta (Atjonen 1989, 28). Oppimateriaalitutkimus antaa kouluille uusia mahdollisuuksia luoda oppilailleen integroitu maailmankuva niin, että he eläisivät yksilöinä rikasta henkistä elämää ja voisivat myös palvella yhteiskuntaa työ- ja kulttuurielämässä. (Kari 1987, 11.)

Kari (1988) toteaa, että opetussuunnitelmien kehittäminen, opetuksen sisältöjen ja opetusmenetelmien tavoitteiden pohdinta ovat erityisesti sitä taustatyötä, jota tarvitaan eri ainealueiden integroinnin, opetuksen ja käytettävien oppimateriaalien kehittämisen taustaksi. Erillisen organisaation perustaminen voisi tulla kysymykseen, pohdittaessa sitä, mikä nopeasti muuttuvassa maailmassa on yleissivistyksen kannalta tärkeää oppiainesta. Eri ainealueilla voisi olla omat työryhmänsä, jotka pohtivat edellä mainittua kysymystä mutta myös sitä, miten oppiaineiden integrointimahdollisuuksia voitaisiin parantaa. Oppimistehtävät tulisi laatia oppilaan kokonaiskehityksen kannalta mahdollisimman tarkoituksenmukaisella ja mielekkäällä tavalla. Norris ym. (1996, 34) tutkimuksessaan toteavat, että kouluilla ei ole nykyisin mitään keinoja varmistua aihekokonaisuuksien jatkumisesta, ideoiden etenemisestä vuosiluokalta toiselle, opetusryhmästä tai oppiaineesta toiseen. Näin ollen kognitiivisen oppimisteorian mukainen spiraalioppiminen ei välttämättä mahdollistu uuden Opetussuunnitelman perusteiden (1994) mukaan laaditussa suunnitelmassa. Kodin, koulujen ja opettajien välinen yhteistyö tulee entistä enemmän merkitykselliseksi haettaessa uusia, erilaisia mahdollisuuksia kouluoppimiseen.

3.5 Opetussuunnitelman evaluaatiosta

Evaluaatiolla tarkoitetaan kasvatuksen elementtien, prosessien ja tulosten arvon määrittämistä. Käytännössä tällainen arvon määrittäminen tapahtuu siten, että evaluaation kohteita verrataan ennalta asetettuihin kriteereihin. Evaluaation kriteereinä toimivat yleensä kasvatuksen tavoitteet, mutta myös muita kriteereitä käytetään riippuen siitä, mikä on evaluaation tarkoitus. (Heinonen & Viljanen 1980, 11).

Opetus ja oppiminen ovat aina yhteisöllistä toimintaa. Yhteisö järjestää koulutusta varmistaakseen säilymisensä. Yhteisössä on aina säännöt ja siellä vallassa olevat päättävät, että jotkin yleiset arvot, asenteet, tiedot, taidot ajattelu- ja toimintamallit ovat niin välttämättömiä, että ne tulisi siirtää tuleville sukupolville. Esimerkiksi Peruskoululain (Lain 27.5.1983/476) toisessa pykälässä luetellaan, millaiseksi oppilaat olisi kasvatettava. Opetussuunnitelman tekstiä tutkittaessa ja arvioitaessa on otettava kantaa ainakin seuraaviin kysymyksiin:

- 1) Miksi opetussuunnitelmassa valitut asiat on otettu oppimisen kohteiksi?
- 2) Miten valinnat perustellaan?
- 3) Onko jotain joko yhtä arvokasta tai mahdollisesti vieläkin arvokkaampaa jätetty pois opetussuunnitelmasta?
- 4) Pystyykö uusi opetussuunnitelma todella vastaamaan muutoshaasteisiin? On tärkeää oppia etsimään, käsittelemään ja valikoimaan tietoa. Nämä valmiudet ovat tärkeitä oppilaalle myös tulevaisuudessa. (Salonen 1988, 6-7).

Mitä lapsi on oppinut opetuksesta? Jotta se saadaan selville, täytyy oppimista arvioida eli arvioida. Arviointiin kuuluu monta eri opetuksen ja oppimisen osa-aluetta. Vanhat oppiainekohtaiset arvioinnit eivät välttämättä enää toimi tarkoituksenmukaisella tavalla integroituneessa opetuksessa. Olisi kehitettävä uudenlaisia arviointikeinoja. Mittaavatko sitten oppiainekohtaiset kokeet oikeudenmukaisella tavalla oppilaan todellista osaamista. Onko numeroarvostelu ainoa mahdollisuus? Myös opetuksessa käytettyjä työvälineitä täytyy arvioida. Mikä on tarkoituksenmukainen työväline kuhunkin opetustilanteeseen? Muun muassa tietokoneopetuksen opetusohjelmia arvioitaessa olennaisinta on selvittää kuinka hyvin ohjelmat toimivat asetettuihin opetus-tavoitteisiin nähden. (Harni 1988, 21).

4 KANSALAISTAIDOLLISIA AIHEKOKONAISUUKSIA

Tämän päivän koulutyössä ei enää puhuta oppiaineiden tavoitteista kuten ennen. Tämän päivän opetuksen tavoitteet ovat osana laajempaa kokonaisuutta, opetussuunnitelmaa. Aihekokonaisuuksien kautta pyritään siihen, että opetussuunnitelmaan voitaisiin sisällyttää oppiainerajoja ylittäviä ja koulun toiminta-ajatukseen sisällyttäviä teemoja. Opetuksen eheyttäminen vaatii kuitenkin selkeää tietoa opetuksen tavoitteista. Koulutyössä se voi näkyä muun muassa siten, että eri oppiaineiden sisältöjä järjestetään uudella tavalla tai oppiaineen sisältöjä jaetaan tai jaksotellaan tavoitteet sisältäviksi järkeviksi oppimiskokonaisuuksiksi.

Nyky-yhteiskunnassa tiedonmäärä kasvaa nopeasti ja ongelmaksi voi tulla se, minkä kriteerin mukaan asiasisällöt ja aihekokonaisuudet valitaan. Keskeisiä aihekokonaisuuksia, jotka voidaan sisällyttää eri oppiaineisiin ja koulun muuhun toimintaan voivat olla esimerkiksi kansainvälisyyskasvatus, kuluttajakasvatus, liikennekasvatus, perhekasvatus, tapakasvatus, terveyskasvatus, tietotekniikan käyttötaito, viestintäkasvatus, ympäristökasvatus, sekä yrittäjyyskasvatus. (Ops 1994, 34.) Seuraavassa käsitellään edellä mainittuja kansalaistaidollisia aihekokonaisuuksia, jotka ovat pääosiltaan Peruskoulun opetussuunnitelman perusteissa 1994. Nämä samat aihekokonaisuudet olivat myös kyselylomakkeissa, joissa vastaajat saivat asettaa ne tärkeysjärjestykseen. Seuraavana on haastatteluja 1930-luvun koulunkäynnistä. Jo näiden haastattelujen perusteella voidaan huomata nopea yhteiskunnallinen muutos koulunkäynnin, kuin elämänarvojenkin kohdalla. Opetuksessa olevat aihekokonaisuudet ovat muuttuneet aikojen kuluessa siten, että ne ovat painottuneet eri tavoin vuosikymmenien saatossa. Arvot ja asenteet ovat ainakin ennen olleet koulussa ja kotona hyvin samankaltaiset, joten arvoristiriitoja kasvatuksen ja opetuksen suhteen ei ole syntynyt. Ylivieskalaiset Kyllikki ja Martti Nikula (henkilökohtainen tiedonanto 9.4.1995) ovat käyneet ala-astetta eli ns. ala- ja yläkoulua vuosina 1931-38. Kyllikki Nikula on käynyt koulua Raudaskylässä Isokosken ala-asteella. Hänen luokallaan oli oppilaita yhteensä 36. Martti Nikula on käynyt koulua Sorviston ala-asteella. Sorviston koulun koulupiiriin kuuluivat Huhtapuhdon, Latvalan, Marjamaan, Visurin, Sorviston ja Pyykankaan alueet.

Sorviston koulussa on oppilaita ollut yhteensä noin 100. Ensimmäisestä toiseen luokkaan asti yhdellä opettajalla on ollut oppilaita noin 40 ja toisella opettajalla on ollut loput oppilaat eli luokat kolmannesta kuudenteen asti.

4.1 Perhe tapakasvatuksen taustalla

Lapsen kehitykseen vaikuttavat monenlaiset tekijät. Näitä tekijöitä ova muun muassa perimä- ja ympäristötekijät. Lapsen saadessa riittävästi virikkeitä ympärilleen, hänellä on mahdollisuus tältä osin tasapainoiseen kasvuun. Pelkät virikkeet lapsen ympärillä eivät riitä, vaan hänen tulee saada tekemisistään palautetta. Olisiko kaupungeissa nuorten jengiytymisen taustalla perhetaustojen lisäksi myös virikeköyhä ympäristö? Vilkon (1984, 9) mukaan perimän määräämää perusrakennetta ei voi muuttaa, mutta ympäristön merkitys on korostuu monessa suorituksessa. Kasvatuksen, harjaantumisen ja oppimisen avulla voidaan vaikuttaa suoritukseen, käyttäytymiseen ja reagoititapoihin.

Aiemmin käden taitoja on pidetty kotona itsestään selvyytenä. Kun oli pula tarvaroista ja tarvikkeista ne piti valmistaa itse, mitään ei saanut valmiina. Nikuloiden mukaan kuri kouluissa on ollut kova ja vanhempia ihmisiä on kunnioitettu. Oppilaat ovat "teititelleet" niin opettajaa, kuin vanhempiaankin. Kurinpitokeinoja on ollut monenlaisia. Oppilailla olikin jäänyt mieleen pilkkaruno, jota opettaja oli luokassa toistellut.

"-Väinö kohdetta jankkaa, jankkaa minkä jaksaa.

Luokassa istuu ja itkeskellee, eikä se päähän vastaa."

Tapahtuneet ovat olleet luonnonmukaisia, ympäristöön kuuluvia, eikä kyseisiä opettajia ajatella millään pahalla. Kouluissa opettajat ovat vaatineet oppilailta paljon. Oppimiskäsitys oli erilainen kuin nykyään. Uskonnon läksyt on täytynyt osata ulkoa, samoin Väinö Stoolin tarinat. Koti, isänmaa, uskonto, sekä perinteitä on arvostettu. Koulun ja kodin kristilliset arvot olivat samansuutaisia. Entisajan koulutyö on ollut kuitenkin ankaran kurin lisäksi tavoitteellista toimintaa. Tavoitteena on ollut saada lapsi oppimaan jos ei hyvällä, niin sitten kovalla kurilla. Tavoitteena on ollut oppia erilaisia elämässä selviytymisen keinoja. Hyvät tavat ovat olleet kunniassa.

Työ- ja elinkeinoelämän nopeat muutokset ovat vaikuttaneet myös perhe-elämän ja vapaa-ajan käyttöön. Tämän hetken perhekasvatuksessa, erityisesti yläasteella, pyritään omalta osaltaan luomaan pohjaa perhe-elämän onnistumisen mahdollistumiselle sekä tukemaan lapsen ja nuoren kehittymistä aikuiseksi. Aiheisältöjä, jotka voidaan sisällyttää perhekasvatuksen tavoitteiden toteutumisen edellytyksiksi voisivat olla, esimerkiksi, hyvät tavat, vuorovaikutustaidot ja ihmis-suhteet, seksuaalisuus, seurustelu sekä yhdessä eläminen ja sen muodot, ihmisen psyykinen, fyysinen ja sosiaalinen kehitys, lapsi perheessä ja erilaiset perheet, perheen elämäntapa, työn ja vastuunjako perheessä sekä perhe ja yhteiskunta. (Ops 1994, 36.)

Ulvinen ym. (1962) kehoittaa työssä ja vastuunjaossa kaikkien perheenjäsenten osallistumaan voimiensa ja kykyjensä mukaan kodin puhtaana pitoon ja hoitoon:

Hyvä tapa on järjestää iltaisin ennen nukkumaanmenoa kaikki paikoilleen. Tavallisimmat aamusiivoustyöt on lämmitys (uuninlämmityshuoneistossa), tuuletus, lattioiden puhdistus, pölyjen pyyhkiminen ja kukkien hoito. Pikkumatot pudistellaan joka päivä ulkona. Isot matot harjataan kevyesti. Lattian pölyn saa parhaiten pois käyttämällä harjan ympärillä villavaatetta tai flanellista valmistettua harjapussia. Jos lattian pinta sietää, kiedotaan harjan ympärille kostea vaate. Lakaistessa ei pidä unohtaa jalkalistoja, nurkkia, kaappien ja huonekalujen alustoja. Pölypyyhkeeksi sopii esimerkiksi flanelli, säämiskä tai sideharsokangas. Virkatut, suurisilmukkaiset pölypyyhkeet eivät ole tarkoitukseen sopivia. Pölyä kerätään pölypyyhkeeseen, eikä huiskita paikasta toiseen!

Hyvät käytöstavat, kyky huolehtia itsestään ja elinympäristöstään kuuluvat jo yleissivistykseen. Yhteiskunnassa selviytymisen yhtenä edellytyksenä on kyky toimia nopeasti muuttuvassa maailmassa sen edellyttämällä tavalla. Sosiaalisten taitojen hallinta on yksi yhteisön ja yksilön elinvoiman ylläpitäjistä. Peruskoulun opetussuunnitelman perusteiden 1985 mukaan kansalais-taidon opetuksen tuli olla elävää monimuotoista ja toiminnallista.

Omaehtaiset havainnot, erilaisiin elämäntilanteisiin harjaantuminen, sekä jokapäiväisten ongelmien ratkaiseminen olivat keskeisellä sijalla kansalaistaidollisen oppiaineksen opetuksessa. (Ops 1985, 110 - 112.) Hyvät tavat tulevat varsinaisesti esille perhekasvatuksen aiheisällöissä eivätkä ole erillisenä oppisisältöinä. Aihetta tulisikin käsitellä luontevasti sopivissa yhteyksissä. (Ops 1994, 36). Katsottiin kuitenkin, että opetussuunnitelmassa 1994 ei ole riittävästi tapakasvatukseen liittyviä asioita, joten siihen tehtiin lisäys kohtaan 1.3. Opetushallitus (1996, 5) kirjassaan *Tavattomasti tapoja* toteaa tapakulttuurin olleen aina osa koulun kasvatustehtävää. Muun muassa peruskouluille asetettu laki velvoittaa koulua kasvattamaan oppilaitaan hyviin tapoihin.

Ulvinen (1962) kirjassaan antaa muutamia käytöksen perusohjeita muistettavaksi:

1. *Käyttäydy siivosti ja hiljaisesti julkisella paikalla.*
2. *Anna tietä vastaantulijalle.*
3. *Auta vanhuksia kantamaan painavia kantamuksiaan.*
4. *Älä viheltele ja hoilaa kulkiessasi.*
5. *Älä heittele roskia ja papereita kadulle.*
6. *Älä kulje kädet taskussa.*
7. *Älä rynnistä kulkuneuvoihin, vaan anna vanhempien henkilöiden mennä edelläsi.*
8. *Istu vasta kun vanhemmat ovat paikkansa löytäneet.*
9. *Puhu kulkuneuvoissa ja julkisella paikalla hiljaa.*
10. *Päästä vanhempi henkilö aina ensin ovesta, pidä hänelle ovea auki.*
11. *Menessäsi vieraaseen paikkaan muista koputtaa ovelle. Tee samoin jos menet jonkun perheesi jäsenen huoneeseen.*
12. *Kätellessäsi vierasta katso silmiin, purista kättä reippaasti, et liian lujaa.*
13. *Muista viljellä sanoja "kiitos" tai "ei kiitos". Muista myös sanat "ole hyvä", "olkaa hyvät". Muista vielä' pieni sana "anteeksi".*
14. *Sano reippaasti ja kuuluvasti nimesi vieraille.*
15. *Nousu ylös kun vanhempi henkilö sinua puhuttelee.*
16. *Opettele istumaan kauniisti, älä "retkota".*
17. *Älä sekaannu vanhempiesi henkilöiden keskusteluun.*

18. Vastaa kohteliaasti ja ystävällisesti jos sinulta kysytään, mutta älä rupea löpöttelemään.

19. Älä puhu itsestäsi.

20. Älä loukkaa ystäviäsi.

21. Älä puhu pahaa tovereistasi.

22. Älä osoita sormellasi ketään.

4.2 Kansanterveystyö pohjana koulujen terveyskasvatukselle

Suomalaisten kansanterveyteen on aikojen kuluessa pyritty vaikuttamaan monella tavalla. Esimerkiksi vuoden 1863 valtiopäivillä säädettiin laki, joka kielsi maanviljelijöiden viinanvalmistusoikeuden. Kuitenkin raittiusväen toiveet tähtäsivät täydellisempään ja eduskunta hyväksyikin vuonna 1917 kieltolain, joka kielsi alkoholijuomien valmistuksen ja kaupan. Näytti kuitenkin siltä että kansamme ei tätä tietä tule raittiiksi. Kieltolaki kumottiin vuonna 1932 toimitetun kansanäänestyksen jälkeen. Raittiusaatetta vei eteenpäin tohtori Matti Helenius-Seppälä (k.1920).

Hänen puolisonsa Alli Trygg-Helenius (k.1926) perusti erityisesti raittiusaatteeseen perehtyneen Koitto-lehden. (Luotola ym. 1950, 186-187.) Kyllikki Nikulan (henkilökohtainen tiedonanto 6.5.1997) mukaan kouluissa pidettiin raittiusiltoja, joissa puhuttiin raittiuden merkityksestä. Koululaisille myytiin myös raittius- eli Koitto-lehteä, joka maksoi siihen aikaan 6 mk vuosikerta. Ulvinen ym. (1962, 246) toteavat kirjassaan, että jokaisen on itse ratkaistava kantansa alkoholiin. Oman kokemuksen hankkiminen vie kuitenkin monet ihmiset tielle, jolta on vaikea palata takaisin. Sen vuoksi tarvitaan valistustyötä, joka selvittää alkoholinkäyttöön liittyviä vaaroja. Valistyo on tarpeen myös tämän päivän koulussa. Nuorten kuvioihin ovat tulleet lisääntyvissä määrin myös tupakka, alkoholi ja huumeet.

Ihminen, joka tahtoo säilyttää vapautensa, ei antaudu kahleisiin, jotka ensimmäisen ryyppyn mukana alkavat kiertyä nauttijan ympärille. Toden sanoo japanilainen sananparsa: Mies otti ryyppyn, ryyppy otti toisen ja lopuksi ryyppy ottivat koko miehen. (Luotola ym 1950, 178.)

Alkoholin lisäksi ihmisiä varoiteltiin erilaisilla kulkutaudeilla. K. Nikulan mukaan ennen kouluun menoa olikin kunnia-asia käydä isorokko-rokotuksilla. Nämä rokotukset järjestettiin joka kylässä erikseen. Hän oli käynyt rokotuksille Isokosken kylässä Isokosken talossa, johon Ylivieskan kunnanlääkäri A. Voutilainen tuli puolisoineen. Hän kertoikin menneensä yksin 7-vuotiaana rokotuksille, taustalla oli pelko, että rokottamattomia lapsia ei hyväksytä kouluun. Rokotus ei tapahtunut neulalla, vaan rokotettavan vasempaan käsivarteen tehtiin teräaseella ilman puudutusainetta kuusi kappaletta 1 cm:n pituisia viiltoja. Näihin viiltoihin sitten laitettiin rokotusainetta. Viiltojen päälle ei asetettu minkäänlaista sidettä ja hyvin monella lapsella rokotuskohdat tulehtuivatkin, joista on muistona isot arvet.

Koulunkäynti liki seitsemänkymmentä vuotta on todella ollut kunnia-asia. Mitä tämän päivän koululle on sitten tapahtunut? Onko koulunkäynti enää kunnia-asia? Osaako tämän päivän lapsi arvostaa saamaansa ilmaista opetusta, hammashuoltoa, kouluissa tapahtuvia terveystarkastuksia, kouluruokaa jne.?

Tämän päivän koulun terveystarkastuksella on kolme tehtävää, jotka ovat: sivistävät, virittävät ja mielenterveyttäviä tukevia tehtäviä. Sivistävän ja virittävän terveystarkastuksen tavoitteena voidaan pitää ihmisen terveyttä edistävän tiedon saamista ja asenteisiin vaikuttamista terveystiedon avulla. Tähän voidaan vaikuttaa jo lapsena saadun asennekasvatuksen avulla siten, että omaksutaan terveyttä edistäviä ja ylläpitäviä elämäntapoja. Koulun mielenterveyttä tukevan terveystarkastuksen tavoitteena on saada lapsi ilmaisemaan tunteita, solmimaan sosiaalisia suhteita, sekä osata ratkaista ristiriitatilanteita. (Ops 1994, 36.)

4.3 Säästäväisyydestä kuluttajakasvatukseen

Maamme elintason noustessa, myös kulutustottumukset ovat muuttuneet. Sota-aikoina oli pula kaikesta, mutta koulua pidettiin sodasta huolimatta. K. Nikulan mukaan (6.5.1997) sota-aikana Isokosken koululla oli sotilaita ja suurimmissa taloissa oli evakoita Karjalasta. Tällöin koulua pidettiin Säilynperällä Säilyn tuvassa. Koulusta oppilaat saivat kirjat, kynät, kumit, vihkot, viivaimet, mustepullon ja mustekynän. Kirjoja ei saatu omaksi vaan niitä kierrätettiin vuodesta toiseen. Köyhyys on näkynyt kaikkialla ja mottona on ollutkin "mitä meillä ei oo, sitä meillä ei tarvitakaan". Koulujen pihoidella ei ollut luistinrataa, eikä leikkipuistoja. Isokosken ja Sorviston

kouluille saatiin sukset vasta vuosina 1936-1937. Kunnat jakoivat köyhimpien lapsille koulutarvikkeita, sekä vaate- ja kenkäavustuksia. Vaateavustukset olivat joko valmiita vaatteita tai ranelli-kangasta (flanelli), josta kotona itse ommeltiin alusvaatteita. Kyläkoulujen johtokunnilla on ollut hyvin paljon määräysvaltaa. Väkeä johtokunnassa on ollut noin kuusi henkilöä. He ottivat töihin opettajat ja keittäjän. Johtokunnan tehtävänä oli hankkia kunnalta koulun toimintaa varten määrärahat, ruokatavarat ja puut. Puita on tarvittu koulun keittolan puuhellan, sekä luokissa olevien kuoritakkojen lämmittämiseen. Kouluissa oli erikseen ns. puunkantojärjestäjät, jotka vastasivat viikoittaisesta puunkannosta puuvajasta koulun tiloihin. Entisajan koulussa lapsille on korostettu säästäväisyyden merkitystä. Erityisesti kotona on painotettu että mitään "ei saa haaskata tai humputtaa".

Ulvinen ym. (1962, 342) oppikirjassa kerrotaan taloudellisesta henkilöstä:

Taloudellinen on henkilö, joka osaa käyttää rahansa, aikansa ja tavaransa oikein. Taloudelliseksi on opeteltava pienestä pitäen. Tätä kasvatusta antavat jokaiselle koti ja koulu. Muutamia ohjeita voit panna mieleesi.

1. *Harkitse tarkoin ostoksesi, älä anna mieliteoillesi valtaa.*
2. *Siirrä pieni osa tuloistasi heti pahojen päivien varalle.*
3. *Arvioi ajankäyttösi. Se opettaa sinulle täsmällisyyttä ja järjestelmällisyyttä sekä kehittää järjestelykykyäsi.*
4. *Muista virkistäytyä tarpeeksi työn lomassa.*
5. *Huolehdi terveydestäsi. Älä työskentele yli voimiesi.*
6. *Koeta hankkia itsellesi hyvä ammattitaito.*
7. *Harrasta itseopiskelua. Kehitä itseäsi.*
8. *Pidä kirjaa tuloistasi ja menoistasi.*
9. *Hoida tavaroitasi ja vaatteitasi. Varjele myös muiden tavaroita, koulussa koulun omaisuutta.*
10. *Tytöt, opetelkaa taitaviksi perheenemänniksi. Hyvä perheenemäntä on kodin hyvinvoinnin paras tuki.*
11. *Muista, että yksityisen kansalaisen rahankäyttö vaikuttaa koko yhteiskunnan, koko kansan, hyvinvointiin.*
12. *Korkea elintaso saavutetaan yksityisen kansalaisen ja jokaisen yksityisen perheen yritteliäisyyden avulla*

Tämän päivän kuluttajakasvatuksen tavoitteena on antaa oppilaille valmiuksia toimia har-kitsevana ja osaavana kuluttajana. Oppilaan tulee pystyä arvioimaan kriittisesti omia kulu-tustottumuksiaan, sekä niiden vaikutuksia ympäristöön ja omaan elämään. Voidakseen toimia tavoitteiden mukaisena kuluttajana oppilas tarvitsee palveluksiin ja tuotteisiin liittyviä tietoja ja taitoja. Näiden tietojen avulla hän voi käyttää, korjata, hoitaa ja poistaa käytöstä tavaroita sekä ostaa erilaisia palveluita. Kuluttajansuoja-asiat, hankintojen ja rahankäytön suunnittelu omassa ja perheen taloudessa, kuluttamisen vaikutus ympäristöön, tuoteturvallisuus, muodin ja mai-nonnan vaikutus oppilaan omiin hankintoihin, yhteiskunnassa vallitsevat lainalaisuudet, oppi-laan omat tarpeet ja arvostukset sekä kansalaisen vaikuttamismahdollisuudet kuuluvat nykypäi-vänä kuluttajakasvatuksessa käsiteltäviin asioihin. (Ops 1994, 35.)

4.4 Liikenne ympäristön mukaisesti?

Yhteiskunnan automatisoitumisen myötä myös kulkuneuvot ovat kehittyneet ja yleistyneet. Autojen yleistymisen myötä sotien jälkeen Suomen tieliikenneverkko on huomattavasti laajen-tunut ja parantunut. Ennen autojen yleistymistä ihmiset liikkuiivat paikasta toiseen polkupyöräl-lä, hevosella, veneellä ja junalla. Martti Nikulan (henkilökohtainen tiedonanto 6.5.1997) mu-kaan vasta 40-luvulla sotien jälkeen hevosten tilalle alkoi tulla traktoreita. Sitä ennen peltotöi-den apuna käytettiin hevosia. Rikkaimmilla talollisilla oli kaksi hevosta rinnakkain peltotöissä ja köyhemmillä yksi hevonen. Maataloustyöt olivat hyvin luonnonmukaisia. Apulannan tultua ennen sotia markkinoille, ihmiset olivatkin näreissään aineesta "joka myrkyttää pellot pilalle". Noin viisikymmentä vuotta sitten hevonen oli ihmisen yleisin kulkuväline. Luotola ym. (1950, 132) kertovat Kansakoululaisen luonnontieto-oppikirjassaan seuraavaa, joka vastaa tämän hetken ympäristö- ja luonnontiedon oppikirjaa:

Hevosen hoitajan on erikoisesti kiinnitettävä huomiota kavioihin, sillä niiden vaurioituessa on koko hevonen käyttökelvoton. Kosteaa ahusta turmelee kaviot. Kengitys on toimitettava noin kerran kuukaudessa. Se on tehtävä taitavasti, sillä yksikin väärin lyöty, liiaksi kavion sisääntullut naula voi aiheuttaa jalan kipey-tymisen.

Ruumiillista työtä arvostettiin ennen. M. Nikulan mukaan joka kyläkoululla oli oma navetta, jossa opettajalla oli yksi tai kaksi lehmää. Ylivieskan Sorvojan koulun oppilaat joutuivat rai-vaamaan myös peltoa, joka käännettiin lapiolla, kivet haudattiin, kannot käännettiin ja poltettiin. Samoin puiden istuttaminen kuului koulun ohjelmaan. Oppilaat saivat pari viikkoa koulun alkamisen jälkeen ns. potunottolomaa, jota kesti noin viikosta kahteen. Vasta sen jälkeen koululle tuli keittäjä, kun koululle saatiin perunoita. Tähän asti oppilaiden piti tuoda koululle omat eväät ja heillä olikin mukana aina myös oma lusikka, voi, sokeri ja maitopullossa maito. Vaikka oppilaat saivatkin omaa lomaa, heillä oli rankat työviikot ja koulua oli myös lauantaisin muutamana tunti. Koululaiset tulivat kouluun pitkänkin matkan takaa kävellen.

Tällä hetkellä liikenteessä kulkeminen, toisten liikenteessä liikkujien turvallisuus on liikennekasvatuksen perusajatuksena. Tavoitteeseen pääseminen edellyttää tietojen, taitojen, asenteiden omaksumista niin, että liikenne voisi sujua turvallisesti. Liikennekasvatukseen liittyy myös pyrkimys arvioida sitä, miten liikenne vaikuttaa luontoon ja mitä merkitystä on sillä on ajatellen elinkeinoelämää ja työllisyyttä (Ops 1994, 35.) Ympäristökasvatus on ollut kautta aikojen koulujen opetussuunnitelmissa. Kuusikymmentä vuotta sitten luonto on ollut paljon lähempänä ihmistä kuin nyt. Luontoa on seurattu ja sen mukaan on myös eletty. Tämän päivän kouluopetuksessa on otettava tämän päivän yhteiskunnalliset vaatimukset huomioon, niin ympäristö- ja luonnontiedossa kuin muissakin oppiaineissa. Luonnonsuojelu on keskeinen opetuksessa huomioon otettava asia. Lisääntyvä liikenne ja teollisuus saastuttavat yhä suuremmissa määrin luontoa.

Ympäristökasvatuksen tavoitteissa lähdetään siitä, että oppilas oivaltaisi tuotanto- kulutus ja toimintatapojen epäkohtia ja niiden vaikutuksia luonnon tasapainoon sekä virittää keskustelua ja pohdintaa siitä, että miten asiat voitaisiin tehdä toisin luontoa säästäen ja samalla turvata tältä osin kestävän kehityksen mahdollistuminen. Opetuksessa tulisi luoda pohjaa energiaa ja luonnonvaroja säästävien toimintatapojen omaksumiselle tiedollisten, asenteellisten ja taidollisten vaikutusmahdollisuuksien kautta. Lähtökohtana luontoa ja energiaa säästävälle ajattelulle on ensisijassa omien arvojen ja ympäristökäyttäytymisen pohdinta, sekä mahdolliset muutokset omassa ajattelussa ja asenteissa. (Ops 1994, 38.)

4.5 Kaunokirjoituksesta tietokonekielelle

Tiedollista, eettistä ja esteettistä vuorovaikutusta, joka tapahtuu viestien välityksellä sanotaan viestinnäksi. (Ops 1994, 37). Tiedonhankinta sekä vuorovaikutustaidot ovat tärkeitä taitoja, joiden avulla ihminen voi toimia viestintäympäristössä, tuoda esiin omia mielipiteitään ja osallistua sen toimintaan. Koulun tehtävänä on ollut kautta aikojen opettaa lapsille viestinnän taitoja. K. Nikulan mukaan (6.5.1997) hänen kouluaikoinaan 1930-luvulla kauno- ja ainekirjoituksiin kiinnitettiin erityistä huomiota.

Raudaskylän asemalla pystyttiin lähettämään sähkösanomia, jotka asemapäällikkö lähetti morse-akosilla eteenpäin. Kouluilla kuunneltiin myös kouluradio-ohjelmia morsetuksesta. Morsetuksen salaisuuksiin oli erikseen kouluradiovihko, jossa oli tehtäviä. Isokosken kylällä oli yksi puhelin yhden puhelilangan päässä. Tämä puhelin oli kansakoululla opettajan käytössä. Tämän päivän ihminen on tottunut nopeaan viestintään nopeiden viestimien välityksellä. Entisaajan viestimet ovat säilyneet nykyisten viestimien rinnalla. Tekniikka on vain kehittynyt paremmaksi. Koulut ovat tulleet mukaan tietokehitykseen. Vielä 1970-luvun kouluissa ei ollut tietokoneita. Tämän päivän kouluissa tietotekniikka on jokapäiväistä elämää. Antikaisen mukaan (1986, 139) tietotekniikka on valittu tulevaisuuden haasteista ensimmäiseksi.

Tietotekniikan opetuksen kehittäminen näyttäisi edellyttävän paitsi aktiivisuutta myös malttia. Ehkä ensimmäisessä vaiheessa on muutosvastarinta ollut niin vahva, että sen murruttua saattaa järkevä ja pragmaattinen eteneminen - jota muutoin on harrastettu suomalaisessa koulutuspolitiikassa - olla vaikeaa. (Antikainen 1986, 140.)

Tietotekniikka on kehittynyt nopeasti. Kahdentoista vuoden takaisessa kirjassa pohdittiin, että onko hyvä ajatus antaa kovin nuorten lasten käyttää tietokonetta? Tässä asiassa monien vanhempien kuten myös opettajienkin kannat vaihtelevat suuresti, aivan kuin siinäkin tulisiko lapset opettaa lukemaan kotona -- toiset olivat sitä mieltä, että vaikka kirjat ovatkin suositeltavia alle kouluikäisille lapsille, eivät tietokoneet missään tapauksessa tule kysymykseenkään. (Curran 1985, 26.)

Yhteiskunta edellyttää, että koulu antaa oppilaille taidon hyödyntää ATK:n käyttöä yhtä itsestään selvästi kuin perinteistä luku-, kirjoitus- ja laskutaitoa. Voidaankin puhua ns. kolmilukutaidosta (tri-literacy), johon kuuluu kyky lukea painettua tekstiä (print literacy), kyky vastaanottaa joukkoviestimien välittämään informaatiota (media literacy) ja kyky käyttää tietokonetta (computer literacy). (Meisalo 1988, 30.) Tietotekniikan käyttötaito voidaan nyky-yhteiskunnassa lukea myös **kansalaistaidolliseen osaamiseen**, sillä yhä enemmän tarvitaan tietotekniikan käyttöön liittyviä valmiuksia. Yhtenä koulussa annettavan tietotekniikan opetuksen tavoitteena on perehdyttää oppilas aikaisemmasta kokemuksesta riippumatta tietokoneen käyttömahdollisuuksiin. Oppilaille tulisi antaa mahdollisuus käyttää tietokonetta myös luovan ongelmanratkaisun työvälineenä sekä ohjata oppilasta käyttämään tietokonetta siten, että hän voi tietokoneen avulla hankkia tietoa, tutkia ja jäsentää aihekokonaisuuksia ja sitä kautta tuottaa tietoa. (Ops 1994, 37.) Yhteiskunnallisten asioiden tiedostaminen sekä kriittinen sanomien tarkastelu kuuluvat myös viestintäkasvatuksen tavoitteisiin. Samoin ilmaisukasvatus ja mediakasvatus kuuluvat myös viestintäkasvatuksen sisältöihin. Viestintäkasvatuksen tavoitteet voidaan jakaa kolmeen osa-alueeseen:

1. Oppilas viestien vastaanottoprosessissa
2. Oppilas viestijänä
3. Oppilas viestintäympäristössään (Ops 1994, 38.)

Opetushallitus on käynnistänyt vuonna 1996 kolmivuotisen ohjelman, jonka avulla tuetaan koulujen ja oppilaitosten liittymistä osaksi kansainvälisiä tietoverkkoja ja edistetään tieto- ja tietoliikennetekniikan käyttöönottoa opetuksen ja oppimisen välineenä. Ohjelma koostuu verkottamisohjelmasta, opetusmenetelmien ja -materiaalien kehittämisohjelmasta sekä opetushenkilöstön täydennyskoulutusohjelmasta (Liite 8). Harnin (1989, 20) mukaan erilainen kulttuuriperinne ja kieli aiheuttavat sen, etteivät eri maat voi kuitenkaan hyödyntää toistensa tietokoneavusteiseen opetukseen liittyvää ohjelmatuotantoa. Myös erilaiset laitteistot, kuten tietokoneiden käyttöjärjestelmät saattavat olla erilaisia Tietokoneistumisen vaikutus työllisyyteen on ollut puheenaiheena ja teoreettisesti onkin voitu päätellä sillä olevan vaikutusta työttömyyslukuihin. Tietokone on nykypäivän ja tulevaisuuden työväline. Tietokone on myös yritysten työväline.

Tämän päivän koulun yrittäjyyskasvatuksen tavoitteena on tukea oppilaan sisäistä yrittäjyyttä, yritteliäisyyttä, aktiivisuutta, luovuutta ja sinnikkyyttä. Lisäksi oppilaan tulisi oivaltaa oman aktiivisuuden, yritteliäisyyden, luovan toiminnan merkitys oman yrittäjyyden lähtökohtana. (Ops 1994, 39.)

4.6 Kansainvälisyyttä ilman rajoja

Kansainvälisyyskasvatuksen tavoitteena on tutustuttaa oppilas erilaisiin kulttuureihin ja sitä kautta myös lisätä kansainvälistä yhteisymmärrystä, sekä turvata ihmisoikeuksien ja ihmisarvon toteutuminen. Opetuksen yhtenä tavoitteena on myös, että oppilas ymmärtää ihmisten ja kansojen keskinäisen riippuvuuden ja tasa-arvoisuuden. Kansainvälisen kehityksen seuraaminen sekä suvaitsevaisuus, kyky hyväksyä ihmisten ja kulttuurien erilaisuutta ovat myös nyky-yhteiskunnan vaatimukset ihmiselle. Kansainvälistyminen vaikuttaa samalla mahdollisesti koulun opetussuunnitelman arvotaustan perusteiden uudelleen pohdintaan. Kansainvälisyyskasvatukseen kuuluu kiinteänä osana myös rauhankasvatus, sekä kestävän kehityksen edistäminen niin, että ihmisen talous sopeutetaan luonnon asettamiin ehtoihin. (Ops 1994, 35.)

Maahanmuuttajien opetuksen opetussuunnitelmallisia puitteita on ensimmäisen kerran käsitelty kouluhallituksen Pakolaisopetuksen työryhmän muistiossa vuonna 1987. Tuo muistio sisälsi suosituksen pakolaisten niin sanotun alkuvaiheen opetuksen ja myöhemmin valmistavan opetuksen eri aineiden oppimääristä. Maahanmuuttajien opetussuunnitelman perusteet-asiakirja (1992) sisältää opetussuunnitelman perusteet pakolaisten alkuvaiheen opetusta sekä maahanmuuttajien oman äidinkielen opetusta varten. (Toim. Hilasvuori & Mikkola 1994, 80.) Rauhan- ja kansainvälisyyskasvatuksen sisältöjen ja tavoitteiden hahmottaminen on ollut riippuvainen siitä, mitä aateriymää ja maata ne koskevat. Esimerkiksi ihmisoikeuskasvatus on monissa maissa ja Unescon asiakirjoissa aivan oma käsitteensä. Suomessa se on liitetty sekä rauhan- että kansainvälisyyskasvatuksen sisältöalueeksi. Edellä mainituille asioille on esitetty tavoitteita monien eri yhteisöjen toimesta ja ne ovat usein kattavia ja päällekkäisiä eli esille tuodaan kaikkein keskeisimmät lähtökohdat ja tavoitekuvaukset. Rauhan- ja kansainvälisyyskasvatuksen arvotausta ilmaistaan YK:n asiakirjoissa, muun muassa YK:n peruskirjassa ja ihmisoikeuksien yleisessä julistuksessa.

Tavoitteet liittyvät YK:n ihmisoikeuksien julistukseen ja Unescon vuonna 1974 antamaan suositukseen. Näiden tavoitteiden arvotausta on humanistinen ja yhteiskunnallisesti laaja-alaisesti hyväksytty. (Wahlström 1991, 6-7.)

Kouluhallituksen kansainkasvatuksen opas (1988, 12) toteaa seuraavaa:

Rauhantahtoinen ihminen on sisäistänyt käsitteen aktiivinen rauha. Siihen pyrkiminen on hänen toimintakoodinsa. Hän ymmärtää, että sodan puuttuminen ei vielä merkitse aktiivista rauhaa. Rauhantahtoinen ihminen tietää, aktiivinen rauha merkitsee fyysisen väkivallan lopettamisen lisäksi myös rakenteellisen väkivallan puuttumista, yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden toteutumista, ihmisten mahdollisuuksia tyydyttää tasavertaisesti oleelliset perustarpeensa ja ihmisoikeuksien toteutumista.

Maahanmuuttajat tulevat vaikeista olosuhteista, useimmiten levottomuuksien keskeltä. Pakolaisten henkistä hyvinvointia on tutkittu ja on havaittu, että se on selvästi parempi sellaisissa maissa, joissa suvaitaan erilaisia kulttuureja kuin sellaisissa yhteiskunnissa, joissa vallitsee sulauttamispolitiikka ja joissa painostetaan kulttuurivähemmistöjä mukautumaan yhteen ainoaan valtakulttuuriin. (Liebkind 1994, 35.) Nyt tarvitaan entistä enemmän yhteistyö- ja kommunikointi taitoja. Kansainvälisyyskasvatuksen opetuksen avuksi on tehty erilaisia opetusmateriaaleja helpottamaan opetusta, kuten Pirkko Liikasen Intia-Viikko. Kyseisessä oppimateriaalissa on erilaisia Intiaan liittyviä pelejä, leikkejä, lauluja ja Intiaa koskevaa kulttuuria. (Liikanen 1988).

Education for peace

I need to be at peace with myself.

If I am not at peace with myself

How can I live in peace and harmony with others?

But how can I be at peace with myself

When I think of

Apartheid

Nuclear missiles

Poverty, hunger, Palestine

The list is long,

How can I be at peace with myself?

when others are denied peace?

Yet

it is only when I think

Of social injustice

And act on it,

It is only when I think

Of the possibility of nuclear holocaust

And act on it,

It is only when I educate for peace

That I can be at peace with myself.

Yusuf Kassam (Wahlström, 72.)

5 TUTKIMUSONGELMAT

Tarvitaanko kansalaistaitoa erillisenä oppiaineena? Riittääkö kouluissa kansalaistaidollisten oppisisältöjen integroiminen muihin oppiaineisiin? Miten keskeisimmät asiat saataisiin tärkeysjärjestykseen siten, ettei mitään merkittävää elämänhallinnallista taitoa jätettäisi liian vähälle käsittelylle? Kyselyssä selvitettiin mitä aihepiirejä opettajat pitivät tärkeimpinä opetuksessaan. Lisäksi haluttiin tietää millainen oppimateriaali koettiin merkityksellisiksi kansalaistaidollisten asioiden opetuksen kannalta. Tutkimuksella halusimme selvittää kansalaistaidollisten oppisisältöjen ja -materiaalien toimivuutta, sekä niiden tarpeellisuutta.

1) Tulisiko ala-asteella edelleen opettaa niitä aiempaan kansalaistaitoon sisältyviä asioita, joita ei ole huomioitu esimerkiksi nykyisissä ympäristö- ja luonnontiedon koulukohteisissa opetussuunnitelmissa ja uusissa oppikirjoissa?

a) Mitä aiempaan kansalaistaitoon sisältyviä asioita tulisi edelleen opettaa erillisinä oppisisältöinä?

b) Mitkä kansalaistaidolliset aihepiirit ovat tärkeitä opetuksessa?

2) Tarvitaanko ala-asteella erityisesti kansalaistaitoon liittyvää oppimateriaalia?

a) Millaista kansalaistaidon oppimateriaalia tarvitaan?

b) Mitä sellaisia tietoja- ja taitoja nyky-yhteiskunta vaatii oppilaalta, jotka asettavat suuria vaatimuksia myös oppimateriaalille?

6 TUTKIMUSMENETELMÄT

6.1 Tutkimusasetelma

Vuoden 1985 opetussuunnitelmassa kansalaistaito on ollut käytännöllinen ja arkipäivän asioita käsittelevä oppiaine. Tavoitteisiin pääseminen edellytti, että oppiaineen piti lähteä todellisista, ajankohtaisista tilanteista ja oppilaan kokemuspiiriin kuuluvista asioista. Opetussuunnitelmassa on kansalaistaidon oppiaineet jaettu luokka-asteittain, jossa aiheita käsitellään sitä syvemmin, mitä ylemmälle luokka-asteelle mennään. Jotta kansalaistaidon opetukselle asetetut tavoitteet voitiin saavuttaa, tuli opetuksen olla elävää. Havaintojen tekeminen, jokapäiväisten ongelmien ratkaiseminen ja erilaisiin elämäntilanteisiin harjaantuminen olivat olennainen osa opetusta. Käytännön harjoituksille ja oppilaiden omatoimisuudelle oli myös varattava aikaa. Kansalaistaidollisten asioiden opetuksessa on tärkeää käsiteltävien asioiden pohdinta, opetuskeskustelut, demonstraatiot, dramatisoinnit, ryhmä- ja parityöskentely ja konkreettinen toiminta. Lisäksi on otettava huomioon mahdollisuudet käyttää oppilashuoltoa (esimerkiksi kouluterveydenhuoltoa ja hammashuoltoa) opetuksen apuna. Tutkimuksemme lähtee tämän päivän ympäristö- ja luonnontiedon oppiaineessa olevan kansalaistaidon osuudesta. Mikä on kansalaistaidon asema tämän päivän uusissa koulukohtaisissa opetussuunnitelmissa?

1985 OPETUSSUUNNITELMA

Opetussuunnitelman perusteiden 1985 mukaan kansalaistaidon opetuksessa tuli käsitellä seuraavia asioita: ihmisen kasvua ja kehitystä, ihmissuhteiden luomista ja säilyttämistä, terveellisiä elämäntapoja, turvallista käyttäytymistä ja liikkumista, vaaratilanteiden ehkäisemistä, taloudellisia näkökohtia, uranvalintaa pohjustavia asioita.

Biologia

Kansalaistaito

Maantieto

Ympäristöoppi

Opetussuunnitelman perusteissa 1985 edellä mainitut oppiaineet olivat erillisinä ja koulujen tuntijaoissa näille oppiaineille oli varattu omat tuntiresurssinsa.

1994 OPETUSSUUNNITELMA

Opetussuunnitelman perusteiden 1994 mukaan ympäristö- ja luonnontiedon tehtävänä on ohjata, auttaa oppilasta tutustumaan itseensä osana lähiyhteisöä, kansaa ja yhteiskuntaa.

Biologia Kansalaistaito Maantieto Ympäristöoppi
--

Opetussuunnitelman perusteissa 1994 oppiaineet on yhdistetty oppiainekokonaisuudeksi. Kyseisessä opetussuunnitelmassa biologialle, maantiedolle ja ympäristöopille on eritelty selkeät oppiainekohtaiset tavoitteet. Kansalaistaidon tavoitteita ei ole mainittu erikseen.

6.2 Tutkimuksen suorittaminen

Pääosiltaan tutkimus on kvantitatiivinen eli määrällinen, jota täydentävät muutamat avoimet kysymykset. Kustannusosakeyhtiö Otava lähetti 400 kyselyä satunnaisotannalla valituille mies- ja naisopettajille ympäri Suomea. Kyselyyn vastanneiden opettajien taustamuuttujat olivat muun muassa sukupuoli, koulutus (luokanopettaja, kk, km, hum.kand., erityisopettaja), opettajakokemus (1-32 vuotta), työsuhteen laatu (vakinainen, sijainen, tuntiopettaja, muu), opettajamäärä koulussa (2-32 opettajaa) ja oppilasmäärä (15-572). Taustamuuttujat, sekä avointen kysymysten vastaukset luokiteltiin numeroituihin luokkiin. Vastaukset analysoitiin jokaisen luokan vastausprosenttimäärän mukaan. Kyselyyn vastasi yhteensä 29 % opettajista (Liitteet 2-5). Kyselylomakkeeseen vastaaminen vaati asiaan huolellista perehtymistä, joten tämä seikka osaltaan vaikutti mahdollisesti vastausprosentin määrään.

Tutkimus aloitettiin kyselylomakkeiden laadinnalla, jotka esitettiin opettajakokemuksen omaavilla opettajaopiskelijoilla. Esitelmä osoitti, että kysely vaatii kansalaistaidollisiin asioihin perehtymistä.

Saatuamme kyselyt otantajoukolta takaisin, teimme niistä matriisit eli vastaukset merkittiin manuaalisesti isoille ruututaulukoille kysymys kerrallaan kysymyksen luokittelunumeron mukaan. Tämän jälkeen valmiiksi luokitellut kysymykset siirrettiin tietokoneelle. Analyysissa otettiin vastauksista jakaumat ja muuttujia vertailtiin muun muassa ristiintaulukoinnin avulla. Esimerkiksi, korreloiko tapakasvatus ja opettajakokemus jne. Näistä emme saaneet mitään tilastollisesti merkittäviä tuloksia. Tutkimuksen kannalta merkityksellistä oli saada aihepiirit ja oppimateriaalit tärkeysjärjestykseen.

Kyselylomakkeen avoimet kysymykset teemoiteltiin erilaisiin luokkiin sen pohjalta, millaisia vastauksia kysymyksiin saatiin. Vastaukset noudattivat opetussuunnitelman perusteissa sisältyviä aihepiirejä ja opetukselle asetettuja tavoitteita. Luokittelun pohjana käytettiinkin opetussuunnitelmaa. Luokittelukriteerit olivat yksiselitteisiä ja tapaukset oli helppo jakaa erilaisiin luokkiin. Vastaajien itse tekemien termien erottelujen tutkiminen ei tarkoita, että voisi käyttää vain teksteissä itsessään esiintyviä termejä. Kun tutkija löytää tekstissä esiintyvän usein toistuvan erottelun, hän antaa sille nimen empiirisenä yleistyksenä, mahdollisimman osuvana luonnehdintana siitä, mistä kyseisessä erottelussa on kysymys. (Alasuutari 1994, 101). Kirjasimme kaikki vastaukset, jonka jälkeen klusteroimme ne kuuteen (7. kysymys) ja seitsemään eri luokkaan (8. kysymys). Kahdesta muusta avoimesta (kysymykset 32. ja 33.) kysymyksestä ei erotunut selviä luokkia, koska kysymyksiin ei tullut vastauksia riittävästi luokittelun pohjaksi. Kyselyn 9. ja 19. kysymyksillä arvioitiin aihepiirien tärkeyttä asteikolla 1 = ei lainkaan merkitystä ja 5 = erittäin merkityksellinen.

Kysymys 7.

Mitä sellaisia tietoja ja taitoja nyky-yhteiskunta mielestänne vaatii oppilaalta, jotka asettavat suuria vaatimuksia myös oppimateriaalille?

Teemoittelimme vastaukset seuraavanlaisiin luokkiin:

1. ATK / tiedonhankintataidot
2. Kansainvälisyys
3. Elämänhallintataidot (käytännön taidot)
4. Ympäristöasiat
5. Sosiaalisuus / Yhteistyötaidot
6. Usea vastaus (em. luokista)

Suurimmassa osassa kyselyistä tähän kysymykseen tuli vastauksia jokaiselta vastanneelta useampaan eri luokkaan. Mikäli asioita kuului eri luokkiin, niin vastauksen luokka oli silloin 6.

Kysymys 8.

Uuden oppiainejaon mukaisesti ympäristö- ja luonnontietoon sulautettiin biologia, maantieto, kansalaistaito ja ympäristöoppi. Tulisiko ala-asteella edelleen opettaa niitä aiempaan kansalaistaitoon sisältyviä asioita, joita ei ole huomioitu esim. nykyisissä ympäristö- ja luonnontiedon koulukohtaisissa suunnitelmissa ja uusissa oppikirjoissa? Jos vastauksesi on kyllä, mitä aiempaan kansalaistaitoon sisältyviä asioita tulisi edelleen opettaa erillisinä oppisisältöinä ?

Teemoittelimme vastaukset seitsemään eri luokkaan:

1. Terveyskasvatus
2. Tapakasvatus
3. Liikennekasvatus
4. Kansainvälisyyskasvatus
5. Ympäristökasvatus
6. Sosiaaliset tiedot ja taidot
7. Usea vastaus (em. luokista)

Tämän kysymyksen kohdalla kävimme vastaukset läpi lisäksi niin, että teimme erillisen matriisin, jossa esiintyy kysymyslomakkeen numero / paikkakunta / opettajakokemus / luokka, johon kysymys on luokiteltu. (Liite 3.)

Faktanäkökulmalla tarkoitetaan sellaista näkökulmaa aineistoon, että on mielekästä pohtia siinä annetun informaation totuudenmukaisuutta tai tiedon antajan rehellisyyttä (Alasuutari 1994, 80). Tämä tarkoittaa kuitenkin sitä, että faktoina ei oteta huomioon sitä erityistä tapaa, jolla ihmiset ilmaisevat itseään. Pelkkää faktanäkökulmaa sovellettaessa on tavallista, että kysymykset ovat yksityiskohtaisia ja vastausvaihtoehdotkin ovat usein valmiiksi määriteltyjä. (Alasuutari 1994, 80).

6.3 Tulosten esittäminen

Tulosten esittämisessä käytettiin kahdenlaista esitystapaa siksi, että asia tulisi selkeämmin esille. Aihepiirien tärkeys on esitetty hajoitettulla sektoridiagrammilla. Yhtenäisenä tämä kuvio ei olisi ollut riittävän selkeä. Oppimateriaalien tärkeys on esitetty pelkistetyillä pylväsdiagrammeilla, joiden sisällä on jokaisen oppimateriaalin arvioitu tärkeys merkitty prosenttimerkinnällä.

Aihepiirejä ja oppimateriaaleja koskevissa kysymyksissä vastausvaihtoehdot olivat seuraavat:

- 1 = ei lainkaan merkitystä
- 2 = vain vähän merkitystä
- 3 = jonkin verran merkitystä
- 4 = merkityksellinen
- 5 = erittäin merkityksellinen

Aihepiirien ja oppimateriaalien tärkeys esitetään myös prosentuaalisesti eli miten vastaukset jakaantuivat 1-5 vastausvaihtoehtoihin.

6.4 Tutkimuksen luotettavuus

Alkula, Pöntinen ja Ylöstalo (1995, 89) ovat todenneet, että validius eli tutkimuksen luotettavuus on tulosta ajatusprosessista, jossa tutkija käyttää aiheentuntemustaan ja yleistä logiikkaa vakuuttaakseen itsensä ja muut valittujen tutkimusongelmien järkevyydestä. Tutkimuksen luotettavuuteen vaikuttaa vastausten / vastaajien määrä ja oikea tutkimusmenetelmä / menetelmät (selkeä esitystapa), sekä niiden oikeanlainen käyttö. Tutkimusta tehtäessä tutkijoiden täytyy pitää objektiivisuus tutkimukseensa. Tällöin tutkijan oma subjektiivinen näkemys tutkittavasta asiasta ei pääse vaikuttamaan, vaan tutkimustulos syntyy otantajoukon eli vastaajien mielipiteistä. Reliabiliteetti tarkoittaa mittaustulosten pysyvyyttä eli mittauksen kykyä antaa ei-sattumanvaraisia tuloksia ja mittarin kykyyn tuottaa mittaustuloksia, jotka perustuvat tutkittavaan ilmiöön. Mittarin tulee mitata nimenomaa todellista tutkittavaa ilmiötä. (Tähtinen 1993,121.)

Tutkimusta tehdessä tavoitteena on saada tietoa, jota voidaan hyödyntää suoraan toimintaan tai toiminnan kehittämiseen. Tutkimuksen hyödynnettävyys määrää juuri ne rajat, jotka asetetaan tutkimuksen laatukriteereille. Tutkimustiedon hyödyntämiselle on tiedettävä, että tutkimustiedon ala eli mitä tai ketä tutkimustieto koskee, miten luotettavaa tieto on ja kuinka laajasti kehitetty malli selittää ilmiötä. (Erätuuli ym.1994, 17). Tutkimus koskettaa ajankohtaista asiaa, joka käsittelee kansalaistaidollisten oppiainesten ja materiaalien tarpeellisuutta opettajan työssä. Kysely on tehty opetusmateriaalien ja aineistojen tarpeesta, eikä sisällä moraalisia tai arkaluontoisia tietoja, joiden voitaisiin ajatella vaikuttavan vastauksien luotettavuuteen. Avointen kysymysten vastaukset olivat samansuuntaisia aihepiirien ja oppimateriaalien kohdalla.

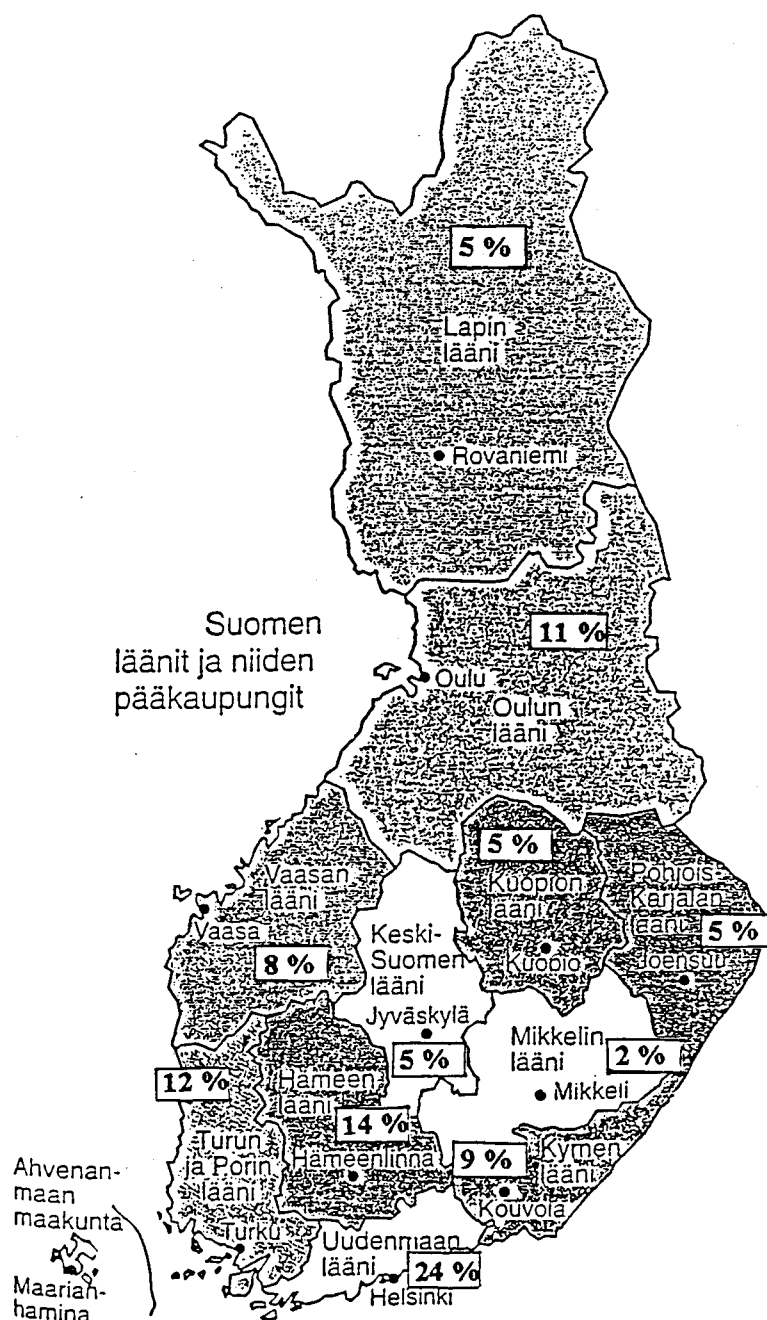
Vastauksissa voidaan soveltaa yleisiä lähdekritiikin periaatteita. Mikäli usea vastaus kertoo asioista samalla tavalla, eikä ole erityistä syytä epäillä asioista annettua kuvaa, tietoja voidaan pitää suhteellisen luotettavina (Alasuutari 1994, 93). Kvantitatiivisten perustelujen lähtökohtana on ajatus, että argumentti on sitä vakuuttavampi, mitä enemmän todisteita sen puolesta esitetään tai mitä useammat henkilöt jakavat käsityksen. (Luostarinen & Väliverronen 1991, 103). Tutkimus on pääosin kvantitatiivinen eli määrällinen, jota tukee neljä laadullista eli kvalitatiivista kysymystä. Kvantitatiivisilla ominaisuuksilla tarkoitetaan sellaisia tutkimuksen ominaisuuksia, joita mitattaessa on mahdollista käyttää jotakin mittayksikköä (esim. Opettajakokemus, oppilasmäärä, opettajamäärä).

Kvalitatiivisuudella tarkoitetaan sellaisia ominaisuuksia, joita ei voida mitata mittayksiköllä, vaan muuttujien arvot muodostuvat keskenään erilaisista toisensa poissulkevista luokista, jotka voidaan korkeintaan asettaa keskinäiseen järjestykseen esim. siviilisääty, sukupuoli, ammatti. (Hirsijärvi ym 1986, 109.)

Kyselyyn vastaaminen vaati asioihin perehtymistä ja tietoa opetussuunnitelman tavoitteista ja sisällöistä. Tutkimustulosten luotettavuudessa on kiinnitettävä huomiota kahteen seikkaan: 1) miten luotettavia saadut tulokset ovat eli miten hyvin ne vastaavat todellisuutta ja 2) saadaanko käytetyllä menetelmällä vastaukset tutkimusongelmiin. Tutkimustulosten käyttökelpoisuus määräytyy niiden luotettavuudesta, yleistettävyydestä sekä merkityksestä ihmisten todellisuudessa. (Erätuuli, 1994, 98). Tutkimuksen luotettavuutta voidaan tarkastella ennen tutkimuksen aloittamista katsomalla aiotun tutkimuksen kokonaisarvoa. Voidaankin kysyä esimerkiksi ovatko asetetut tutkimusongelmat keskeisiä kyseisen ilmiön ymmärtämiseksi tai ovatko tutkimusongelmat merkittäviä ja kiinnostavia laajemminkin kuin tutkijan omalta kannalta. (Tähtinen 1993, 3-4.) Tutkimus on ajankohtainen ja kyselyn tulosten perusteella voidaan vastata asetettuihin tutkimusongelmiin.

7 TULOKSIA KANSALAISTAIDOLLISTEN AIHEIDEN TARPEELLISUUDESTA ALA-ASTEEN OPETUKSESSA

Koehenkilöt olivat jakaantuneet tasaisesti koko Suomen alueelle. Vastausten pääpaino oli kuitenkin Uudenmaan läänin alueella (24 %). Vähiten vastauksia saatiin Mikkelin lääni (2 %) alueelta. Vastausten jakaantumiseen eri lääneissä vaikuttaa tutkimuksessa käytetty satunnaisotanta.

KUVIO 3. Koehenkilöiden prosentuaalinen jakaantuminen lääneittäin

7.1 Nyky-yhteiskunnan tiedolliset ja taidolliset vaatimukset oppilaalle ja opetusmateriaalille

Opettajista 88,4 % oli vastannut kysymykseen seitsemän. Vastaukset jakaantuivat seitsemännen kysymyksen kohdalla seuraaviin luokkiin:

1. Tiedonhankintataidot 43 %
  2. Elämänhallintataidot 24 %
  3. Kansainvälisyys 17,5 %
  4. Sosiaalisuus 10 %
  5. Ympäristöasiat 5,5 %
- Yhteensä 100 %

Opettajien vastauksista nousi suurimmaksi ryhmäksi tiedonhankintataidot. Tällä hetkellä on saatavilla runsaasti erilaisia tietolähteitä. Näistä uusina tulokkaina ovat internet-palvelut ja cd-rom levyt, jotka ovat saavuttaneet suuren suosion niin koulujen kuin kotienkin käytössä. Internetissä asiat ovat ajankohtaisia, ajantasalla pysyviä. Tämän päivän tietokirjasarja menee cd-rom levynä taskuun. Yhteiskunnan tiedollisten ja taidollisten vaatimuksien pääpainona onkin, osata käyttää tietokonetta ja sen avulla etsiä asiaan kuuluvaa tietoa. Internet yhteyden avulla opiskelija voi kommunikoida ympäri maailmaa. Kansainvälisyyskasvatuksen yksi osa on myös kielten opiskelu kouluissa, sillä valtaosa maailmanlaajuisen Internet verkon palveluista on englannin kielellä. Elämänhallintataidot olivat seuraavina yhteiskunnallisesti tärkeiksi katsotuista tiedollisista ja taidollisista valmiuksista. Oppilaan tulisi oppia käytännön elämässä tarvittavia taitoja, jotta selviytyisi jokapäiväisessä elämässä. Neljäntenä tiedollisista ja taidollisista vaatimuksista oli sosiaalisuus ja sosiaaliset taidot. Teknistyvän tiedonhankinnan myötä on olemassa vaara, että tulevaisuuden ihminen kommunikoi pelkästään tietokoneen avulla, jolloin sosiaalisten taitojen oppiminen jää vähemmälle. Näitä taitoja täytyisi koulussa harjoittaa, etteivät ne pääsisi unohtumaan. Vaarana voi olla että sosiaaliset kommunikointitaidot automatisoituvat tietokonekielen myötä, jolloin myös inhimillisyys jää taka-alalle. Avoimissa kysymyksissä 20. Ja 21 opettajat saivat tuoda esille myös jonkin uuden aihepiirin (Liite 10.). Vastauksista nousi esille kolme luokkaa: sosiaalisuus 50%, elämänhallintataidot 42% ja tiedonhankintataidot 9%. Nämä kuitenkin sisältyivät jo vuoden 1994 Opetussuunnitelmassa oleviin aihepiireihin.

1) Tiedonhankintataidot:

ajankohtaisuus
ydinasioiden ymmärtämistä
kokonaisuuksien tajuamista
käsitteen muodostusta
johtopäätöksiä ja perusteluita
uuden omaksumiskykyä
opiskelutekniikka
oleellisten asioiden löytäminen tietotulvasta
informaation arvottamista
tilastojen ja graafisten esitysten lukeminen
luetun ymmärtäminen ja soveltaminen
viestintävälineiden käyttö
mediaan liittyviä taitoja

Tiedonhankintataidot ovat oppilaan työvälineitä, joiden avulla hän voi hakea erilaista tietoa itselleen. Erilaiset tiedonhankintataidot tämän päivän opiskelussa ovat välttämättömyys. Oppilaan täytyy osata löytää valtavasta tietotulvasta olennaisimmat asiat. Opettajan ja oppilaan täytyy ennakoita tulevaa, sekä pysyä kehityksessä mukana. Lisäksi tulisi oppia arvioimaan kriittisesti tarjolla olevaa tietoa. Koulun esimerkki jatkuvaan tiedonhankintaan, näkyy myös vapaa-ajan vapaaehtoisena tiedonhankintana. Kouluille voisikin kehitellä erityyppisiä, erityyppisiin teemoihin perustuvia tiedonhankintatehtäviä.

2) Elämähallintataidot:

terveys / ensiaputaidot
 siirtyminen yläasteelle
 murrosikä
 pelastautumis- / suojeleasiat
 liikenneopetus
 omasta itsestä vastaaminen
 muutoksen kestäminen
 asioimiskäyttäytyminen
 osata valita pysyviä arvoja
 selviytymistaitoja
 käytännön taitoja erilaisissa tilanteissa
 kuluttajavalistus
 työnteon arvostaminen
 entiset tiedot ja taidot, joita kansalaistaito opetti
 oppilaan käytännön tiedot ja taidot ovat teoretisoituneet
 vastuu / välittäminen
 syy-yhteyksien ymmärtäminen

Elämähallintataidot koostuvat hyvin monenlaisista arkipäivää koskevista asioista. Opettajat peräänkuuluttavat vastuuta, välittämistä, omaa aktiivisuutta. Saako tämän päivän lapsi kaiken liian helpolla? Onko nuorilla tullut vastuun välttämisestä muoti-ilmiö? Miten lapset ja nuoret saadaan vastuullisiksi? Nyky-yhteiskunnassa tarvitaan hyvin monenlaisten tietojen ja asioiden hallintaa. Onko lapsilla riittävästi aikaa ja resursseja omaksua uusia eteen tulleita asioita? Onko oikea suunta ottaa opetukseen paljon pieniä asioita, vaiko asioiden kokonaisuuksia laajemmassa mittapuussa? Vastaaajien mielipiteet antavat suuntaa siitä, millaisia elämähallintataitoja tarvitaan.

3) Kansainvälisyyskasvatus:

maiden nykyhetkinen tilanne
pakolaiset
kanssakäyminen muiden maiden kanssa
rajaton eurooppa
tapakulttuuri
sopeutuvuus, erilaisuuden hyväksyminen
eurokäyttäytyminen

Opettajat katsovat tämän päivän yhteiskunnan asettavan oppilaalle ja oppimateriaalille edellä mainittuja vaatimuksia. Kansainvälisyyskasvatuksessa nousee myös hyvin voimakkaasti esille hyvien tapojen merkitys rajattomassa euroopassa. Opetuspaketti, joka käsittelisi eri maiden tapakulttuuria voisi olla paikallaan tämän päivän kouluissa..

4) Sosiaalisuus / yhteistyötaidot:

kielitaitoisuus
eettiset ongelmat
tiimityö
ihmissuhdekasvatus
sosiaalisia työskentelytapoja
yhteistyökyky
ryhmätyöskentely
esiintyminen
vastuuntunto

Koulutyö on sosiaalista tapahtumaa tilanteesta toiseen. Opettajan olisi jaksettava ottaajokaisesta tilanteesta irti niin paljon kuin vain on mahdollista vaikuttaakseen sosiaalisten taitojen positiiviseen kehittymiseen.

5) Ympäristöasiat:

enemmän tietoa elollisesta ja elottomasta luonnosta
saastuminen ja sen ehkäisy
perusasiat biologiasta
luonnonsuojelu
ympäristöasiat
uusiutuvuus
kierrätys

Ympäristöasioissa tulevat ilmi luonnonsuojelu, saastuminen ja sen ennalta ehkäisy. Lapsille tulisi saada konkreettista tietoa siitä, miten luontoa suojellaan. Miten luonto toimii ja miten luonto vaikuttaa meidän elämäämme? Mitä puhdas luonto meille merkitsee? Kouluissa tulisi myös seurata ajankohtaisia maailmanlaajuisia luonnonsuojeluteemoja sekä mahdollisia luonnonkatastrofeja. Opiskelun apuna voisi käyttää muun muassa opetuspaketteja ja -filmejä.

7.2 Mitä aiempaan kansalaistaitoon sisältyviä asioita ei ole tarpeeksi huomioitu nykyisessä opetussuunnitelmassa ja uusissa oppikirjoissa?

Opettajista 38 % oli vastannut kysymykseen 8. ja vastaukset jakaantuivat seuraaviin luokkiin

- 1) Terveyskasvatus 25%
- 2) Liikennekasvatus 21 %
- 3) Sosiaaliset tiedot ja taidot 21%
- 4) Tapakasvatus 16 %
- 5) Kansainvälisyyskasvatus 11 %
- 6) Ympäristökasvatus 6%

Yhteensä 100%

Opettajat kokivat edellä mainittujen asioiden jääneen liian vähälle huomiolle uusissa koulukohtaisissa opetussuunnitelmissa (Liite 9.) sekä uusissa oppikirjoissa. Erityisesti terveystieteiden, liikennekasvatuksen, sosiaalisten taitojen ja taitojen, tapakasvatuksen, sisältyivät aiemman kansalaistaitojen oppimateriaaleihin erillisinä aihekokonaisuuksina. Nyt näiden asioiden pitäisi tulla esille eri oppiaineiden yhteydessä. Tällöin kokonaiskuvan hahmottamisesta on tullut vaikeampaa. Esimerkiksi liikennekasvatus ja terveystieteiden on jäänyt oppimateriaalien osalta varsin heikkoon asemaan. Kuitenkaan oppikirja ei saisi olla opetuksen suunnittelun perusta. Opetukseen tulisi ottaa mukaan Opetussuunnitelman perusteiden (1994) mukaisia aihepiirejä. Koulukohtainen opetussuunnitelma ei saa olla ristiriidassa valtakunnallisen opetussuunnitelman kanssa. Opetuksen eheyttäminen ja oppiaineiden integroiminen edellyttävät selkeää tavoitteiden asettamista, jolloin opetuksen suunnittelulle on hyvät lähtökohdat.

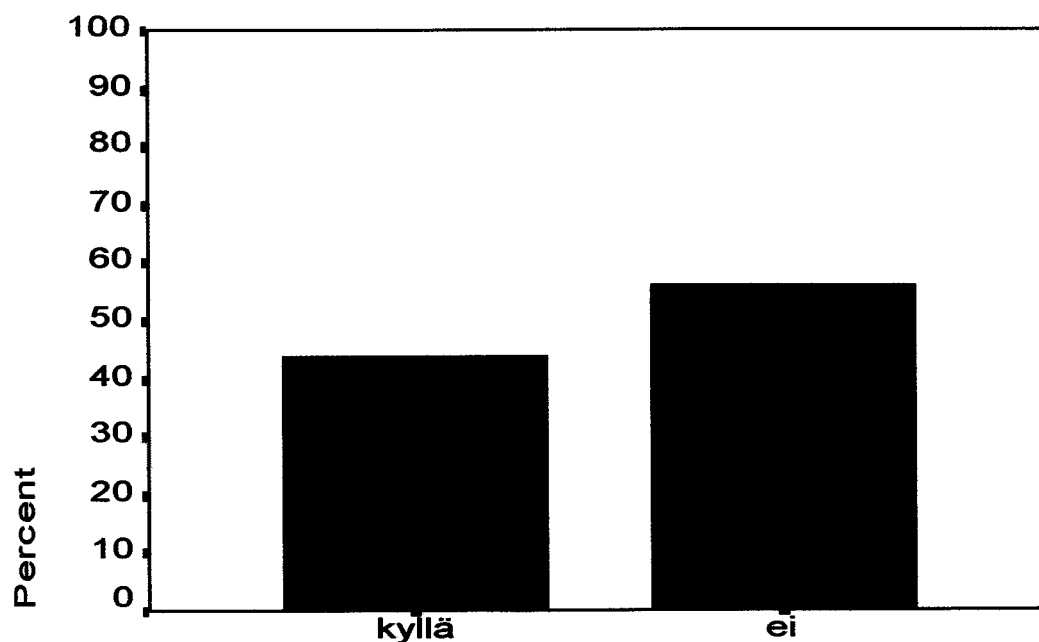
Tapakasvatukseen annettujen tavoitteiden on katsottu olevan kouluissa puutteellista, joten Opetushallitus on tehnyt vuoden 1994 opetussuunnitelmaan lisäyksen tapakasvatuksen osalta. (Liite 1.) Opetushallitus tekee selvityksen kouluissa tapahtuvan tapakasvatuksen edistymisestä vuonna 1998. Tapojen merkitystä halutaan korostaa myös muiden maiden kulttuurien kohtaamisessa. Pakolaispolitiikan myötä myös Suomi on ottanut maahamme eri maista tulleita pakolaisia.

Tämä näkyy myös kouluissamme. Tämän päivän koululainen on aivan erilaisessa tilanteessa, verrattaessa esim. kymmenen vuoden takaiseen koululaiseen. Koululuokassa oleva kieleltään väriltään ja kulttuuriltaan erilainen ihminen olisi kaverijoukkoon. Perusasennoituminen yksilöllisyyteen, elämään ja kuolemaan on erilainen eri kulttuureissa. Muutto täysin erilaiseen kulttuuriin aiheuttaa monille maahanmuuttajille sopeutumisvaikeuksia.

Opettajilla on tarkoitus vaikuttaa opetuksessaan sosiaalisiin tietoihin ja taitoihin. Nämä ovat niitä elämässä tarvittavia asioita, joita päivittäin tarvitaan erilaisissa elämäntilanteissa. Jo pelkästään kymmenen vuoden aikana ovat maksuvälineet, sekä pankeissa asioiminen muuttuneet tietoliikennejärjestelmiksi. Muuttuneet tiedonhankinta- ja kommunikointitavat tuovat mukanaan haasteita kouluopetukseen. Sosiaaliset taidot ovat taitoja, jotka auttavat yksilöä luomaan ja ylläpitämään sosiaalisia kontakteja. Sosiaalisen kasvatuksen tavoitteena on edistää yksilön sosiaalista kehitystä. Sosiaalisessa käyttäytymisessä keskeisiä piirteitä ovat: sosiaaliset kognitiot, sosiaaliset havainnot, tieto oman toiminnan vaikutuksista toisiin ihmisiin ja sosiaalisen kommunikaation taidot (Hirsjärvi 1992, 172,174.)

7.3 Tulisiko ala- asteelle edelleen opettaa aiempaan kansalaistaitoon

sisältyviä asioita?

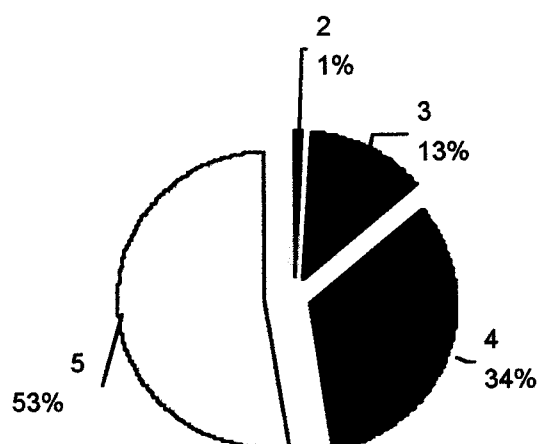

KUVIO 4. Opettajien mielipiteet aiempaan kansalaistaitoon sisältyneistä asioista

Opettajien mielipiteet jakaantuivat lähes tasaisesti. Heistä 44 % halusi yhä edelleen opettaa aiempaan kansalaistaitoon sisältyviä asioita ja 56 % ei enää ottaisi niitä mukaan opetukseen. Kuitenkin Opetussuunnitelman perusteiden 1994 mukaan laadituissa koulujen opetussuunnitelmissa tulisi edelleen olla aiempaan kansalaistaitoon sisältyneitä asioita. Kouluissa laadittu opetussuunnitelma eisisäisi olla ristiriidassa Opetussuunnitelman perusteissa 1994 mainittujen sisältöjen ja tavoitteiden kanssa. Norrisin ym. (1996), toteavatkin arviointiraportissaan, että opettajien opetussuunnitelman tuntemus ei välttämättä ole kovin hyvää tasoa eivätkä kaikki opetuksen suunnittelusta mukana olevat opettajat ole tutustuneet uuteen opetussuunnitelmaan riittävän tarkasti.

8 AIHEPIIRIEN TÄRKEYS VASTAUKSIEN POHJALTA LAADITTUJEN JAKAUMIEN MUKAAN

8.1 Liikennekasvatus aihepiirinä

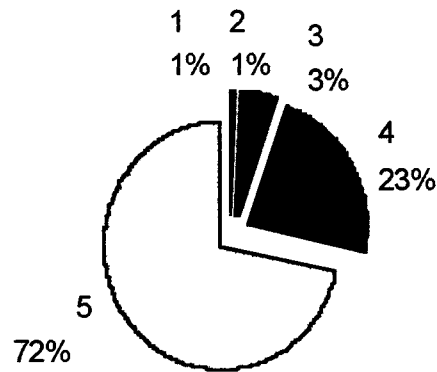

- 1 = ei lainkaan merkitystä
- 2 = vain vähän merkitystä
- 3 = jonkin verran merkitystä
- 4 = merkityksellinen
- 5 = erittäin merkityksellinen

KUVIO 5. Liikennekasvatus

Yli puolet opettajista piti liikennekasvatusta erittäin merkityksellisenä aihepiirinä. 34 % opettajista piti sitä merkityksellisenä ja 13 % koki liikennekasvatuksella olevan jonkin verran merkitystä.

8.2 Tapakasvatus aihepiirinä

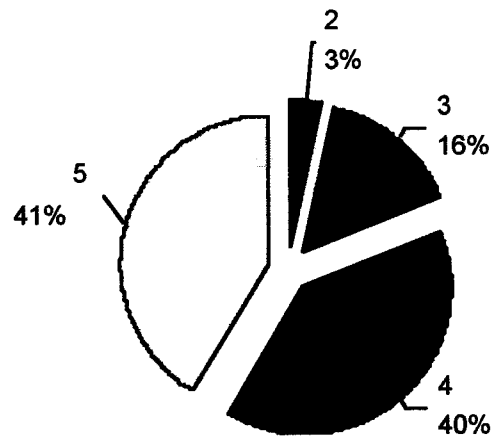

- 1 = ei lainkaan merkitystä
- 2 = vain vähän merkitystä
- 3 = jonkin verran merkitystä
- 4 = merkityksellinen
- 5 = erittäin merkityksellinen

KUVIO 6. Tapakasvatus

Noin 3/4 opettajista piti tapakasvatusta kouluissa erittäin merkityksellisenä. Merkityksellisenä aihepiirinä sitä piti 23 % opettajia. Opettajien suhtautuminen tapakasvatuksen merkittävyyteen opetuksessa oli samansuuntainen, riippumatta opettajakokemuksesta.

8.3 Tietotekniikan käyttötaito aihepiirinä

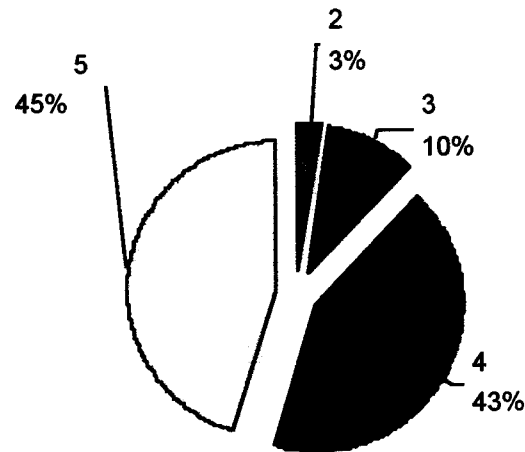

- 1 = ei lainkaan merkitystä
- 2 = vain vähän merkitystä
- 3 = jonkin verran merkitystä
- 4 = merkityksellinen
- 5 = erittäin merkityksellinen

KUVIO 7. Tietotekniikan käyttötaito

Tietotekniikan käytön osaamisen tarve on lisääntynyt ja se näkyy myös opettajien mielipiteissä. Tietotekniikan käyttötaitoa opettajista piti yli 80 % merkityksellisenä tai erittäin merkityksellisenä.

8.4 Ympäristökasvatus aihepiirinä

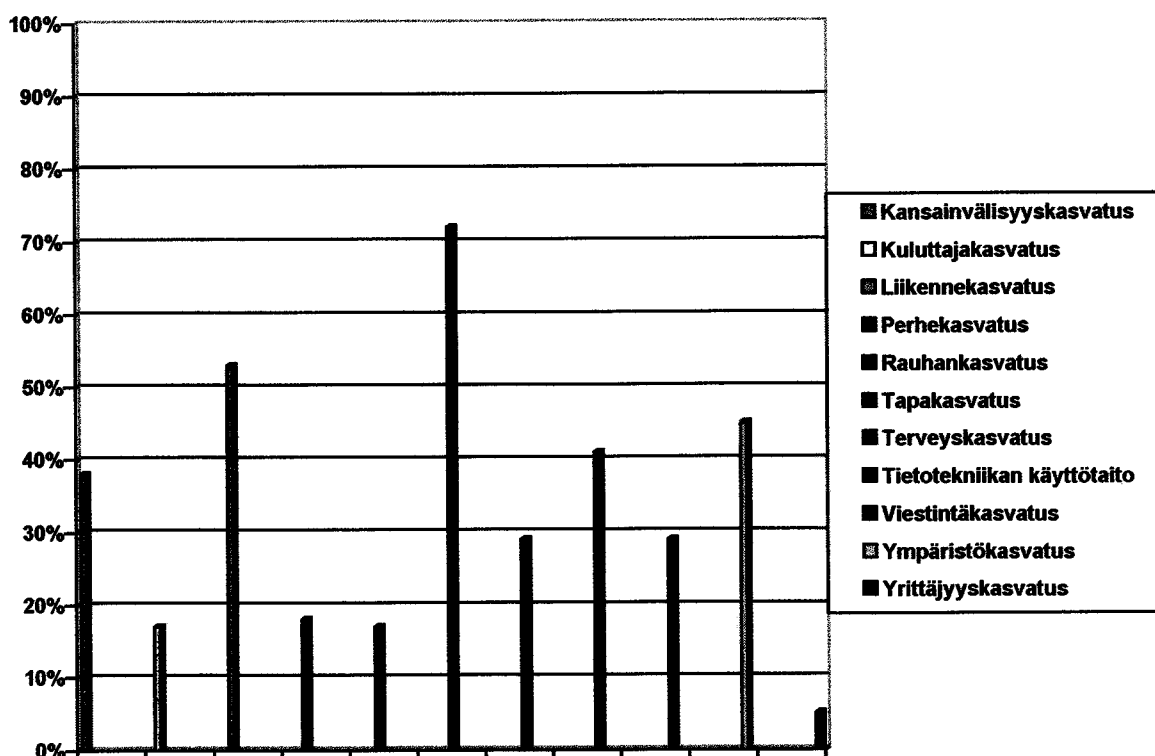

- 1 = ei lainkaan merkitystä
- 2 = vain vähän merkitystä
- 3 = jonkin verran merkitystä
- 4 = merkityksellinen
- 5 = erittäin merkityksellinen

KUVIO 8. Ympäristökasvatus

Ympäristökasvatuksen merkitys kansalaistaidollisena aihepiirinä nähdään noin 90 %: sti merkityksellisenä tai erittäin merkityksellisenä. Opettajista 10 % piti ympäristökasvatusta jonkin verran merkityksellisenä ja ei lainkaan merkityksellisenä sitä ei pitänyt yksikään opettaja.

8.5 Yhteenveto eri aihepiirien tärkeydestä

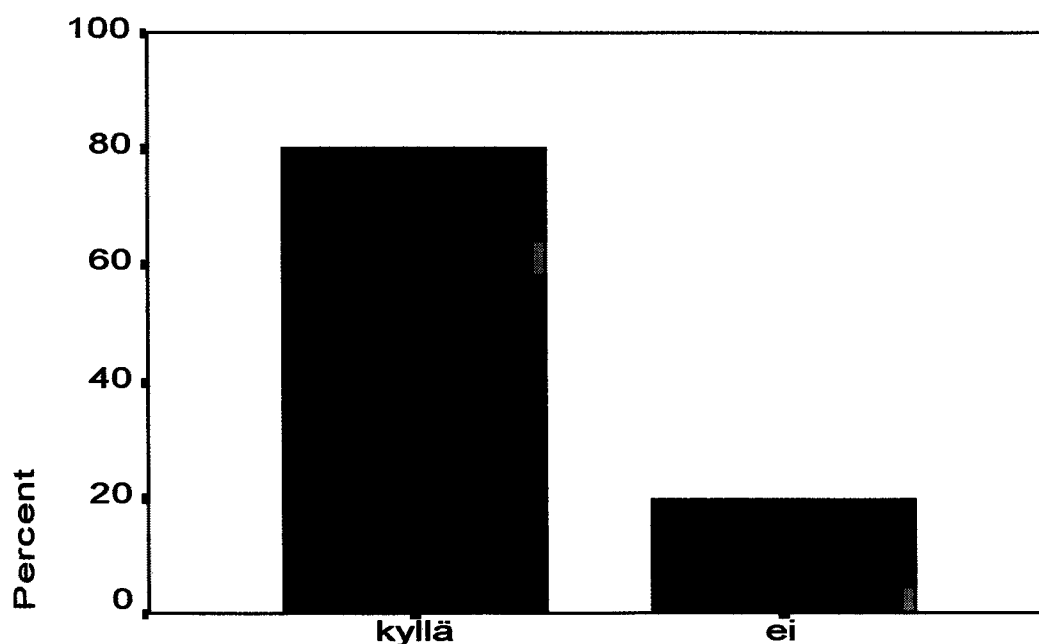
KUVIO 9. Yhteenveto aihepiireistä

Vastauksien pohjalta laaditun yhteenvedon pohjalta voidaan todeta, että opettajista yli 70 % piti tapakasvatusta erittäin merkittävänä ja yli 20 % merkittävänä. Lähes 90 % opettajista piti liikennekasvatusta erittäin merkittävänä tai merkittävänä. Seuraavina tärkeysjärjestyksessä olivat: yrittäjyys- ja ympäristökasvatus sekä tietotekniikan käyttötaito. Kansainvälisyyskasvatus oli noin 80 %:n mielestä merkittävä tai erittäin merkittävä. (Litteet 11-17).

9 KANSALAISTAIDON OPETTAMISEEN TARVITTAVIEN OPPIMATERIAALIEN TÄRKEYS VASTAUKSIEN POHJALTA LAADITTUJEN PROSENTUAALISTEN JAKAUMIEN MUKAAN

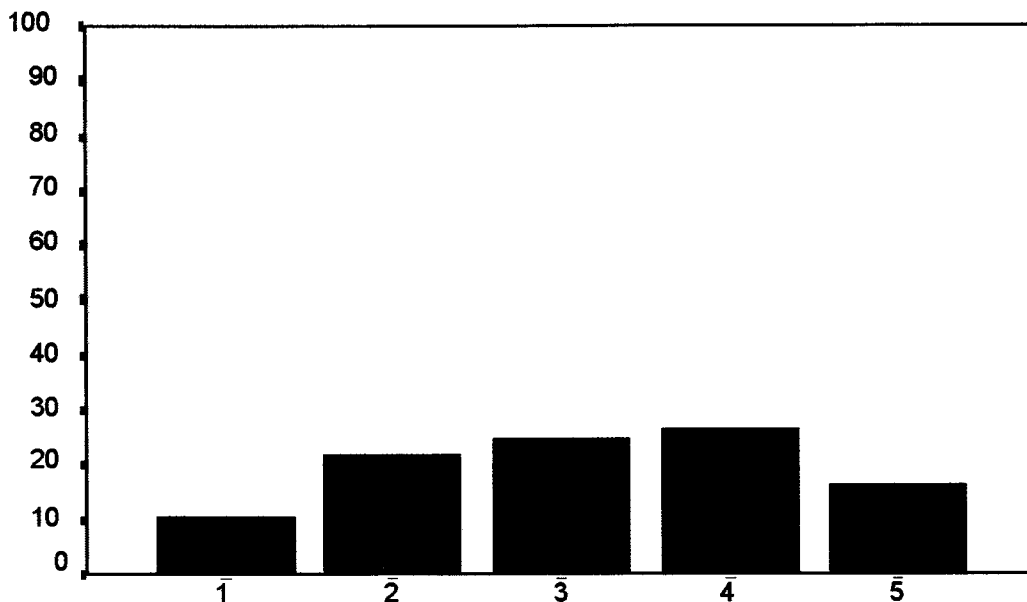
9.1 Tarvitaanko ala-asteella opettajien mielestä erityisesti kansalaistaitoon liittyvää oppimateriaalia?

KUVIO 10. Kansalaistaidollisen oppimateriaalin tarpeellisuus kouluissa.

Kokonaisaineiston perusteella voidaan todeta, että varsinaisesti erillisenä oppiaineena kansalais-taitoa ei tarvita. Kansalaistaidollisen oppimateriaalin tarve kouluissa kuitenkin oli huomattava. Kaikkia aiempaan kansalaistaitoon sisältyviä asioita ei oltu huomioitu riittävästi uusissa koulu-kohtaissa opetussuunnitelmissa ja uusissa oppikirjoissa. Eri oppiaineiden välistä integraatiota tulisi suunnitella ja tutkia tarkasti, sillä tavoitteettomuus oppisisältöjen valinnassa voi johtaa siihen, että jotkut yleissivistykseen kuuluvat tiedot ja taidot voivat jäädä liian vähälle käsittelyl-le. Tutkimusaineiston mukaan teksti- ja työkirjojen merkitys opetuksessa on varsin vähäinen. Erilaiset aiheeseen liittyvät videofilmit, kalvosarjat ja multimediatuotteet koettiin tarpeellisiksi opetusmateriaaleiksi.

9.2 Diat oppimateriaalina

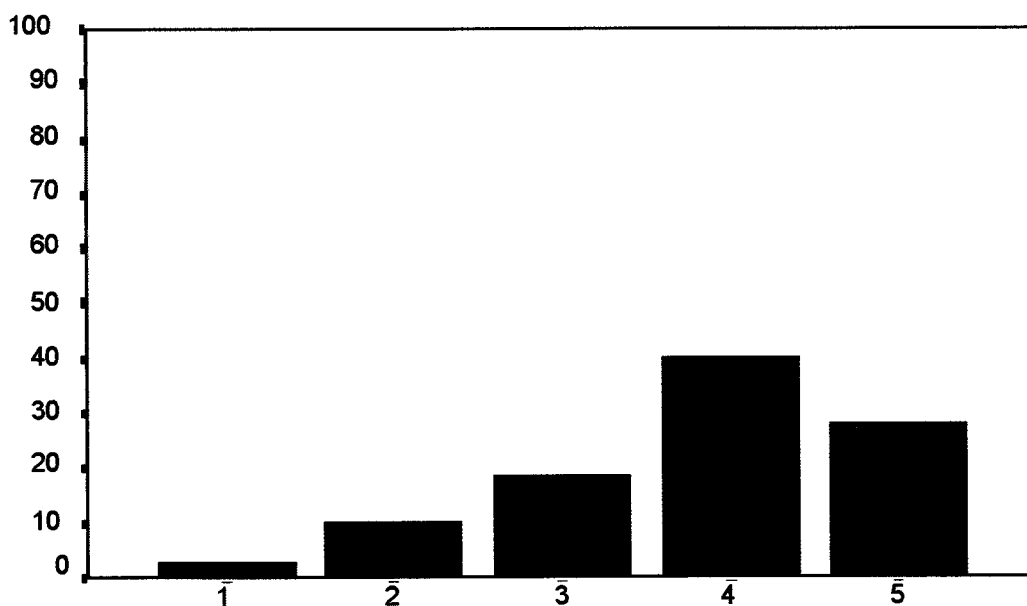

- 1 = ei lainkaan merkitystä
- 2 = vain vähän merkitystä
- 3 = jonkin verran merkitystä
- 4 = merkityksellinen
- 5 = erittäin merkityksellinen

KUVIO 11. Diat

Aineiston vastauksien pohjalta laaditun pylväsdiagrammin mukaan opettajista 27 % piti dioen tarvetta oppimateriaalina merkityksellisenä. Opettajista 10 % piti niitä vähän tai ei lainkaan merkityksellisinä.

9.3 Kalvosarjat oppimateriaalina

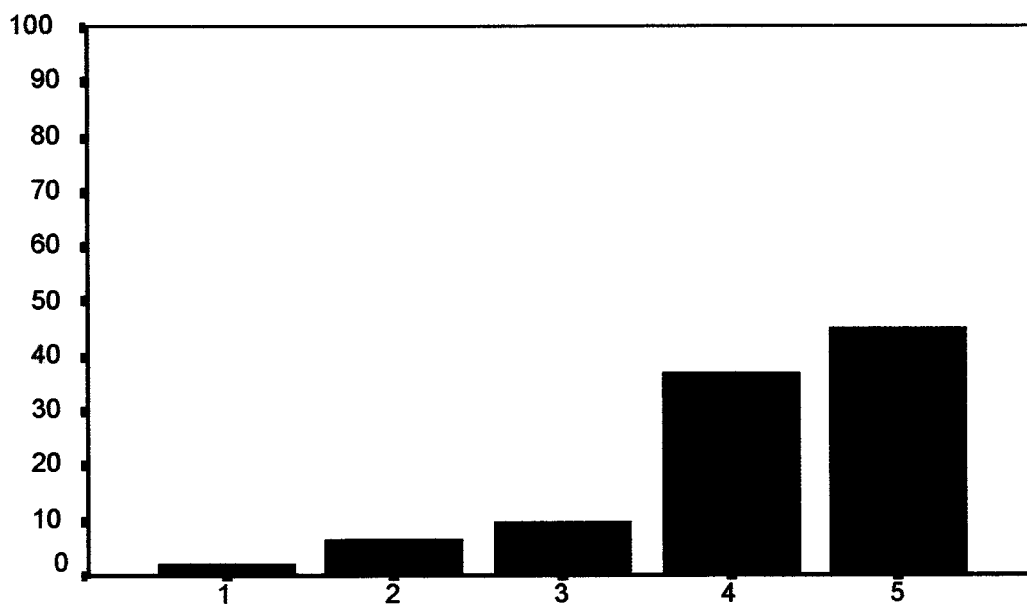

- 1 = ei lainkaan merkitystä
- 2 = vain vähän merkitystä
- 3 = jonkin verran merkitystä
- 4 = merkityksellinen
- 5 = erittäin merkityksellinen

KUVIO 12. Kalvosarjat

40 % opettajista piti erilaisten kalvosarjojen tarpeellisuutta oppimateriaalina merkityksellisenä. Lähes seitsemän kymmenestä piti kalvosarjojen merkitystä merkityksellisenä tai erittäin merkityksellisenä.

9.4 Videofilmit oppimateriaalina

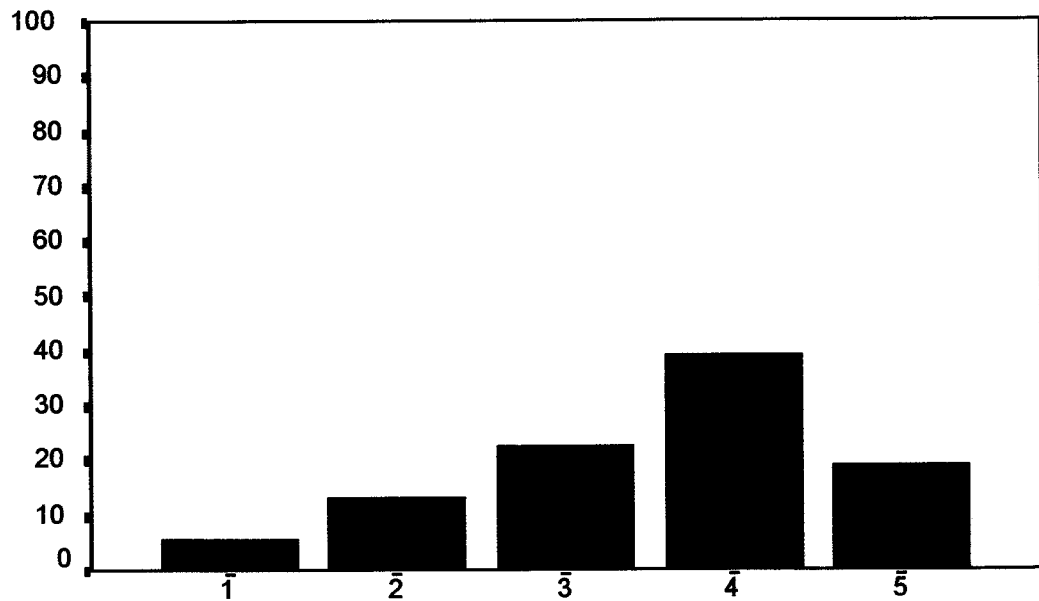

- 1 = ei lainkaan merkitystä
- 2 = vain vähän merkitystä
- 3 = jonkin verran merkitystä
- 4 = merkityksellinen
- 5 = erittäin merkityksellinen

KUVIO 13. Videofilmit

Kuvan pylväsdiagrammi osoittaa, että opettajista haluaisivat kansalaistaidollisiin aihepiireihin liittyviä videofilmejä. Opettajista yli 80 % oli sitä mieltä, että videofilmit oppimateriaalina ovat merkityksellisiä tai erittäin merkityksellisiä. Osa opettajista toivoi opetusfilmejä, joissa on opetuskysely mukana. Toiset opettajat olivat taas sitä mieltä, että opetusfilmit tulisivat olla Opetussuunnitelman perusteiden (1994) eri aihepiirien mukaisia.

9.5 Multimediatuotteet oppimateriaalina

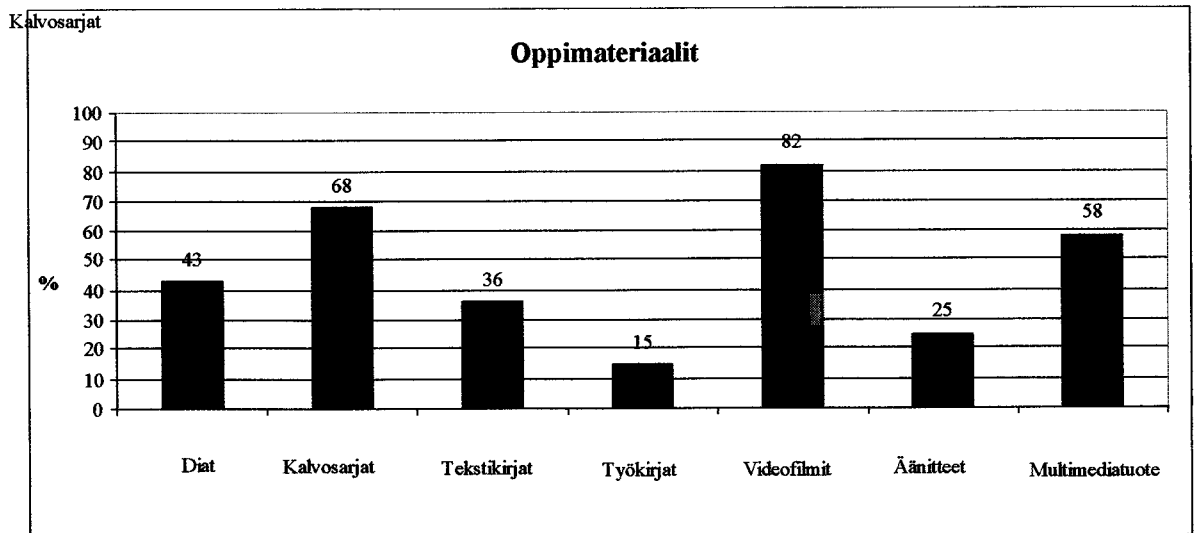
- 1 = ei lainkaan merkitystä
- 2 = vain vähän merkitystä
- 3 = jonkin verran merkitystä
- 4 = merkityksellinen
- 5 = erittäin merkityksellinen

KUVIO 14. Multimediatuotteet

Multimediatuotteet yhdessä video- ja kalvosarjojen kanssa koettiin tärkeimmiksi kansalaistaidollisten aihepiirien opetuksessa tarvittavista oppimateriaaleista.

Opettajista 39 % piti multimediatuotteita merkityksellisinä ja erittäin merkityksellisinä viidesosa opettajista.

9.6 Yhteenveto oppimateriaalien tärkeydestä

KUVIO 15. Yhteenveto oppimateriaalien tärkeydestä

Aineiston pohjalta laaditun yhteenvedon pohjalta voimme todeta, että opettajista 82 % piti videofilmiä tärkeyttä oppimateriaalina merkityksellisenä tai erittäin merkityksellisenä. Kalvosarjat olivat 68 %:n ja multimediatauteet 58 %:n mielestä merkityksellisiä tai erittäin merkityksellisiä. (Liitteet 18-20).

10 DISKUSSIO

Kansalaistaidollisia oppiainesisältöjä tarvitaan yhä edelleen kouluissamme, vaikka kansalaistaito erillisenä oppiaineena onkin poistunut kouluistamme. Opettajista noin puolet oli sitä mieltä, että aiempaan kansalaistaitoon kuuluvia asioita tulisi yhä edelleen opettaa kouluissa. Samoin puolet opettajista oli valmiita antamaan kansalaistaidolle tuntiresursseja lisää ja 80 % halusi uutta kansalaistaidollista oppimateriaalia. Oppimateriaaleista nousivat erityisesti esille videofilmit, kalvosarjat ja multimediatuotteet. Mitä näiden oppimateriaalien tulisi sitten käsitellä? Aihepiireistä voimakkaimmin nousivat esille tapa- ja liikennekasvatus. Seuraavina haluttiin lisätä ympäristökasvatuksen ja tietotekniikan osuutta opetuksessa. Avoimissa kysymyksissä tulikin ilmi, että opettajat eivät ilmeisesti lue riittävän hyvin opetussuunnitelmaa. Olikin toivottu samoja asioita kuin opetussuunnitelmassa jo on, tosin eri samoin.

Neljäsosa vastauksista painottui Uudenmaan läänin alueelle. Vastauksia saatiin tasaisesti koko Suomen alueelta. Kansalaistaito osana ympäristö- ja luonnontietoa on tutkimusaiheena uusi, sillä ympäristö- ja luonnontieto tuli integroituna oppiaineena kouluihin vuonna 1994. Tutkimukseen saatiin kokemuksia oppiaineen toimivuudesta luokanopettajilta suoraan kentältä. Kävikin ilmi, että kansalaistaidon oppisisältöjen tavoitteet on kokonaan "unohdettu" opetussuunnitelman perusteista. Muut ympäristö- ja luonnontiedon sisältämät oppiaineet ovat kuitenkin eritelty erillisiksi, tavoitteet mukaan lukien (maantieto, biologia, ympäristöoppi). Aiempia kansalaistaidon oppisisältöjä löytyy vain murto-osa verrattuina niitä nykyisiin oppisisältöihin. Kansalaistaidolliset asiat jäävät opettajan itse ratkaistaviksi, mitä jokainen pitää tärkeänä tietona ja taitona opettaa. Saavatko lapset kotoa kansalaistaidollista ainesta selviytyäkseen tämän hetken ja tulevaisuuden yhteiskunnassa? Toisaalta Carr & Kemmis (1986) toteavat, että ajan rajoittuneisuus on vain näennäistä. Todellisuudessa on vain kysymys siitä, miten ihmiset aikansa käyttävät ja onko aikataulua muutettava vai olisiko kyseessä oleva aihe sisällytettävä johonkin jo lukujärjestyksessä olevaan aineeseen. Voidaan myös väittää, että tietyt oppilaat pärjäävät heikosti tietyissä aineissa, koska koti ei ole antanut tarpeeksi tietoja ja taitoja tämän aineen pohjaksi. Koulun olisi tärkeää luoda olosuhteet sellaisiksi, joilla nämä puutteet voidaan korjata.

Kansalaistaidolliset oppisisällöt ovat käytännön elämässä tarvittavia tietoja ja taitoja. Kansalaistaito ei ole oppiaine, jota voidaan opiskella pelkästään luokkahuoneen sisällä. Esimerkiksi asioiminen postissa, erilaisiin ammateihin tutustuminen vaativat mielellään konkreettisen tilanteen, joka mahdollistaa asioiden oppimisen.

Opettajan rooli on muuttunut pysyvästi tiedon jakajasta opintojen ohjaajaksi ja tukihenkilöksi. Hänellä tulee olla ennakokuva tiedoista ja taidoista, joita lapset ja aikuistuvat nuoret tarvitsevat työikäisinä. Uudistuneen koulun opettaja on myös tietoinen työn perinteistä, mutta samalla hän on valmis tutkimaan olevia oloja ja suuntautumaan tarvittaessa muutoshakuisesti tulevaisuuteen. Koulussa tulisikin vallita yhdessä tutkimisen, etsimisen ja löytämisen asenne. Opettajakin on subjekti eikä vain objekti, joka toteuttaa keskushallinnon antamia ohjeita. Hänen tulee olla aktiivinen työnsä tutkija ja oman työorganisaationsa aktiivinen kehittäjä yhdessä toisten koulu-yhteisön jäsenten kanssa. (Kääriäinen ym. 1990, 131- 132). Euroopan yhdentyminen asettaa myös opetukselle vaatimuksia ja asioita opetukselle on yhä vaikeampaa ennustaa. Mitä kaikkea opetukselta vaaditaan, minkälaista oppimateriaalia esimerkiksi kansainvälisyysteeman puitteissa on saatavilla? Muuttuuko elämäntyyliimme ja arvoperustamme? Ovatko nuorissa nähtävät asennemuutokset oireita jo yhteiskunnassamme tapahtuvasta laajemmasta muutoksesta? Talvisodan aikainen kansaa koossa pitävä paljon puhuttu "me - henki" on katoamassa ja tilalle on tullut ajatus "jokaisen on huolehdittava omista asioistaan". Miten ja millä tavoin opetuksella voitaisiin vaikuttaa elämässä tarvittaviin sosiaalisiin taitoihin? Tarvitaanko nyky-yhteiskunnassa jollakin tapaa yhteen hiileen puhaltamista, jolloin jatkuva kilpailuhenkinen asenne voisi edes vähän laimentua? Nuorten arvomaailmassa korostuivat 90-luvulle siirryttäessä subjektiiviset arvot perinteisten yhteiskunnallisten arvojen sijasta (vapaus, tasa-arvo, isänmaa, uskonto). Arvo- ja asennekasvatuksessa perinteiset yhteiskunnalliset instituutiot ovat menettäneet merkitystään. Perheen kasvatustehtävä on siirtynyt yhä enenevässä määrin "hyvinvointi - yhteiskunnalle".

Enemmistö suomalaisista (59 %) katsoo vanhempien osallistuvan liian vähän koulun toimintaan ja näin yhteiseen kasvatustavastuuseen lapsista ja nuorista (EVA:n asennetutkimus 1989). Kansalaistaidolliset oppisisällöt ovat osa elämänhallintaan ja sen oppimiseen liittyviä asioita. Kun näitä asioita ei enää erikseen mainita opetuksen tavoitteissa, kuinka voidaan olettaa että ne olisivat opetuksen suunnittelussa mukana, jos suunnittelun peruslähtökohtana käytetään opetussuunnitelman perusteita?

Opetuksen suunnittelussa voitaisiinkin käyttää yhä useammin vanhempia mukana, tällöin kasvatuksen tavoitteet olisivat myös kotien kanssa yhdensuuntaisia. Erilaiset elämänhallintaan kuuluvat tiedot ja taidot kuuluvat kodin lisäksi myös kouluopetukseen. Ilman tarkempia tavoitteita voikin jokainen opetustyössä oleva valita sieltä mielestään tärkeimmät asiasisällöt opetukseen. Kansalaistaidollisia oppisisältöjä tarvitaan, mutta kansalaistaito nimenä on vanhahtava. Sen uutena nimenä voisi olla vaikkapa elämänhallinnalliset taidot, elämänhallinta. **Elämänhallinta** oppiaineena ei olisi sidottu aikaan, vaan se pystyisi muuttumaan - muuntumaan muutosten ja tarpeiden mukaan. Opetushallituksen pääjohtaja Jukka Sarjala totesi Spektrin pääkirjoituksessa 10.8.1996 seuraavasti :

Kun ei ole toivoa eikä unelmia, elämän sisältö rajoittuu selviytymiseen tässä ja nyt. Tämän hetken pahaa oloa paetaan itsetuhoa muistuttavalla tavalla. Malliopiminen kodissa ei ole sopusoinnussa koulun kasvatustavoitteiden kanssa. Kun vanhemmilla ei ole mitään siirtää, lapset eivät kiinnity mihinkään, ja koulu jää ainoaksi arvokasvatuksen tukikohdaksi.

Koulu kohtaa nyky-yhteiskunnassa ongelmia, joihin ei tunnu löytyvän ratkaisua hallituksenkaan taholta. Syrjäytyminen yhteiskunnasta saattaa kohdata jo koulutusvaiheessa ja tämän torjumiseksi tavoitteena tulisi olla entistä yksilöllisemmät opetussuunnitelmat ja yksityiskohtaisempi oppilaantuntemuksen kehittäminen tapauskohtaisesti, jotta tämänsuuntainen kehityskierre saataisiin katkaistua.

Viime vuosina on oikeutetusti vaadittu, että koulutuksen tulee olla lähellä elinkeinoelämää. Mitä, jos näkökulmaa muutettaisiin ja vaadittaisiin, että sen tulee olla lähellä elämää? Sosiaalisten taitojen arvo ei saa jäädä oppimäärien varjoon. (Spektri 10. 8. 1996.)

Oman elämän hallinta ja elämässä selviytyminen parhaalla mahdollisella tavalla tulisi olla meidän kaikkien oikeutena. Kansalaistaidolliset oppisisällöt ovat osa tätä elämänhallinnallisten taitojen harjoittamista omaa elämää silmällä pitäen.

LÄHTEET

- Alasuutari, P. 1994. Laadullinen tutkimus. Tampere: Vastapaino.
- Aho, K. 1996. Tavattomasti tapoja. Koulu hyviin tapoihin ohjaamassa. Opetushallitus. Hakapaino Oy.
- Antikainen, A. 1986. Koulutuksen tulevaisuus ja koulutuspolitiikka. Jyväskylä: Gummerus.
- Atjonen, P. 1989. Kunnan opetussuunnitelma koulun toiminnassa. ala-aste opettajien kokemuksia kunnan opetussuunnitelman laadinnasta ja toteuttamisesta Kainuussa vuosina 1985-1988. Kouluhallitus. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Atjonen, P. 1992. Miksi oppiaineita ei saa/saa integroida? Oulun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan opetusmonisteita selosteita. Oulun yliopisto.
- Asikainen, E. 1990. Kasvatustieteiden tutkimuslaitoksen julkaisusarja A 36. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä: Kirjapaino: Sisä-Suomi Oy.
- Björkstén, C. 1982. Montessori-menetelmä 1980-luvulla. Espoo: Weilin+Göös.
- Broady, D. 1989. Piilo-opetussuunnitelma. Tampere: Vastapaino.
- Carr, W. Kemmis, S. 1986. Becoming Critical. Education, Knowledge and Action Research. The Falmer Press. London and Philadelphia.
- Curran, S. Curnow, R. 1985. Tietokone opetuksessa. Helsinki: Otava.
- Erätuuli, Matti. Leino, Jarkko & Yliluoma, Pertti. 1994. Kvantitatiiviset analyysimenetelmät ihmistieteissä. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Harni, H. 1988. Tietokoneopetus peruskoulun ala-asteella: Opetusohjelman evaluointi. Kasvatustieteiden tiedekunnan julkaisusarja A: 134. Turun yliopisto. Rauman opettajankoulutuksen offsetpaino.
- Hilasvuori, T. Mikkola, A (toim.) 1994, 80. Monikulttuurinen koulu ja opetus. Vantaan täydennyskoulutuslaitos. Helsinki: Painatuskeskus.
- Hirsijärvi, S. Huttunen, J. 1995. Johdatus kasvatustieteeseen. Helsinki: WSOY.
- Hirsijärvi, S. 1983. Kasvatustieteen käsitteistö. Helsinki: Otava.
- Hirsijärvi, S. Liikanen, P. Remes, P. Sajavaara, P. 1993. Tutkimus ja sen raportointi. 4.-5. painos. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Heinonen, V. Viljanen, E. 1980. Evaluaatio koulussa. Helsinki: Otava.
- Karhiola, E. Paavilainen, J. Vilska, P. Väisänen, M. 1995. Luonnontutkijan tietokirja 1-2. Helsinki: Otava.
- Kari, J. 1987. Oppimateriaalitutkimuksen teoreettisia lähtökohtia. Jyväskylä: Kasvatustieteen tutkimuslaitoksen julkaisusarja B. Teoriaa ja käytäntöä 4. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston monistuskeskus.
- Kari, J. (toim.) 1988. Suomen koulutusjärjestelmän kehitysnäkymiä. Kasvatustieteiden tutkimuslaitoksen julkaisusarja B. 22 Teoriaa ja käytäntöä. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston monistuskeskus.
- Kari, J. Nöjd, O. 1991. Interactive video in teaching. Publication series B: Theory into practice 62. Institute for Educational Research and the Department of Teacher Education in the University of Jyväskylä. Kirjapaino Sisä-Suomi Oy.
- Kari, J. (toim.) 1992. Didaktiikka ja opetussuunnittelu. Helsinki: WSOY.
- Karma, K. Komulainen, E. 1990. Käyttätymistieteiden tilastomenetelmien jatkokurssi. Helsinki: Yliopistopaino.
- Kettunen, L. 1987. Kansalaistaidon didaktiikka. Opetusmonisteita 12. Jyväskylän yliopisto: Opettajankoulutuslaitos. Jyväskylän yliopiston monistuskeskus.
- Koppinen, A. Koppinen, M-L. 1988 Itsenäisen lapsi - Vapaa aikuinen. Helsinki: Otava.
- Koski, E. Jääskeläinen, A. Knuuti, H. Lapinkari, M. Partanen, M. Suikkari, R. Toropainen, M. 1992. Kansalaistaito. Helsinki: Otava.

- Kouluhallitus. 1988. Peruskoulun opetuksen opas. Kansainvälisyyskasvatus. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Koulusäädökset. 1993. Helsinki: Helsinki: Valtion Painatuskeskus.
- Kuikka, M. 1991. Suomalaisen koulutuksen vaiheet. Helsinki: Otava.
- Kääriäinen, H. Laaksonen, P. Wiegand, E. 1990. Tutkiva ja muuttuva koulu. Porvoo: WSOY.
- Laukkanen, R. Piippo, E. Salonen, A (toim.) 1990. Ehyesti elävä koulu: kohti kokonaisvaltaista opetusta. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Liebkind. K (toim.) 1994, 35. Maahanmuuttajat. Kulttuurien kohtaaminen Suomessa. Gaudeamus.
- Liikanen, P. 1988. Intia viikko. Kansainvälisyyskasvatusta peruskoulun ala-asteella. Oheisaineisto oppitunneille ja pajatyöskentelyyn. Opetusmonisteita 18. Jyväskylän yliopisto. Opettajankoulutuslaitos. Jyväskylän yliopiston monistuskeskus.
- Linnankylä, P. 1989. Miten ammattioppilaitosten opiskelijat oppivat tekstistä. Kasvatustieteiden tutkimuslaitoksen julkaisusarja A 27. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä: Kirjapaino Sisä-Suomi Oy.
- Liukko, S. Valkonen, P. 1989. Ehytetyn opetuksen käsikirja. 1. ja 2. luokan syksy. Helsinki: Otava
- Lockard, J. Abrams, P. Wesley A. 1990. Microcomputers for Education. 2.p. Northern Illinois University. Harper Collins Publisher.
- Luostarinen, H. Väliaverronen, E. 1991. Tekstinsyöjät yhteiskuntatieteellisen kirjallisuuden lukutaidosta. Tampere: Vastapaino.
- Luotola. Miettinen. Rannisto. Saari. 1959. Kansakoululaisen luonnontieto. Porvoo: WSOY.
- Malinen, P. 1985. Opetussuunnitelmat nykyajan koulutuksessa. Helsinki: Otava.
- Meisalo, V. Tella, S. 1988, 30. Tietotekniikka opettajan maailmassa: Tietotekniikan opetuskäytön ja didaktiikan perusteita. Helsinki: Otava.
- Niiniluoto, I. 1989. Informaatio, tieto ja yhteiskunta. Filosofinen käsiteanalyysi. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Norris, N. Asland, R. MacDonald, B. Schostak, J. Zamorski, B. 1996. Arviointiraportti peruskoulun opetussuunnitelmauudistuksesta. Opetushallitus. Yliopistopaino.
- Numminen, J. 1980. Keskiasteen koulutuksen uudistaminen. Helsinki: Otava.
- Nyberg, T. Vestelin, O. Arjanne, S. Kenno, P. Leinonen, M. Palosaari, M. Vehmas, P. 1995. Koulun ympäristötieto. Helsinki: Otava.
- Peltonen, (toim.) 1991. Kehittyvä koulu yhteisö. Helsinki. Opetushallitus. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1985. 1990. 2. - 4. painos. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1994. 1995. 2. uudistettu painos. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Salonen, A. (toim.) 1988. Ala-asteen opetuksen oppimisen eheyttäminen. Ala-asteen eheyttämisprojektin seminaariraportti. Kouluhallitus. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Sinko, M. (toim.) 1987. Koulu tietoyhteiskuntaan. Jälkmoderni kulttuuri kysyy uudenlaista kielellistä kompetenssiä. Äidinkielen opettajain liiton vuosikirja XXXIV. Helsinki: Äidinkielen opettajain liitto.
- Seppänen, P. Uusitalo, L. Jallinoja, R. Helve, H. Knuutila, S. Ylikangas, H. Sipponen, K. 1989. Oletko valmis? Seitsemän puheenvuoroa suomalaisten kriittisyydestä. Elinkeinoelämän valtuuskunta. Kirjapaino R. Lunkka Oy.
- Spektri. 6/1996. Opetushallituksen lehti.
- Tähtinen, J. 1993. Tilastollinen analyysin tulkinnan lähtökohtia. Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan julkaisusarja B:41. Turun yliopiston offsetpaino.

- Ulvinen, A. Sorsa, V. Suonperä, Y. Kailanpää, A. Cornér, S. 1962. Kansakoulun luonnontieto. Porvoo: WSOY.
- Vilkko, A. 1984. Uuden lukion psykologia 3. V kurssi. Persoonallisuus. Porvoo: WSOY.
- Wahlström, R. 1991. Growth towards peace and enviromental responsibility. Institute for educational researh. Publication series B 67. University of Jyväskylä. Printing Center at the University of Jyväskylä.
- Wahlström, R. 1991. Rauhan- ja kansainvälisyyskasvatus koulussa. Jyväskylän yliopiston kasvatustieteiden tutkimuslaitoksen julkaisusarja B70. Jyväskylä: Kirjapaino Sisä-Suomi Oy.
- Wiio, O. 1993. Viestinnän tutkimussuuntia. Viestintätutkimuksen seuran julkaisusarja n:o 12. Helsinki: Yliopistopaino.
- Åhlberg, M. 1992. Oppimisen, opetuksen ja opetussuunnitelman evaluaatio. Loimaan Kirjapaino Oy.

OPETUSHALLITUS
UTBILDNINGSTYRELSEN

MÄÄRÄYS

74 / 011 / 1994

12.8.1996

Lääninhallitukset, kunnat ja peruskoulua korvaavien ja vastaavien koulujen sekä valtion erityiskoulujen johtokunnat sekä peruskoulun ala- ja yläasteen koulut

Määräys 1/011/1994
Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet

PERUSKOULUN OPETUSSUUNNITELMAN PERUSTEIDEN TÄYDENNYS

Opetushallitus on tänään tekemällään päätöksellä täydentänyt Peruskoulun opetussuunnitelman perusteiden (5.1.1994) lukua 1.3 Opetussuunnitelma lisäämällä siihen seuraavan tekstin:

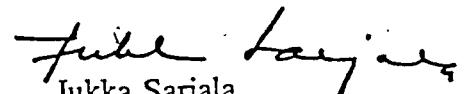
" Opetussuunnitelmaan laaditaan koko kouluyhteisöä velvoittava kuvaus hyvien tapojen edistämisestä.

Perusta hyvälle tavoille on toisen ihmisen ja ympäristön huomioon ottaminen. Tälle pohjalle rakentuu erilaisten tilanteiden hallinta, perinteiden vaaliminen ja uusien tapojen arviointi.

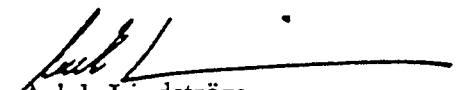
Suunnitelmat on hyvä laatia yhdessä koulun keskeisten sidosryhmien, ennen kaikkea huoltajien kanssa."

Tämän määräyksen mukainen opetussuunnitelma tulee voimaan sen mukaan kuin koulun ylläpitäjä päättää. Opetushallitus tekee selvityksen tapakasvatuksen edistymisestä vuonna 1998.

Pääjohtaja

Jukka Sarjala

Ylijohtaja

Aslak Lindström

LIITE

Virikemateriaali: Tavattomasti tapoja - koulu hyviin tapoihin ohjaamassa

HUOM

Kirjaa saa vapaasti kopioida.
Kirjasta ei ole mahdollista tilata lisäkappaleita.

Pajula Sirpa-Liisa
Opistontie 13 A 6
84880 YLIVIESKA
Puh. 983 - 427 481

KYSELY

15.4.1996

Pihlajamaa Eliisa
Vainiotie 8
85500 NIVALA
Puh. 983 - 442 938

Hyvä Koulu-Otavan yhteysopettaja!

Opiskelemme luokanopettajiksi Jyväskylän yliopiston Chydenius -instituutissa Kokkolassa.

Teemme yhteistyössä Kustannusosakeyhtiö Otavan kanssa oppimateriaalitutkimusta, joka liittyy kansalaistaidon oppiaineksen osuuteen nykyisissä ympäristö- ja luonnontiedon oppikirjoissa. Haluamme tutkimuksellamme selvittää oppimateriaalin toimivuutta ja tarpeellisuutta. Riittääkö nykyinen ympäristö- ja luonnontieto kattamaan kansalaistaidon osuutta? Tulisiko kansalaistaidon osuutta lisätä? Entä oppimateriaalin toimivuus muiden aiheisältöjen osalta?

Pyydämmekin apuasi. Ole hyvä ja vastaa kyselyymme **2.5.1996** mennessä ja palauta se mukana olevassa vastauskuoressa, jonka postimaksu on jo maksettu. Näin voimme yhdessä olla mukana laadukkaan oppimateriaalin kehittämisessä.

Ystävällisin terveisin

Jukka Vahtola
Osastopäällikkö
Kustannusosakeyhtiö Otava

Tutkimuksen tekijät

Sirpa-Liisa Pajula

Eliisa Pihlajamaa

LIITE 3.

KANSALAISTAITO JA KOULUTYÖ

Kunta _____

1. Sukupuoli   1) nainen   2) mies

2. Koulutus _____

3. Opettajakokemus, vuosina _____

4. Työsuhteen laatu   1) vakinainen
                                 2) sijainen
                                 3) tuntiopettaja
                                 4) muu, mikä _____

5. Koulun opettajamäärä _____ opettajaa

6. Koulun oppilasmäärä _____ oppilasta

7. Mitä sellaisia tietoja ja taitoja nyky-yhteiskunta mielestänne vaatii oppilaalta, jotka asettavat suuria vaatimuksia myös oppimateriaalille?

_____
_____
_____
_____
_____

8. Uuden oppiainejaon mukaisesti ympäristö- ja luonnontietoon sulautettiin biologia, maantieto, kansalaistaito ja ympäristöoppi. Tulisiko ala-asteella edelleen opettaa niitä aiempaan *kansalaistaitoon* sisältyviä asioita, joita ei ole huomioitu esim. nykyisissä ympäristö- ja luonnontiedon koulukohtaisissa opetussuunnitelmissa ja uusissa oppikirjoissa?

Kyllä   Ei

Jos vastauksesi on kyllä, mitä aiempaan kansalaistaitoon sisältyviä asioita tulisi edelleen opettaa erillisinä oppisisältöinä?

_____
_____
_____

LIITE 4.

POPS:n 1994 mukaan opetukseen tulee sisältyä seuraavia asioita. Arvioi aihepiirien tärkeyttä seuraavalla asteikolla, 1 = ei lainkaan merkitystä, 5 = erittäin merkityksellinen

9. Kansainvälisyys- kasvatus	1	2	3	4	5
10. Kuluttajakasvatus	1	2	3	4	5
11. Liikennekasvatus	1	2	3	4	5
12. Perhekasvatus	1	2	3	4	5
13. Rauhankasvatus	1	2	3	4	5
14. Tapakasvatus	1	2	3	4	5
15. Terveyskasvatus	1	2	3	4	5
16. Tietotekniikan käyttötaito	1	2	3	4	5
17. Viestintäkasvatus	1	2	3	4	5
18. Ympäristökasvatus	1	2	3	4	5
19. Yrittäjyyskasvatus	1	2	3	4	5
Jokin muu kuin edellä mainittu, mikä?					
20. _____	1	2	3	4	5
21. _____	1	2	3	4	5

22. Annetaanko koulussanne kansalaistaidon sisällölle resursseja tunteina ja sisällytetäänkö niitä koulukohtaiseen opetussuunnitelmaan?

Kyllä Ei

LIITE 5.

23. Tarvitaanko ala-asteella erityisesti kansalaistaitoon liittyvää oppimateriaalia?

Kyllä Ei

Millaista kansalaistaidon oppimateriaalia tarvitaan? Arvioi oppimateriaalien tärkeyttä seuraavalla asteikolla, 1 = vähän merkitystä tai ei ollenkaan, 5 = erittäin merkityksellinen

24. Diat	1	2	3	4	5
25. Kalvosarjat	1	2	3	4	5
26. Tekstikirjat	1	2	3	4	5
27. Työkirjat	1	2	3	4	5
28. Videofilmit	1	2	3	4	5
29. Äänitteet	1	2	3	4	5
30. Multimediatauotteet	1	2	3	4	5
31. Jokin muu kuin edellä mainittu, mikä? _____	1	2	3	4	5

32. Haluatko tarkentaa jotakin edellä mainittua? _____

33. Kansalaistaidon opettamiseen ja oppimiseen liittyen voit täydentää vastaustasi ja tuoda esiin seuraavaa: _____

Kiitos!

LIITE 6.

OPETUSHALLITUS

Yleissivistävän koulutuksen linja

Opetuksen sisältöpalvelut

PL 380

00531 HELSINKI

12.1.1996

Sirpa-Liisa Pajula

Opistontie 13 A 6

84880 Ylivieska

Kirjeenne 7.1.1996 / kansalaistaito

Olette tekemässä tutkimusta kansalaistaidon osuudesta ala-asteen ympäristö- ja luonnontiedon oppimateriaaleissa. Opetushallituksessa ei ole tehty kansalaistaitoa koskevaa tutkimusta, joten tietoja siltä osin ei ole olemassa. Tutkimuslaitoksissa ja yliopistoissa tehtävistä tutkimuksista löytyy tietoja asianomaisten tahojen omista tietokannoista.

Selvityksenä kansalaistaidollisen ainekseen osuuteen peruskoulun ympäristö- ja luonnontiedossa seuraavaa:

Opetussuunnitelman perusteiden valmisteluvaiheessa lähdettiin siitä, että peruskoululaki ja -asetus muuttuvat. Tarkoituksena oli, että kaikilla kouluasteilla olisi ollut oppiaineryhmä nimeltä ympäristö- ja luonnontieto, ala-asteella yhtenä oppiaineena. Sitten kävi kuitenkin niin, että peruskoululakia ja -asetusta ei muutettu ala-asteen oppiaineita koskevan pykälän osalta.

Valtioneuvosto antoi peruskoulun uuden tuntijaon ennallaan säilyneiden säädösten pohjalta. Koska opetushallitus antaa opetussuunnitelman perusteet, se voi myös päättää niiden sisällöstä. Opetushallitus päätti, että ala-asteella muodostetaan tuntijaossa mainituista ympäristöopista, kansalaistaidosta, biologiasta ja maantiedosta yksi oppiaine, ympäristö- ja luonnontieto. Vastaavalla tavalla opetushallitus päätti yhdistää tuntijaossa mainitut käsityön, tekstiilityön ja teknisen työn yhdeksi oppiainekokonaisuudeksi.

Opetushallituksen antamissa peruskoulun opetussuunnitelman perusteissa ei ole enää eritelty erikseen ympäristöopin, kansalaistaidon, biologian ja maantiedon tavoitteita ja sisältöjä, vaan ympäristö- ja luonnontiedon aines jakautuu neljään osakokonaisuuteen.

Ala-asteiden tuntijaoissa ei voi enää olla ympäristöopin, kansalaistaidon, biologian ja maantiedon omia tunteja, vaan ympäristö- ja luonnontiedon tunnit. Käytännössä siis kansalaistaito sellaisenaan on koulusta kadonnut. Pääosa sen sisältämisestä aineksista on edelleen olemassa. Ympäristö- ja luonnontiedossa on (vertailu vuoden 1985 ops-perusteisiin) mm. seuraavia: minä itse, terveellinen ravinto, terveelliset elämäntavat.

LIITE 7.

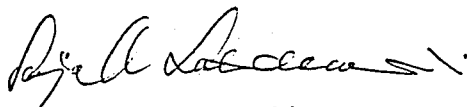
Sen aineksia – siis kansalaiseksi kasvamisen – löytyy muistakin oppiaineista, esim. liikunnan liikennekasvatus, samoin terveystieteiden kasvatusta. Tämän lisäksi toisten huomioonottaminen, hyvien tapojen oppiminen yhdessä toisten kanssa (sosiaalisuus) ovat mukana koulun koko toiminnassa.

Opetussuunnitelman perusteiden mukaan laadituissa koulujen opetussuunnitelmissa tulee siis olla näitä asioita. Opettajista kuitenkin viime kädessä riippuu, miten laajasti tai syvästi ympäristö- ja luonnontiedon osa-alueita oppilaiden kanssa opiskellaan. Erityisesti vapaasti valittavissa olevat työtävät näyttävät merkittävää osaa kansalaistaidollisen aineksen – samoin kuin luonnontieteellisenkin aineksen – opettamisessa. Vuoden 1985 ops-perusteiden viittaus kansalaistaitoon käytännöllisenä ja arkipäivän asioita käsittelevänä oppiaineena on mitä suurimmassa määrin voimassa edelleenkin. Tämä ilmenee selkeästi vuoden 1994 ops-perusteissa myös.

On hyvä, että olette tekemässä oppimateriaalitutkimusta, koska yhä edelleen oppikirja on vahvasti opetusta ohjaava tekijä, vaikka näin ei välttämättä ole tarkoitus.

Oma kysymyksensä on, oletteko erikoistumassa kansalaistaitoon, jota ei enää oikeastaan ole koulussa olemassa. Sillä kattautuu vain osa ympäristö- ja luonnontiedon vaatimasta osaamisesta.

Toivon menestystä työllenne.

Seija O. Lähdesmäki
ylitarkastaja
puh. 90-7747 7280
fax 90-7747 7335
e-mail SeijaO.Lahdesmaki@oph.fi

TIEDOTE 22.11.1995
4/420/95

SUOMI TIETOYHTEISKUNNAKSI* - KOULUTUS TIEDON VALTATIELLE

Koulutusjärjestelmän kehittäminen on nostettu avainasemaan suomalaisen yhteiskunnan kehittämisessä tietoyhteiskunnaksi. Jotta koululaitos pystyy antamaan opiskelijoilleen tietoyhteiskunnassa tarvittavat valmiudet, pitää tieto- ja viestintätekniikasta tulla opiskelukohteen lisäksi myös oppimisen ja tiedonhankinnan väline. Tavoitteena on että koulut ja oppilaitokset ovat avoimia oppimiskeskusiksi, jotka ovat verkottuneita modernein yhteyksin keskenään ja muun yhteiskunnan kanssa myös kansainvälisesti. Tavoitteiksi on myös asetettu, että kaikki koulut ja oppilaitokset on liitetty tietoverkkoihin vuosituhannen vaihteeseen mennessä ja että valtaosa opettajista hyödyntää tieto- ja tietoliikennetekniikkaan pohjautuvia välineitä opetustyössään.

Opetushallitus käynnistää v. 1996 alusta kolmivuotisen ohjelman, jonka avulla tuetaan koulujen ja oppilaitosten liittymistä osaksi kansainvälisiä tietoverkkoja ja edistetään tieto- ja tietoliikennetekniikan käyttöönottoa opetuksen ja oppimisen välineenä. Ohjelma koostuu verkottamisohjelmasta, opetusmenetelmien ja -materiaalien kehittämisohjelmasta sekä opetushenkilöstön täydennyskoulutusohjelmasta.

Opetushallitus on lähettänyt koulujen ja oppilaitosten ylläpitäjille verkottamisohjelman valtionavustusten hakuohjeet vuodelle 1996 sekä ohjeet hakeutumisesta opetusmenetelmien ja -materiaalien kehittämisohjelmaan.

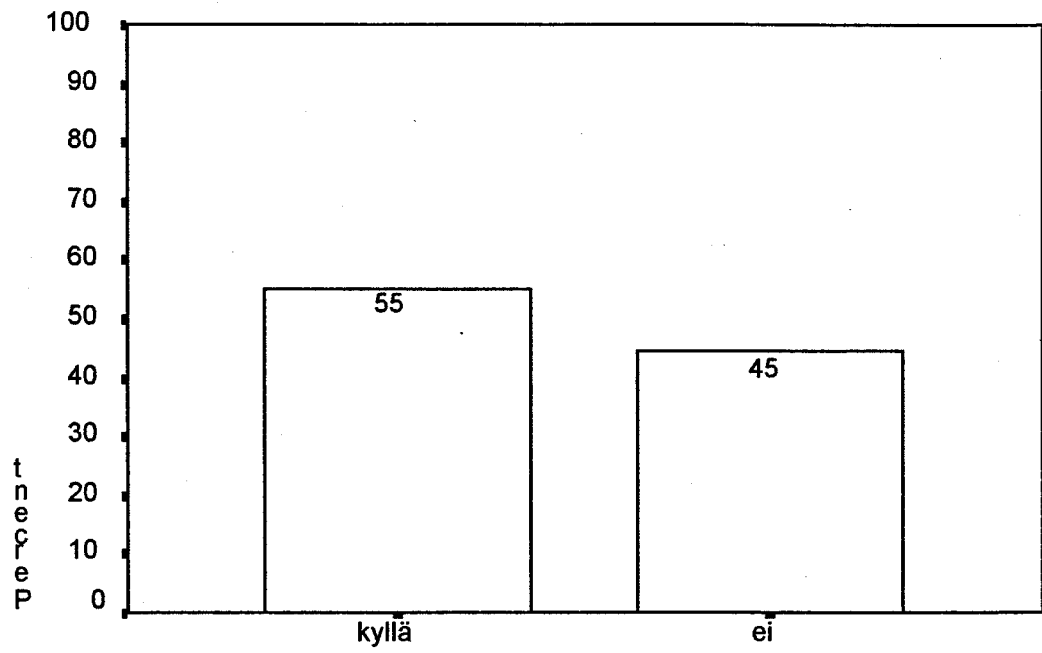
Opetushenkilöstön kehittämisohjelma sisältää valtion tukemana lähinnä asiantuntijaverkoston koulutusta. Siitä tiedotetaan erikseen.

Opetusmenetelmien ja -materiaalien kehittämisohjelman ohjeet toivotaan ylläpitäjien lähettävän myös kouluille tai oppilaitoksille. Ohjelmasta toimitetaan tietoa myös suoraan kouluille ja oppilaitoksille joulukuun toisella viikolla ilmestyvässä erikoislehdessä.

Hakuohjeet ovat luettavissa myös Internetissä opetushallituksen sivuilta <http://www.edu.fi/oph/ch1/>

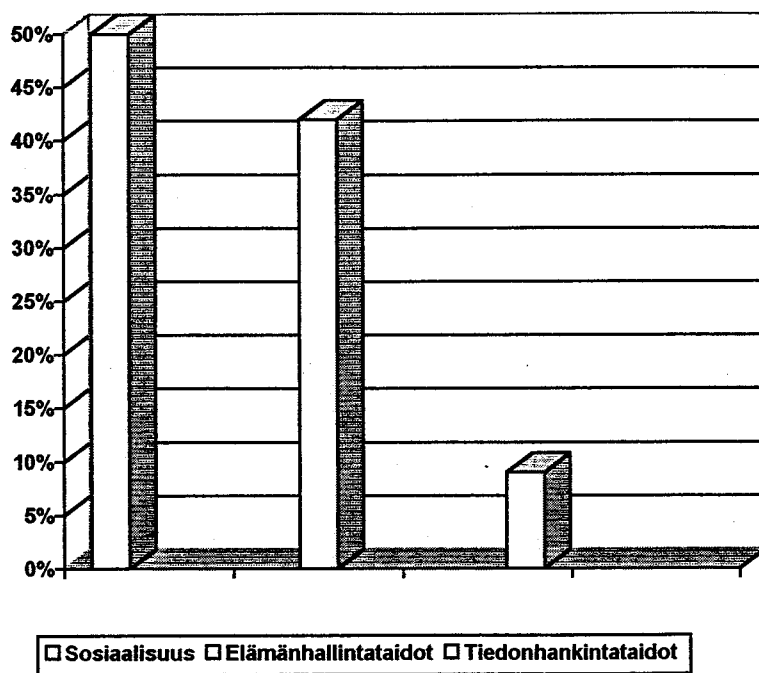
LIITE 9.

Kansalaistaidon sisältyminen koulukohtaisiin opetussuunnitelmiin

Kansalaistaidolle annettavat tuntiresurssit kouluissa.

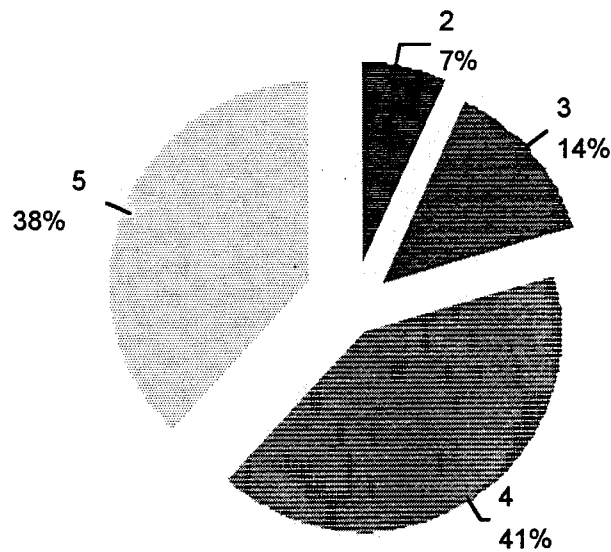
LIITE 10.

Uudet aihepiirit

LIITE 11.

Kansainvälisyyskasvatus aihepiirinä

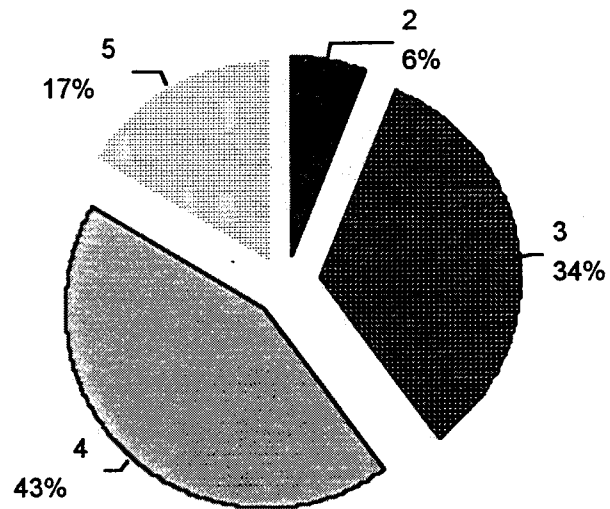
- 1 = ei lainkaan merkitystä
- 2 = vain vähän merkitystä
- 3 = jonkin verran merkitystä
- 4 = merkityksellinen
- 5 = erittäin merkityksellinen

Kansainvälisyyskasvatus

Lähes 80 % opettajista piti kansainvälisyyskasvatusta aihepiirinä merkityksellisenä tai erittäin merkityksellisenä. Opettajista 14 % piti sitä jonkin verran merkityksellisenä kun taas 7 % opettajista katsoi kansainvälisyyskasvatuksella olevan vain vähän merkitystä.

LIITE 12.

Kuluttajakasvatus aihepiirinä

- 1 = ei lainkaan merkitystä
- 2 = vain vähän merkitystä
- 3 = jonkin verran merkitystä
- 4 = merkityksellinen
- 5 = erittäin merkityksellinen

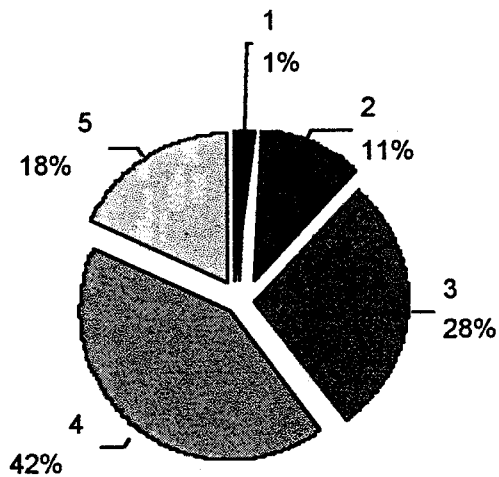
Kuluttajakasvatus

Opettajista 43 % piti kuluttajakasvatusta merkityksellisenä ja 34 % katsoi sillä olevan jonkin verran merkitystä. Noin viidesosa opettajista piti kuluttajakasvatusta erittäin merkityksellisenä aihepiirinä.

LIITE 13.

Perhekasvatus aihepiirinä

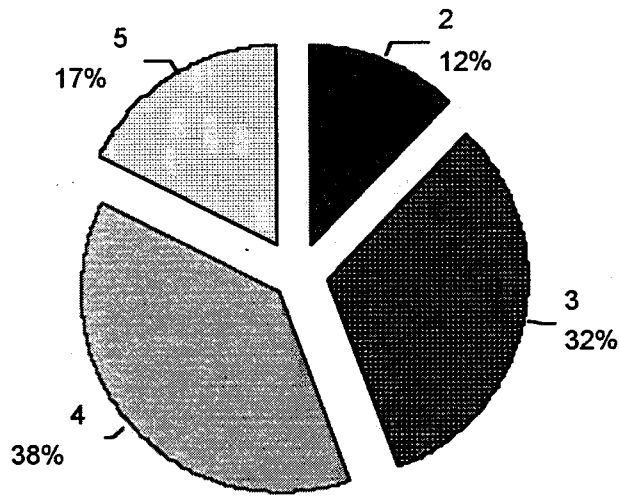
- 1 = ei lainkaan merkitystä
- 2 = vain vähän merkitystä
- 3 = jonkin verran merkitystä
- 4 = merkityksellinen
- 5 = erittäin merkityksellinen

Perhekasvatus

Yhteensä 60 % opettajaa piti perhekasvatusta merkityksellisenä tai erittäin merkityksellisenä. Noin kolmasosan mielestä sillä oli jonkin verran merkitystä ja 11 % oli sitä mieltä, että perhekasvatuksella on vain vähän merkitystä.

LIITE 14.

Rauhankasvatus aihepiirinä

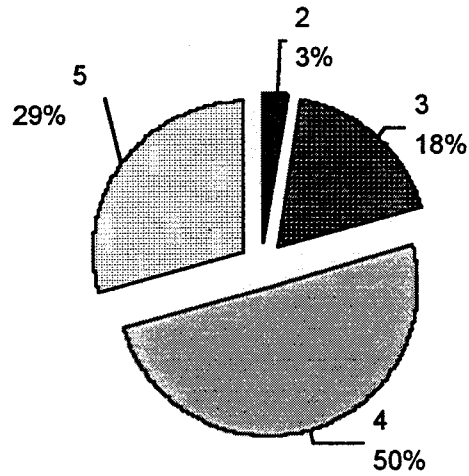
- 1 = ei lainkaan merkitystä
- 2 = vain vähän merkitystä
- 3 = jonkin verran merkitystä
- 4 = merkityksellinen
- 5 = erittäin merkityksellinen

Rauhankasvatus

Opettajista 17 % piti rauhankasvatusta erittäin merkityksellisenä aihepiirinä ja 38 %:n mielestä se oli merkityksellinen. Kolmasosan mielestä rauhankasvatuksella oli jonkin verran merkitystä ja 12 % opettajista oli sitä mieltä, että aihepiirinä rauhankasvatuksella on vain vähän merkitystä.

LIITE 15.

Terveyskasvatus aihepiirinä

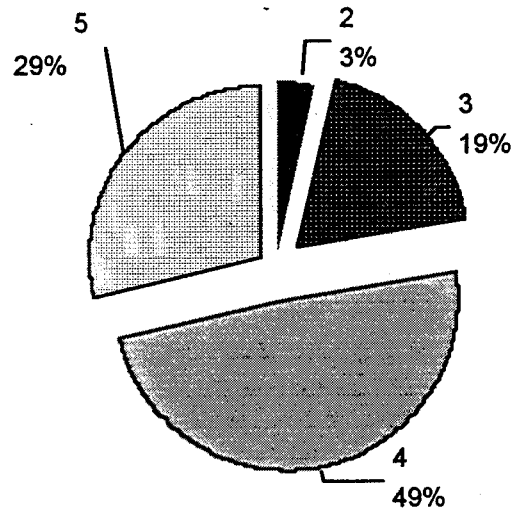
- 1 = ei lainkaan merkitystä
- 2 = vain vähän merkitystä
- 3 = jonkin verran merkitystä
- 4 = merkityksellinen
- 5 = erittäin merkityksellinen

. Terveyskasvatus

Opettajista puolet piti terveyskasvatusta merkityksellisenä. Ei lainkaan merkitystä vastauksia ei ollut yhtään. Vastauksista tulee selvästi ilmi mm. huumeiden, alkoholin ja tupakan vaikutukset terveydelle, joista halutaan erityisesti tiedottaa oppilalle.

LIITE 16.

Viestintäkasvatus aihepiirinä

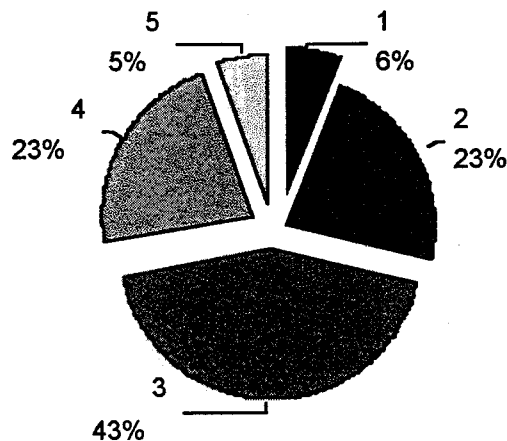
- 1 = ei lainkaan merkitystä
- 2 = vain vähän merkitystä
- 3 = jonkin verran merkitystä
- 4 = merkityksellinen
- 5 = erittäin merkityksellinen

Viestintäkasvatus

Lähes puolet opettajista piti viestintäkasvatusta merkityksellisenä kansalaistaidollisena aihepiirinä ja vain kolme prosenttia opettajista koki, että viestintäkasvatuksella on vain vähän merkitystä.

LIITE 17.

Yrittäjyyskasvatus aihepiirinä

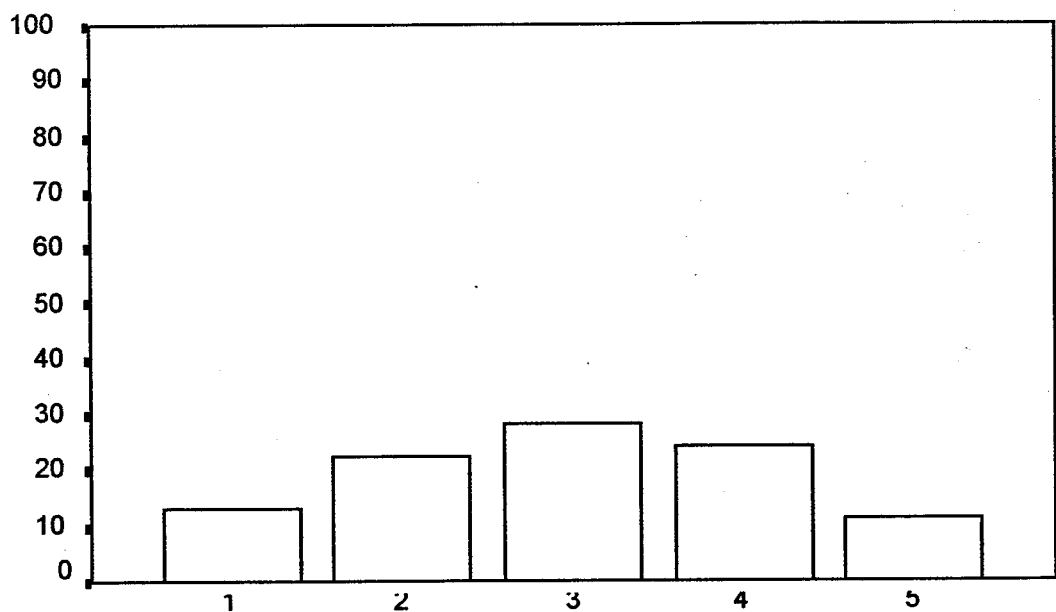
- 1 = ei lainkaan merkitystä
- 2 = vain vähän merkitystä
- 3 = jonkin verran merkitystä
- 4 = merkityksellinen
- 5 = erittäin merkityksellinen

Yrittäjyyskasvatus

Opettajista 43 % pitää yrittäjyyskasvatusta jonkin verran merkityksellisenä. Opettajien mielipiteet jakaantuivat tässä kysymyksessä tasaisesti keskivastauksen molemmille puolille. Noin neljäsosa opettajista pitää yrittäjyyskasvatusta vähän merkityksellisenä tai merkityksellisenä. Loput vastauksista (5 % ja 6 %) edustaa vastausvaihtoehtojen ääripäitä eli yrittäjyyskasvatuksella ei ole lainkaan merkitystä tai se on erittäin merkityksellinen.

LIITE 18.

Tekstikirjat oppimateriaalina

1 = ei lainkaan merkitystä

2 = vain vähän merkitystä

3 = jonkin verran merkitystä

4 = merkityksellinen

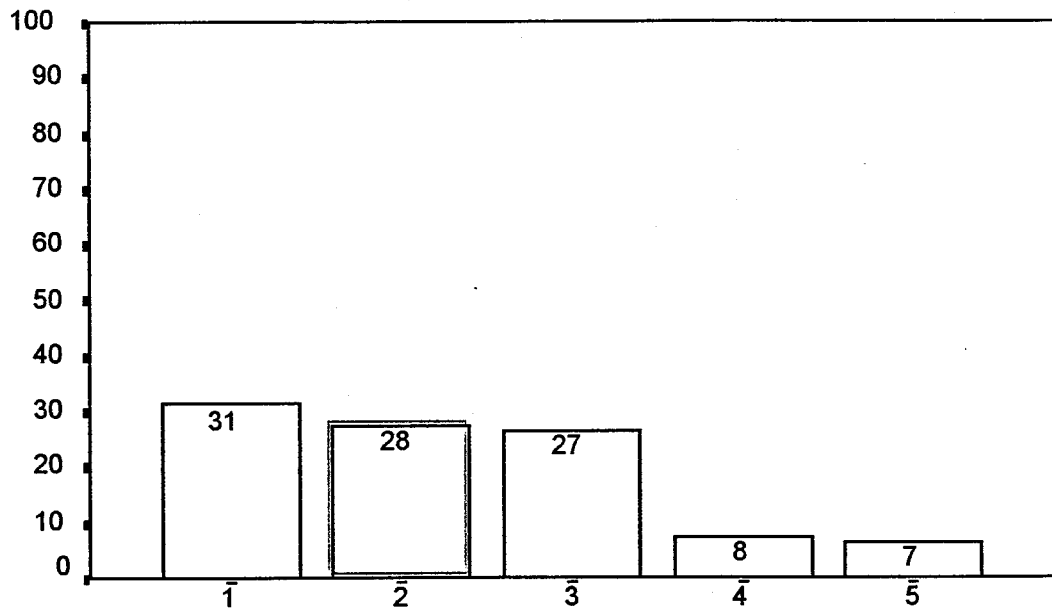
5 = erittäin merkityksellinen

Tekstikirjat

Noin kolmasosa opettajista piti tekstikirjoja oppimateriaalina jonkin verran merkityksellisenä. Kymmenesosa piti niitä erittäin merkityksellisenä ja 36 % oli sitä mieltä että, tekstikirjoilla on vain vähän tai ei lainkaan merkitystä.

LIITE 19.

Työkirjat oppimateriaalina

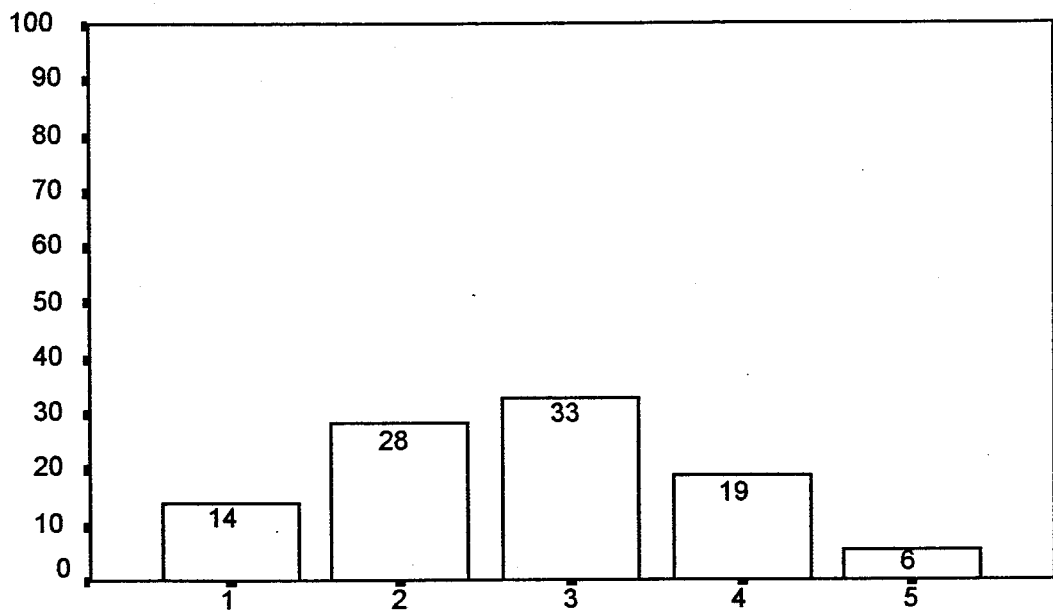
- 1 = ei lainkaan merkitystä
- 2 = vain vähän merkitystä
- 3 = jonkin verran merkitystä
- 4 = merkityksellinen
- 5 = erittäin merkityksellinen

Työkirjat

Aineiston pohjalta laaditun pylväsdiagrammin mukaan huomataan, että opettajat pitävät työkirjojen osuutta opetusmateriaalina hyvin vähäisenä. Suurin osa opettajista (80 %) oli sitä mieltä, että työkirjoja ei tarvita ja 15 % piti työkirjojen tarvetta opetusmateriaalina merkittävänä tai erittäin merkittävänä. Työkirjojen sijasta toivottiin niin sanottuja aihepiirivihkosia, joita oppilaat voisivat käyttää muun muassa ryhmätyöissä.

LIITE 20.

Äänitteet oppimateriaalina

- 1 = ei lainkaan merkitystä
- 2 = vain vähän merkitystä
- 3 = jonkin verran merkitystä
- 4 = merkityksellinen
- 5 = erittäin merkityksellinen

Äänitteet

Opettajista hieman yli kolmasosa piti äänitteitä jonkin verran merkityksellisenä. Äänitteitä tarvitaan oppimateriaalina, mutta ne eivät kuitenkaan ole mitenkään välttämättömiä.